Finskan torde blifwa Swenska: Men så lärer denna samlingen, kanskie, wara tilräckelig, at deraf, och i synnerhet af sådana afgamla ord, som i Swenskan längst kommit utur bruk, och uti Finskan äro behållne, kunna fälla omdöme, om Finskan kan sägas, at hafwa warit i början enahanda språk, och öfwerens kommande med de gamla Scythers språk, efter deras mening, som hålla före, at Sweriges och hela Scandiens första inwånare warit af det Finska folkslaget, eller de första Scyther, nemligen Kiter, Kimmerer, Goter sedermera Giöther och Scyther, på sina wisa orter, der de satt sig, kallade, såsom särskilte folckskap, jämwäl Cimmerier, Cimbrer och Celter, hwilke ock efter all liknelse af samma folckslag äro utsprungne.

FATA DORPATI.

Den

I förra tiden namnkunniga

Liflåndiska Staden Dorpts Öde.

WÄSTERÅS,
Tryckt hos JOHAN. LAUR. HORRN, Kongl. Consist. och Gymn. Boktr. 1755.

Et pius est patriæ facta referre labor.
Ovidius Libr. II. Trist. v. 322.

Staden Dorpts Beskrifning.

Den i förra tider Namkunniga gamla Staden Dorpat ligger uti Liflands Estniska krets wid Ryska gränsen, som efter denna Staden kallas den Dorptiska, på en nöjsam och närsam ort, emellan twänne stora och fiskricka insjöar, nämligen Pejpus och Wortzjerw, wid en stor segelbar, der emellan löpande å, som på Estniska kallas Emmajoggi, det är, Moderåen, och på Tyska och Swenska, Embeck, uppå en däld, omgifwen af stora och sköna åkerfält och ängar; och änskönt landet der omkring är högt, jämt och slätt, så gjör likwäl det höga landet emot den nedriga ängmarcken, och åen, en hög och i många krokar och bugter gående brandter wall.

Denna Stadsens namn finner man i gamla böcker och skrifter, så ock på mynt, på åtskilligt sätt skrifwit, nemligen Tarbat, Tarpta, Darbet, Derpten, Torpatum, Terpatum och Derpatum. På Swenska har man denna Staden gemenligen kallat Dorfft och Darft, på Tyska, Dorpt och Derpt, på Latin Dorpatum. på Ryska Iuriowgrod eller Iürjew, det är Iörans Stad; men på Estniska Tarttu, som är det ålsta namnet, som denna orten från uråldriga tider haft, och af Esterna, såsom detta landets inwånare, i alla tider oförandrat

blifwit behållit. Ryßarne wilja wål påstå, at deras Förste Juru Jaroslaw Wladimiritz, såsom uti Petersburgiska samlingens andra stycke förmåles, skolat denna Staden först hafwa anlagt år 1030, och efter sitt namn Juru kallat Jurjuo, hwilken Ryßarne sedan med kringliggande landet 100 år beslutit, til des Lifländiska Ordens Mästaren Volqvin den intog och afbrände. När således denna Ryßarnas med jord och bjälkar befästade Stad, tillika med sitt Ryska namn, war undergången, och Biskopen Herman, som denna orten fått af sin broder, Biskopen Albrecht, til skäncks, wille uprätta för sig et Biskops-säte, må man icke tro, at namnet Dorpt då först upkommit, aldraminst af det tilfälle, som Christian Kelch och andre berätta, nämligen at timmer-stockarne, som til en ny stads upbyggande blifwit utför åen flottade, skolat fastnat wid landet, då somlige ropat på Plattyska, dar bet, det år, dit bättre, hwaraf Staden sedan skolat blefwit kallad Darbete. Detta wil dermed bestyrkas, at uti gamla böcker och bref, så ock penningar, som fordom i denna Staden blifwit myntade, står icke Dorpat utan Darbet. Men så är likwäl det Estniska namnet Tarfu långt äldre, som denna orten haft, innan Ryska Försten Jaroslaw inkräktade sig denna engden, och under den tiden Ryßarne denna landsorten innehade, altid behållit, hwaraf icke allenast namnet Darbet, utan ock alle de andre, som dermed öfwerens komma, oförmodeligen flutit.

Wil man gå widare och fråga hwarutaf detta namnet Tartu kommit, så synes mig at Tartu sannolikast kan ledas af Thar, Taran, Taras, Thor och Tyr, som gå på et ut, så at Tartu är afbrutit

afbrutit af Thartuna, och Thortuna: warande intet twifwel om, at ju de gamle Ester, såsom Scythernes, hwilke deßa länder alt intil Jshafwet besutit, aflomne, mätte häromkring på högderna blottat och haft sina Hedniska grymma offer, hwarom Lucanus (a) skrifwer, Et Taranis Scythicæ non mitior ara Dianæ. Det är: Taranis altar är icke mildare än Dianæ. Och kan i synnerhet den Dorptiska orten nogsamt witna, at de gamle Ester dyrkat Thor och andra de gamla Göthers och Swenskas afgudar, emedan de många Sochnar, byar och gårdar sina namn af dem bekommit, såsom den närmast til Dorpt liggande byen Tarwande, som warit Academien i Dorpt anslagen och til Præbende Hemman för Professorerna indeld: det förstörda Slottet Oldenthorn och färjestället därunder, öfwer åen Embeck, Tyrepatw, d. å. Tyres färja, så ock Soknen Thorma, d. å. Thors Land, hwilke Thors och Tyres namn behålla: likaledes här i Socknen Odenpä af Oden, Sätesgården Ullila af Uller, Odens broder, och byen Kerila wid åen Embeck af Kare Forniots Son, så ock Socknen Kanepä af Trollskaps guden Gane fått namn, hwilken til heder pigorna der i Landet Påsketiden når de gunga, och sina sjelfdicktade wisor sjunga, bruka at sluta hwar mening med Kasike och Kanike, utan at de sjelfwe weta, hwad detta ordstäfwet betyder. Härtil wil jag ock lägga godset eller Sätesgården Teckelfer, på Estniska Tähknewer, fast detta namnet ej kan ledas af annat än Esternas gudinna Däkla eller Tiklis, som troddes wagga

(a) Lib. I. c. 35.

ga nyfödda barn, (b) så ser man likwäl, at Esterne, efter sitt tungomåls art, wridit det Swenska ordet Däka, d. å. piga eller flicka, som ännu i Östergöthland är i bruk, til Däkla, hwarmed syftas på gudinnan Diana, som war en flicka eller mö, eller ock på Disa, som de fördärfwat til Ticlis. Än kraftigare bewis är det, at Esterne uti sina Drabbningar, som de höllo med Tyskarna, werkeligen anropat Thor om hjelp, som berörde Kelch på samma ställe skrifwer; nämligen Thor avita, det är, Thor hjelp? ty hjelpa heter hos dem avita, hjelp abi, och kom til hjelp, Tulle appi. De som icke förstodo deras språk, inbillade sig, at de åkallade en Gud, som hette Thoraphita. Men här måste jag updraga det inkast, som kan göras emot ordet Thoraphita, i anledning af Joh. Gottfr. Arndts tyska öfwersättning af en felaktig latinsk manuscript, derom uti föregående Est- och Liflands beskrifning (c) förmält är; hwilken tilfölge han uti sina Tyska anmärkningar, icke annorlunda genom en ny uttryckning, söker at förkwäfwa Thors namn här i Landet, än han det gjör med Odins namn, hwaraf Soknen Odenpä ännu sitt namn behåller, twifwelsutan efter de warit gamle Swenske afgudar.

I sådan affigt menar Arndt sig härutaf kunna bewisa, at Thoraphita icke bemärkte afguden Thor, emedan uti denna Latinska kladden läses både Thorapitta och Thorapilla, utan betyder det en Säckpipa (på Estniska Toropill). Men hwem ser icke, at åtskilnaden kommit af Skrifwarens glömsko, som förgätit at draga strek öfwer bokstafwen t, at deraf

(b) Se Kelchens Liff. Historia pag. 27. (c) Se uti Dorptska kretsen Odenpä, och anmärkningen derunder.

af blifwit l. Hwad uttydningen widkommer af Skräcksagan, at Öselsboarnas store gud Thorapita eller Thorapilla höls före at wara född i en skog uti Wicland och flugit til Ösel, så betydde det, såsom han säger, intet annat, än en Säckpipa, hwilkens stora bast-pipa (toro) som i en grof ton brummade, wid det de spelte på den lilla pipan (pill) eller discanten, och kommit Öselsboarna at tro något gudommeligit war uti Säck-pipan, som de kallade Toropill; men äfwen derföre, som jag menar, har det flutit af Thor. Han säger widare p. 165. at Thora på Estniska språket betydde et kringstängt rum eller plats, det jag mig ej wet hafwa hört; men kan så wara, at Esterne sina heliga trän och lundar, der de i Hedendomen offrade, instängt, såsom de gamla Swenske och Göther i Swerige gjordt, och Guden Thor warit helgade, kallat Thora, hwaraf sedan andre dylika inhägnade helige platser behållit ännu namnet på somliga orter, kanske på Ösel. Om Thors namnets wyrdnad wil jag ännu detta tillägga, at såsom Esterne i stället för tilnamn kalla sig efter sin Fader, ibland också Farfader, nämligen Jaco-Juri, det är Jacobs Jöran, eller Jöran Jacobson, så har jag i min ungdom, uti Wendiska församlingen wid Dorpt, funnit Thors namn behållit hos bönder, som kallades Thors Hans, eller Hans Thorsson, jämmål med fader faders namns tilläggning, såsom Thoro Hansu Mårt, d. är Thors Hansses Mårten Hansson, eller Mårten Hansson, Thorsons son. I anseende til sådana omständigheter, at Thors och de andra gamla Swenska eller Göthiska afgudars namn, särdeles uti den Dorptiska kretsen bibehållas genom

lands-

landsorternas namn, förutan hwad eljest anfört är, så är det fåfängt, at någon dem genom nya uttydningar förwända söker, utan blifwer man derigenom än mera styrkt uti den tankan, at Esterne fått dem af de gamla Göther, som efter sitt uttog ifrån Scandien eller Swerige til Rogg- eller Rüg-ön, en tid på den Dorptiska orten haft sitt wistande, och dragit sedan det Estniska eller Finska folkslaget med sig på sina Härfärder, så at de höllos för enahanda folck. Detta bekräftas uti den år 1705 hos van Poolsum i Utrecht tryckta description de la Livonie, Lettre XV. Les sus dits auteurs (Tacit. Jornand. Plin. Pomp. mela. Ad Brem. Ptolom.) montrent aussi clairiment, que Æstii & Gothi, ou les Estiens & les Göts, sont une meme peuple, qui habitoient la Prusse, La Cour Lande & L' Estonie & ils apportent cette preuve: Dans le commencement, que l' ordre Teutonique s' empara de la Prusse & de la Livonie, on trouva, qui la Religion des anciens Prussiens & des habitans de la parti meridionale de la Livonie etoit la meme, que celle des Gots. Det är, kort sagt, at Esterne och Götherne woro ett och samma folk, och hade samma Gudsdyrkan. Uti deßa östra länder finnes än spår efter Götherna, dem Pythias hos Plinius Gutoner kallar, och säger at de sträckte sig 6000 stadier ifrån Mentomomon, en udd uti Preußen, (*) åt norr. Ty förutan Landet Samogitien bibehålla Guttmans bäck wid hafwet söder om Pernau, Herregården Kuddi- g i Dorptiska kretsen, och Küttersulla wid Narva ströms utlopp i Finska wiken,

Gutto-

(*) Se min Dissert. de Waregia. p. 16.

Guttonernas namn, fast Esterne efter deras tungomåls art förwandla begynnelse bokstafwen G til K. Här i landet och i synnerhet Dorptiska kretsen, torde man ock få igen de Folkskaps såten, som Jornandes uti Scandiens beskrifning §. 12. nämner och ingen wet hwart de skola föras. Granii torde hafwa suttit uti Randen, på Estniska Rannu wid Wortsjärwiske sjön, Aganzii uti Kanepä och Kamby, hwilket landstrek uti Arndts Chronicon vetus både Ogannien och Ugannien kallas; Unixæ uti Unipicht; Etelrygi uti Jegel och Rojel nordan om åen Embeck; Arochiranni uti Arckull wid Randen; och såsom Jornandes berättar, at Götherne, när de först landstigit, fördrifwit Ulme Rugierna och hela landet under sig lagt, och uti 5 Konungars tid der uppehållit och förökt sig, samt förenat sig med Esterna, så är intet under, at de blifwit hållne för enahanda folk, och at Lifland, såsom Henricus Montanus uti sin Oration de Laudibus Livoniæ, hållen i Rostock, år 1557, talar, at Lifland fordom blefwit hållen för Gothia Orientalis, det är Götharnas Land.

På en Udd af förberörde i bugter gående höga wall, war det Biskopeliga Slottet bygt, och på en annan, et stycke derifrån, den i sin tid prägtiga dom-kyrkian, hwaraf denna kanten af det höga landet kallades Dom-berget: Förborgen af Slottet, som stod på ändan af thet så kallade Dom-berget, hängdes wid Slottet, medelst en på höga hwalfbogar bygd bro, med en på ömse sidor uppdragen mur af en mans högd öfwer Broen, så at man genom Förborgen kunde jämt åka fram til Domberget och Domkyrkian. Under

deßa

deßa högder war Staden bygd, ända til åen, omgifwen, tillika med Slottet, med en hög ringmur, och med många höga torn, såsom en halfmåne, och gick sedan muren emot åen ända fram uti en linea. Dock woro murarne så gamle, at de i min tid lutade. Uti de Swenska tider hade man begynt befästa denna Staden utanför murarna, med nu brukeliga wallar, och på landssidan redan förfärdigat några starka Bastioner på en murad fot med hwälfda gångar, eller Contra miner rundt omkring under wallfoten. Utom Staden war en stor och widlöftig Förstad, som kallades Hackelwerk, med Trä- och Humle-gårdar, der det gemenare Borgare folket, såsom Handwerkare, Fiskare och Åkare bodde.

Kyrkjor uti denna Staden hafwa warit, når Lutherska Religionen År 1725 der infördes, Åtta, och den Nionde wid Hospitalet utom Staden, såsom Tileman Bredenback dem upräknar och skyller de Lutherske för, at de dem förstört och brukat til oanständiga tarfwor. I min tid woro allenast twå stora och wackra Kyrkjor i godt och behållit ständ, nämligen S. Mariæ eller Swenska Kyrkan, der uti Guarnizonen ock hade sin särskilta Gudstjenst. År 1667 undergick denna Kyrkian en faselig wådeld, då des skóna med hwitt Jernbleck beslagna höga Torn, med det stora Orgelwerket och alt innanrede tillika med 60 hus i Staden af brändes, som sedan återställtes igen, så när som på Tornet och Orge-werket, och blef under min Salige Faders inseende, några år för Stadsens öfwergång til Ryßen, med en mycket kostbar Predikstol försedd. Den andra war S. Johannis eller Tyska Kyrkian,

Kyrkian, hwaruti den Estniska församlingen ock hade sin Gudstjenst, med et högt Torn uppå, med hwitt Jernblek beslagit och innantil wål utprydt. De öfrige Kyrkjor, som der fordom warit; deraf stodo ån murarna och pelarena utaf den i sinom tid prägtiga och stora Dom-kyrkjan, som kallades S. Dionysii Kyrkja. Lika så stodo ock murarne och pelarena qwar af Ryska Kyrkjan; men af de andre, som Dominicaner-Munche-Kloster, Minoriters Kyrkja, Francisci Jungfru-Kloster, Andelige Jungfrurs Kloster och Hospitals Kyrkjan utom Staden, fans i min tid dels stenhopar, dels ingen ting igen. Husen i Staden woro måst grundmurade, och de prägtigste der ibland woro Hoff-Rätts huset, Academien och Råd-stugan, som woro helt nybygde, såsom ock några wackra nya Köpmans hus; de andre woro gamla och blandade på somliga ställen med Trähus. Portar woro i denna Stad tre, och den fjerde en gång-port, nämligen Tyska, Ryska och Dom-porten, med den lilla S. Jacobs Porten, som brukades allenast at gå igenom. Andreæ porten, som der warit, har antingen blifwit igenmurad, eller lårer en af de andra Portar i förstone så blifwit kallad.

Uti denna Stad war et hederligt Borgerskap, som lefde af sit Köpmanskap och handtwerk, och befattade sig ej med åkerbruk, såsom wid denna Staden icke heller några Stads åkrar woro, utan hade allenast Magistraten et gods på landet, til deras belöningar. Magistraten bestod af 2:ne Borgmästare och 8 Rådmän, men tilförene har Magistraten warit ansenligare, och här Konung Stephan i Polen, då han rådde öfwer Dorpt, tilstadt Staden

den at wälja sig 3 Borgmästare och 13 Rådmän. Sedan Biskop Herman efter Ryßarnas förjagande och deras Stads Jurjews, såsom Ryßarne Dorpt kallade, upbrännande, uprättat här för sig et Biskopsdöme, och Romerska Konungen Henric. emedan Kejsaren Friedric II war satt i bann, tillagt honom genom öpet bref år 1224 wißa länder under Biskopsdömet, nämligas: Uggenus, Waigel, Soboliz, Saccal, Moik, Alumbus, Nurmegunda, jämte Rättighet at slå mynt (d) jämwäl Påfwen Gregorius IX meddelt honom år 1229 sin Stadfästelse på Biskopeliga slotet (e) så ock Staden med de många Kyrkjor och Kloster och med en stark och hög ringmur, samt Torn och Rundelar at omgifwas och befästas, då ock denna Staden begynte ansenligen at tiltaga, både til inwånare och förmögenhet, så at det Dorptiska Biskops dömet sedan blef hållit för det rikaste ibland alla Liflandiska Biskops dömen. Men så war likwäl denna Staden och Stiftet ständigt utstält, så wäl för utwärtes fiender, särdeles Ryßarnas anfall och härjande, som sielfwa Esternes sammangaddningar och upror; i det de förre sökte altid, at åter inkräkta sig denna orten och hela landet, och de senare bemödade sig at afskudda sig deras träldoms ok, som Tyskarne, under sken af Christendo,

(d) Description de La Livonie, Lettre 2.

(e) Uppå detta Slottet har Konung GUSTAF ADOLF residerat då han wid sitt wistande här införde det Swenska Spannemåls-målet / och gaf Staden en Koppar-Myntunna. Donations-Breswet til Slotts-Wachtmästaren Pave på huset / som min sal. Fader ägt / och jag i mina händer haft / har denne store Konung ock här egenhändigt underskrefwit.

stendomens införande dem pålagt, hwarigenom denna Stadens ro och tilwäxt esomoftast förstördes.

År 1268 belägrade Ryßen det nya Dorptiska Biskops-slottet, men då warande Biskopen Alexander förswarade sig manligen, til deß Härmästaren Werner von Breithusen kom honom til undsättning, då Ryßen brände up Staden, som då ännu bestod merendels af Tråhus, och icke tilfyllest befästad war, och gaf sig på flygten, förfölgd af Biskopen och Härmästaren in i Ryßland. Dock hade denna Biskop år 1272 den olyckan, då han biträdde med sit folk Härmästaren Otto von Rodenstein uti det stora feltslaget med Ryßarna, at han i drabbningen föll, men af Ryßarne blefwo deremot 5000 på platsen, och de öfrige grepo til flygten. Uti den slagna Biskopens ställe blef åter Fridericus Biskop i Dorpt. Efter denna segerwinningen kom Liſland så mycket mindre i ro, som krigs oroen icke allenast fortsattes af Littauer, Samogiter och Ryßar; utan ock af inwärtes mißhälligheter imellan Biskoparna, Härmästare och Riddare-Orden, som täflade sins imellan om de inkräktade godsen. Nu aktat Härmästaren Henric von Dumpeshagen förlikte sig med Biskopen Bernhardt i Dorpt, så satte sig Ärkje-Biskopen i Riga deremot, förbandt sig med de Hedniska Littauer, hwilke kommo Ärkje-Biskopen til hjelp, och härjade Riddare-Ordens länder med röfwande och brännande på det grymmaste, och dermed war inbördes kriget begynt. År 1304 hölts i Dorpt ett Möte af Biskoparnas, Härmästarens, Riddare-Ordens och Adelens fullmägtiga, til mißhälligheter-

nas förlikande och Lands-fredens bibehållande, och beslöts, at om Ryßen oroade Landet, skulle de med samnad hand föra krig emot honom, men eljest skulle ingen för sig sjelf begynna något krig, utan de andras wetenskap, eller ock ingen hjelp af de andra få. Men dermed woro dock mißhälligheterne icke undanrögde, utan begynte åter at bristа ut år 1320, hwartil ordsaken war, at Biskoparne wille härska öfwer Riddare-Orden, och Riddare-Orden åter sökte at kufwa Biskoparna under sig, och minska deras många Biskops-dömen i Landet. Sedan Biskopen i Dorpt, Engelbertus von Dahlen, år 1340 war blefwen Ärkje-Biskop i Riga, och Härmästaren Burchard von Dreylewe befästade Liflands gränsor med de nya Slotten Marienburg och Frauenburg, under stadigt krigande med Ryßarna, som denna byggnaden förstöra wille, så hwilade fullet oenigheten emellan Biskoparne och Riddare-Orden, och syntes Lifland njuta någon ro, då ock Tyska Handlande inkommo i Landet, och satte sig hopetals neder, så i Dorpt som andra städer, at idka sin handel.

Men så upwäckte imedlertid Adlens grymma förfarande, med sina under träldom bragte Bönder, at de reste sig år 1344, först i Harrien, och sedan i Wirland, Wik och Ösel, och slogo ihjäl alt hwad Tyskt eller Danskt war, utan åtskillnad, Man eller qwinna, ung eller gammal, på det de måtte befria sig ifrån deras ok, och satte sig uti sin förra frihet igen. De gingo ock för Rewel, som de Danske innehade, ock sände bud til Biskopen i Wiborg om hjelp, med tilbjudan, at undergifwa sig Sverige och lefwerera Rewel i Sweriges

riges händer. Men som bönderne inge skickelige anförare hade, och Härmästaren Dreylewe kom den Danske Stadhollaren til hjelp, så blefwo Bönderne, fast de woro 10000 man starke, och sig tappert förswarade, slagne och samtelige nedergjorde. Dermed war likwäl Bonde-kriget icke dämpat, utan de Dorptiske Ester sände hemligen bud til Ryßarne och begärte deras hjelp, imedlertid gjorde de ett olyckligt försök, at bemägtiga sig Fästet Fellin genom krigs list, stoppade bewäpnade karlar uti Säckar, när de om Thomæ afton skulle lefwerera tionde til Fellin, men när de kommo til porten, blefwo de rögde och i sina säckar allesammans dräpne; och när Ryßen kom och föll in i Dorptiska Stiftet, gingo Stiftets män emot honom och slogo honom wid Odenpå, at han med förlust af mer än 1000 man måste fly. Härmästaren, sedan han med sitt antog skrämt de Wikiska Ester, at öfwergifwa belägringen af Slottet Hapsal, deruti de Öselska Biskopen insperrat hade, gick han öfwer Isen til Ösel i den stränga Wintren år 1345, at twinga den Öselska Allmogen, och lät slå ihjäl 9000 människor, unga och gamla, och föra bort alt det gewär, som han på Ön fann. Och dermed tog Bonde-kriget en ända, som blottade icke allenast Ösel, utan ock hela Estland af Estniskt manfolck.

Wid Biskopsstolens ledighet i Dorpt år 1378, hände det sig, at Dom-Herrarne utwalde sig en af deras Ledamöter Johannes Damerau til Biskop, hwilken ock Påfwen Urbanus VI. i Rom stadfäste. Men Riddare-Orden utwalde en annan til Biskop i Dorpt, benämd Johannes Heber, och

förskaffade honom Mot-Påfwens Clemens VII:des i Avignon, stadfästelse, (emedan den Romerska Kyrkjan hade den tiden twänne stridiga hufwud) hwilken de förde med bewäpnad hand in i Dorpt, och måste Damerau wika och blifwa Dom-Herre igen, som han tilförene warit. Dock slog hoppet felt för Härmästaren och Hans Orden, at denne Biskop, som de hade satt på Biskops stolen, skulle til tacksamhet underkasta sig och Stiftet Härmästarens och Ordens öfwerwälde; Men Biskopen Heber, sedan han hade satt Biskops Hatten uppå sig, wille han icke stå under Härmästarens Förmynderskap, utan förswarade sin och Dom-Capitlets rätt, lika som de förra Biskopar gjort, som änteligen i ett blodigt krig utbrast.

År 1394 lät Härmästaren, til at få sak med Biskopen i Dorpt, fordra Skatt af honom och hans andeliga, men som Biskopen heller wille förswara sin frihet med wärjan, så förbandt han sig med Plescauska Ryßar, Littauer och Samogiter, och gick så med en stor magt lös på Härmästaren och hans Orden, då det kom til ett så hetsigt fegtande, at de på ömse sidor ledo stort nederlag. Dock blef twisten emellan Biskopen i Dorpt och Härmästaren året efter förlikt i Dantzig, af Preußiska Högmästaren Conrad von Jüngingen. År 1427 infölo Plescauviska Ryßar i Dorpts Stift och gjorde stor skada. Detta såg Riddare Orden uppå, stilla sittjande, i mening at Dom-Capitlet i sin nöd skulle söka hjelp hos dem, och underkasta sig Riddare-Orden. Men Biskopen Theodoricus i Dorpt wände sig til Littauerna och fördref med deras hjelp Ryßarna. Imedlertid sökte Riddare-Orden at gjöra

gjöra Biskoparna i Landet all Spratt, som de nånsin kunde. Sedan Czar Iwan Wasiliewitz, år 1479, hade bemägtigat sig stora Novogorod, begynte Ryßland bli ett mägtigt Rike, och utwidgades allt mer och mer deß grenser. Han lät fördenskul en del af sin Krigs-Här infalla uti Lifland, och utöfwa det grymmaste Tyranni, och så med Rofwet åter gå tilbakas. Detta grymma förfarande at hämnas, bragte en hop folk tilsamman i Lifland af Krigsmän och Bönder til 100000 man, med hwilka Härmästaren föll in i Ryßland, och gjorde honom Biskopen i Dorpt följe. Men som Härmästaren ej grep saken med alfware an, utan förorsakade hos Biskopen den mißtankan, at Härmästaren ärnade gå snart tilbaka, och bringa både Staden Dorpt och Biskopsdömet under sig, hwarföre han skyndade sig hem, at sättja sig och sina Slott och fästen i förswar: hwar efter ock Härmästaren bröt op ock gick tilbaka, utan at uträtta något annat än reta Ryßen, at han året efter kom och betalte deras besök med härjande och brännande i Lifland, samt folks ihjälslående och bortförande. Imedlertid tog förbittringen imellan Härmästaren och des Ordens broder och Biskoparna alt mer och mer til, så at de icke allenast låto Biskoparnas sänningebud til Påfwen, nämligen dem Decanus från Rewel med des följe af 16 Personer, hwaribland woro Rådmans söner ifrån Rewel och Dorpt, hwilke wille wid detta tilfället bese den stora Staden Rom, allesammans under wägen i Kurland utplundra, kläda dem nakna och stoppa under isen i strömen Liba; utan ock när den af Påfwen år 1480 förordnade Ärkie-Biskopen i Riga, Stephan von

Gruben emot Härmästarens förbod war kommen til Riga, at tilträda sitt Ärkje-Biskopsdöme, togo Ordens bröderne, uppå Härmästarens befallning, och satte honom på en Sto baklängs, gäfwo honom Swantsen i handen, och ledde honom utom Porten, plundrade derhos alla Ärkie-Biskops-Stolen tilhöriga gods, at han af sorg och bekymmer uti stor fattigdom måste dö.

År 1502 föll Ryssen in i Lifland, skövlade och härjade på det grymmaste hela Dorpts Stift, och en stor del af närmaste länder, skonande hwarken qwinnor eller barn, som blefwo dels ihjälslagne, dels skämde och fångne bortförde, så at efter deras aftog wäl 40000 menniskor i landet saknades. Detta at hämnas gick den käcke Härmästaren Wolter von Puttenberg med sin ihopsamlade lilla Krigsmagt in i Ryssland samma år, och nederlade af Ryssens stora hår, som honom kringränna sökte, uti ett hårt slag, wäl 40000 igen, hwarigenom Czar Basilius i Moscou blef twungen at sluta fred på 50 år. Under denna freden begynte Staden Dorpt åter idka friare sin handel, såsom ock i landet uprätta hwad som af fienden förstört blefwit, då ock det Evangeliska ljuset med Lutheri Lära begynte at bestråla de Liflandiska Städer, som med glädje emottogs i Riga och Dorpt, men uptände, igenom somligas oförsigtiga predikningar, en sådan ifwer hos folket, at de bestormade kyrkjorna, sönderslogo beläten, brände up dem och beröfwade kyrkjorna all sin prydnad, så at Lutherus, när han det höra fick, nödgades egenhändigt skrifwa til Städerna Riga, Rewel och Dorpt om sådant wäsendets innehållande, hwilke bref ännu til

til de sista Swenska tider icke woro förkomne, utan på Rådstugan ibland de angelägnaste skrifter förwarades til en wördsam åminnelse.

Sedan CZAR IWAN WASILIEWITZ den II, eller Tyrannen, hade lagt Casan och Astracan under Ryssland, wände han sina tankar på de Wästra Länderna, at underkufwa sig också Lifland, serdeles som ock den med hans Fader Basilius slutna 50 åriga freden år 1553 til ända lopp, tagande sig en swepsak af en ogrundad skatt, som Dorpt tilförene skolat betalt, men nu i många år icke erlagt. Skenet til detta obilliga påstående war, at de Dorptiske bönder i gamla tider slutit contract med Plescowiska borgare, at dem efterlätes at hålla Bistäckar på de högsta tallar uti de til Plescow tilhörande skogar, som då wor ett serskilt och sjelfrådande Förstendöme, hwarföre hwar Bonde, som dem höll, skulle årligen betala 6 hwita styfrar. Men när skogarne blefwo uthuggne och ruinerade, har det uphört. Til at förekomma faran som swäfwade både Stad och Land för ögonen, affärdade, i början af året 1554, Härmästaren och Biskopen i Dorpt sina Sänningebud til Muscou, som skulle föreställa Czaren, at Lifland aldrig warit skyldigt at betala någon skatt, och derhos söka at förmå honom förlänga freden. Men Czaren blef, oaktat alla inwänningar, fastistående wid sitt påstående, at de måtte betala skatt, efter han wille så hafwat. Omsider lät han beweka sig, at ingå fredens förlängande uti 15 års tid, dock med det wilkor, at innom 3 år stridigheten om skatten med mera skulle blifwa afgjord. Nu emedan hwar man säg, at på denna

freden intet war at bygga, sökte Härmästaren hjelp emot Ryssen hos Konung GUSTAV i Sverige, hwilken ock rustade sig dertil, och slog Ryssen, som år 1555 föll i Finland och belägrade Wiborg, då man på Liflandiska sidan hade ock bordt gripa til wårjan, at skaffa sig en säkrare fred. Men för inbördes owänigheters skuld förförsummades detta tilfället. Och som räddhågan för Ivan Wasiliewitzes stora magt, som intet annat syftade på, såsom Petrejus skrifwer, än at bli en universal Monarch, så begynte hwar för sig at tänka på sin enskilte säkerhet, i synnerhet Biskopen i Dorpt, Jodocus von der Recke, hwilken, til at skaffa sig penningar, först pantsatte de Biskopliga godsen, och sedan försålde Biskopsdömet åt en rik Abbot i Falkenau, som war en Skomakare son, Herman Weyland wid namn, och reste derpå til Tyskland och blef åter Canonicus i Cöln, och som han köpt Biskopsdömet för en ringa penninge summa af den förra Biskopen Herman Bey, så blef där ett ordspråk af: Bischopff *Herman* Bey, gab sein Bißthum umb ein Ey, *Jodocus* von der Reck wärff das Bißthum gar in dreck.

År 1556 i Junii månad kom Sändebud från Czaren med några skänker, bestående uti ett par Jagthundar, silkes Jägare-garn och ett brokot täcke til Biskopen Weyland i Dorpt, som oaktat all höflighet, hwarmed han emottogs, med påkande fordrade skatt, utan något betänkjande. Biskopen lät sammankalla sitt råd och Stifts-Cantzlern, så ock stadsens Magistrat och de äldsta af Borgerskapet, at rådgöra med dem, då Stifts Cantzleren Holdschuer,

schuer, som inwillade sig at wara lagklok och en stor skarnt, förförde dem fuller, at lofwa årlig skatt, nämligen en mark Rigiska penningar för hwar människia i Stiftet, men intet hålla, i den säkunnoga tanken, at det, som de i nöden lofwat, återwinna i den Keiserliga Cammar-Rätten, lika som den stormodige Czaren Ivan Wasiliewitz erkänt Tyska Keisarens öfwerwälde öfwer sig, hwilket däraktiga Rådslut lände sedan så wäl Staden som hela Landet til största förderf. Så äfwentyrlige som tiderne då woro, så litet war man bekymrad i Lifland at rusta och förena sig emot den wränga Czarens grymma medfart, som dem ögonskenligen förestod, utan förente sig hellre Biskopen Weyland i Dorpt, så ock Biskopen Mönnickhusen på Ösel med Härmästaren Henric von Garen, at fortsätta de inwertes mißhälligheter, och bekriga Marg-Grefwen Wilhelm från Brandenburg, som då war Ärkie-Biskop i Riga, för den ordsaken skuld, at han utom deras wetskap hade waldt Hertig Christopher från Mecklenburg til Coadjutor. De låto genom Fogde-Bref förkunna honom krig, plundrade hans Slott Cremon och brände up Ronnenburg, samt belägrade Kokenhusen, där Ärkje-Biskopen med sin Coadjutor inne war, och tog bägge deßa Försteliga Personer til fånga, hwilka de bortförde til Slottet Adzel i fångenskap, derifrån de icke utsluppo, förr än Konungen SIGISMUNDUS AUGUSTUS i Polen, på Riksdagen i Warschau beslutit, til deras befrjelse begynna krig med Lifland. Då de omsider nödgades icke allenast ställa deßa förnäma fångar på fri fot, utan ock köpa sig fred af Polen

med

med 60000 Riksd. Wid hwilket tilfälle, då de med Polen handlade, woro de Liflåndske Ständer likwäl så wida omtänkte om sin säkerhet, at de ingingo med Polen et förswars förbund emot Ryssen. Så snart Czar Iwan Wasiliewitz det weta fick, begynte han ånyo at sjunga sin gamla wisa, och fordra skatt af Lifland; hwarpå affärdades Sändebud til honom med kostbara skänker, til at öfwerenskomma om en wiß summa af skatten, och sluta frid med honom. När de woro öfwerens komne, at Lifland skulle för all hans giorda fordring betala i ett för alt 40000 Riksdaler, och sedan Dorpts Stift årligen erlägga 1000 Ungerska gylden, skickade Czaren strax til de Liflåndige Sändebuds Herberge, som skulle taga emot de lofwade 40000 Riksd. och som Sändebuden ursäktade sig, at de inga penningar hade med sig, utan wille skrifwa hem och skaffa penningar, innan de reste ifrån Muscow, så lät Czaren bjuda dem til måltids, och sätta toma fat för dem på bordet, förkunnande, at de kunde resa hem, han wille sjelf komma, och afhemta skatten. Hwarpå han lät dem långa krokwägar resa hem, men sitt Krigsfolk 40000 man lät han gå gina wägen under en Tartarisk Förstes, Sigleis, anförande, hwilken år 1558 uti Januario föll in i Lifland, och tyranniserade grymmeligen i Dorptiska och Rigiska kretsen, så ock Wirland: som Kelch uti sin historia beskrifwer, och for så til Ryßland tilbakas.

Efter denna hemsökelsen förskuto de tre Städer Riga, Rewel och Dorpt de lofwade 60000 Riksd. hwarmed åter affärdades Sändebud til Mulcow, men wid deras ankomst förnummo de, at

at Czaren icke wille weta af någon fred, utan lät han strax sitt folk rycka för Narven, som med storm intogs. Derpå belägrade de Dorptiska Biskopens förnämsta Slott på Ryska gräntsen, Nyenhusen. Imedlertid församlade sig de Liflåndske Ständer i Dorpt, at rådgjöra, under hwilkens beskydd de skulle begifwa sig, emedan Liflands undergång swäfwade dem för ögonen, och Kejsaren, af hwilken de ingen hielp hade at förwänta, förwiste dem til Swerige eller Dannemark, at söka sig bistånd. Men de kunde icke komma öfwerens, utan skildes åt med oförrättade ärender. Då ock mißtroendet til hwarandra upwäxte, at uti Härmästarens läger et rykte utspriddes, och många uti Dorpt woro, som hemligen sändt bud til Ryßen, at de wille upgifwa honom Staden, som likwäl wid undersökningen befants ingen grund hafwa. Sedan Ryßen wid Nyenhusen hade fått en stor försträckning, och Slottet omsider måste gifwa sig, wände sig Ryska Krigsmagten 100000 man stark, under förbemälte Sigaleys anförande til Staden Dorpt, och lät genom några fångar, som han lätit hugga armarna af, jämwäl näsa och öron afskära, förkunna dem i Dorpt, at om de icke strax wille gifwa sig, skulle han än wärre handla med dem. Biskopen Weyland, som intet stort hade at wederwäga, emedan de Biskopelige godsen af hans företrädare woro förpantade, hade likafullt genom en sin Höfwidsman von Grüningen låtit wärfwa 60 Ryttare och 100 man til fot, hwilken de för när til Staden kommande Ryßar tilbaka dref, och församlade sedan alt ungt folck, som woro skickelige at göra ett utfall på Ryska Förtropparna, då

Stifts-

Stifs-Cantzlern Holdtchuer, och många Dom-Herrar med deras betiente, wille triwilleligen gå med och biwista Drabbningen, men som de förut alla Stiftets inkomster, ja och Kyrkjors, Klosters och Fattighus medel delt emellan sig, och låtit intekna på sina prägtiga hus, så togo de, så snart de woro komne utom Stads-porten, affked, och foro annan wäg til Riga, til at se långt ifrån huru det skulle gå med Dorpt. Höfwitsmannen, som intet annat kunde än befara förrådderi, nödgades derigenom wända om tilbakas igen.

Genom deras afwikande förordsakades i Dorpt buller emellan de Påfwiska och Lutheranerna, hwilke senare befarade, at de Påfwiske beslutat, at igenom Stadens upgifwande upoffra Lutheranerna åt Ryssens grymhet, och wille fördenskull icke tilstädja, at uti Domkyrkan skulle Mässa läsas, utan skulle de Påfwiske antaga den Lutherska Läran. Uti hwilken häftiga stridighet omsider Höfwitsmannen framträdde och förestälte dem, at nu icke tid wore at strida om Religion, utan huru man skulle möta Fienden, och bragte så wida, at bägge stridande delar förenade sig, at förswara Staden til sista man. Imedlertid förskantsade sig Ryssen för Andreas Porten, och begynte hårdeligen beskjuta Staden både dag och natt, och derigenom förstöra husen, samt döda qwinnor och barn deruti; Uti denna ångest fattade Borgmästare och råd med borgerskapet det slut, til undwikande af Stadsens ytterste förderf, at gifwa sig, och fast Biskopen och Höfwitsmannen afrådde dem derifrån, sände de icke destomindre sina utskickade til fienden, och betingade sig at få behålla, jemte gods och

och egendom, sin Religions-frihet, och at de som wid Stadsens upgifwande icke wille bli qwar, skulle få fritt fara derifrån. Hwilket alt Ryska Fältherren bewiljade, och inrymdes honom derpå strax, år 1558 den 19 Julii, Staden Dorpt. Så snart den Ryske Feltherren Sigaley tagit Staden i besittning, lät han först twert emot accordet taga Biskopen Herman Weyland til fånga, och föra til Falkenau och sedan til Ryssland, med hwilken det Påfwiska Biskopsdömet i Dorpt fick en bedröfwelig ända. Sedan lät han alla redebara penningar, som fants i Kyrkjor och Kloster, jämwäl hos Stadsens Inwånare, både af Adel och oadel, så och gull och silfwer ihopsamla, och tillika med metall stycken, som i Fästningen fans, til Mulcou föra. Dock lät han dem, som icke Ryska Czaren hylla wille, fritt fara sin wäg, hwilka likwäl, då de med Hustrur och barn wille begifwa sig til Rewel, under wägen blefwo plundrade af et Parti af Härmästarens folk uppå des befallning, emedan han förbittrad war på de Dorptiska, at de så snart upgifwit Staden. Och blefwo sedan de Dorptiske Prælater, Domherrar och Stifts Råd hos hwar man förhatelige, at de måste begifwa sig från Lifland, i fruktan at det skulle gå med dem, såsom med deras Stifts Cantzler Holdtchuer, hwilken för sitt förderfweliga råd blef förd til Haptal i fängelse, der han ändade sitt lif.

Sedan Dorpt war öfwergången, wäxte modet hos Czar Iwan, at de ock skulle gifwa sig; men som det afslogs, fördelte han sitt folk, och lät en del falla in i Lettland, en annan i landskapet Wik, och den tredje i Jerwen och Wirland uti Estland, och utöfwa, efter deras wana, all grymhet och wåldsamhet,

samhet. Och som nu alt lutade til undergång i Lifland, sedan ingen undsättning af Kejsaren och Tyska Riket war at förwänta, och Polens förtröstningar om Bistånd gingo derpå ut, at bringa Lifland under sig, så tog uti den allmänna faran Biskopen på Ösel och Pilten i Curland, Johannes Mönninghulen, sin Person i säkerhet, sålde hemligen sina bägge Biskopsdömen til K. FRIEDRIC II. i Dannemark, och for sin wäg. Såsom nu nöden blef dageligen större, och Ryßarne starckt begynte wisa sig för Staden Rewel, at man befarade en belägring, så wille denna Staden icke länge låta gäcka sig, af den nya Härmästarens, Gotthard Geslers, fåfängt utlofwade hjelpen från Polen, utan upsade tillika med Adelen och Landskaperna Hartien och Wirland Härmästaren all tro och huldskap, och underkastade sig genom sina Sändebud til Konung ERIC den XIV Sweriges Krona, den 4 Junii år 1561. Hwarpå Härmästaren Ketler, som hängt sig wid Polen, och det på alt sätt hindra sökt, hycklade så länge med Konung SIGISMUNDUS i Polen, at han af egen myndighet, twert emot Kejsarens gifna råd, lade Lifland under Polska Kronan, med betingande, at få för sig behålla Curland, under namn af Hertigdöme, och under Polskt beskydd, som honom på Riksdagen i Wilda bewiljades. Hwarpå han aflade år 1562 i Riga sin Ordens Klädning, tillika med sina förnämsta Ordens Riddare, och wardt så Hertig af Curland och Greswe af Semgallen. Men med alt detta blef icke til fredens återställande något uträttat, utan drogos flere i spelet, som täflade om Est- och Liflands inkräktande, såsom Ryßland, Polen, Dannermark och Swerige.

Nu sedan den Liflandiska Riddare Orden blef upháfwen, och trädde uti werldsligit Ständ, men Ordens bröderne icke alle kunde förses eller belönas med gods, så utwalde de öfrige sig Officerare och togo tjenst, dels hos Konungen i Polen, dels hos den nya Hertigen af Curland, dels hos Swerige, dels ock hos Ryßen. Och emedan de wille wara ansedde för mer än gemena Ryttare, kallade de sig icke Ryttare utan Hoffleute, (Hofmän). Och som de tilförene want sig wid ett liderligit wäsende, landet mera til plåga, än til nytta, så gjorde de sig genom trolöshet mera beryktade, då de ifrån den ena Konungens tjenst lättsinnigt och med förräderi föllo til den andra. Deraf de, som begifwit sig i Swensk tjenst år 1565, wiste ett wedersinnggeligit prof i Pernau, under deras Ryttmestares von Hardtz och Bernhardt Brandes anförande, hwilke anstälde ett gästabud hos en Rådman, som hade Stads-nycklarna i förwar, och om natten stolo nycklarna från honom och öpnade portarna, at de af Hertigen i Curland tilreds stående Ryttare kunde inkomma, och med deras tilhjelp i sömnen sticka ihjäl den Swenska besättningen. Hwilken skamliga gerning de Tyska sedan umgälla fingo, i synnerhet de oskyldiga Dorpts Inwånare. Ty oaktat Czar Iwan Wasiliewitz war en fiende af Swerige, så hade han likwäl en sådan wämjelse för en slik otrohet, at han i befaran at något dylikt af de Ryska ock honom wederfaras kunde, når ryktet derom til Moscou kom, lät taga de förnämsta Tyska i Dorpt för huswudet, och föra dem fängsliga til Siberien, Calan och Astracan. Likaledes tilskyndade ock Jo-

han Taube och Elert Kruse, som förpliktade sig Czaren i Moscou och des arfwingar i all sin lifstid troligen at tjena, och budit til genom sina stämplingar bringa sitt fädernesland under Ryssen, men nu når de sågo sig ingen ting uträtta kunna, och befruktade at Czarens nåd torde taga en ända, så satte de sig före, med förgätenhet af sin dyra Ed, at spela år 1571 Staden Dorpt Ryssarna utur händerna, i tanka at lefwerera denna Staden til den, som de kunde bäst förtro sig til. Detta upsåt skulle Ryttmästaren Reinhold von Rosen utföra. Men når han kom til Stads porten med sina Ryttare, och lät ge fyr på de wakthafwande Ryssar, i hopp at de Tyske Borgare skulle strax gripa til swärd och tillika slå på Ryssarna, så suto de stilla, och i det stället samkade Ryssarna sig i hast, som emottogo dessa nya gäster med sådan ifwer, at de efter en liten drabbning med deras anförare blefwo mäst nedersablade, och få allenast, som i tid skyndade sig utur porten tilbakas igen, undankommo. Oaktat de Tyske Borgare ingen kundskap hade om detta anfall, så woro likwäl de misstankfulle Ryssar så förbittrade och grymme, at de föllo i de Tyskas hus, slogo ihjäl männer, qwinnor, barn och tjenstefolk, och plundrade deras gods och egendom i 3 dagars tid, och det som ömkeligast war, blefwo ock Skolegässarne, når de kommo ur Kyrkjan, obarmhertigt nedersablade.

I denna bistra tiden, då så många täflade om Liflands besittning, och den ena sökte at tränga den andra ut, hade ock Konung FREDRIC den II i Dannemark begynt krig med Swerige, så wäl

wäl til at hindra de Swenskas framsteg der i Landet, som til at bana sin broder, Hertig MAGNUS, som Ösel inne hade, wägen til en, af de wanryktade sällar, Johan Taube och Elert Kruse, honom tilbuden Liflåndisk Krona. Den samma at winna, förbant sig Hertig MAGNUS genom giftermål i Ryska Huset, med Czar IWAN, som gaf sitt bifall dertil, at han skulle bli Konung öfwer Lifland, under Ryslands beskydd. Hwarpå dessе nya wänner satte sig före, at bringa först Swerige ur spelet, så at de Swenske ingen fast fot i Landet skulle behålla. Til den ändan blefwo åtskillige Lockfoglar til Rewel utsände, som, under gyllene tiders utlåfwande, skulle öfwertala denna Staden, at falla ifrån Swerige, och brukades allahanda stämplingar med de ännu i Swensk tjenst warande trolösa, så kallade Liflåndska Hofmän, at afhända Swerige alla fasta orter, som de Swenske innehade, ja ock sjelfwa Rewelska Slättet. Utom alt detta belägrad's Staden Rewel hårt af den stora Ryska Krigsmagten år 1570, under Hertig MAGNUSes anförande, och sedan 1577, bägge gångerna förgäfwes. Under hwilken tid Ryssarne sköflade alt mer och mer Landet genom sitt af- och tiltagande, och lemnade efter deras grymma sed, blodiga spår efter sig, hwaraf den Dorptiska orten, som Ryssen innehade, ingen ting annat want, än at de Lanskaper, som alt sitt goda genom Ryssen förlorat, blefwo nödgade, at söka sin skada hos de Dorptiska genom lika plundring. Och hände det ofta, at de hämdsökande bönder, med deras Parti-gängare, som hade sig alla wägar och gångar bekanta, gjorde hos

den i Dorptiska orten boende Ryska Adelen större byte, ån de Swenske Ryttare, och kommo med en stor hop hästar, boskap och hwad de eljest öfwerkommmo tilbakas. Derefter wände sig IWAN WASILIEWITZ til den Rigiska orten och tyranniserade omenniskeligen; Städerna Ulmar och Wenden, dit ock den ämnade olyckeliga Liflandska Konungen, Hertig MAGNUS i full fruktan kom, och i dödsångest framstälte sig för den grymma Czaren, men förskontes likwäl med lifwet för des ämnade affall skuld, at han wille skydda sig under Polen. Häriftån begaf sig Tyrannen IWAN til Dorpt, och förde Hertigen MAGNUS fångslig med sig, der han släpte denna Hertig med sina betjente lös med en skriftelig försäkran, at han i all sin lifstid wille blifwa Czaren trogen, och for sedan til Plescow, och lät de der warande Swenske fångar sammankoppla och föra til Mascow. Men Hertig MAGNUS som icke trodde freden, fant för sig säkrast wara, at öfwergifwa Ryska Partiet, och begaf sig åter 1578 under Polens beskydd.

Samma år gingo de Swenske och Partigängaren Schenckenberg med sina Bönder til Dorpt, och afbrände den widlöftiga förstaden eller Hackelwerket, och slogo Ryßar ihjäl, samt bragte derifrån ett stäteligit byte til Rewel. Omsider brast det nu ock ut til ett uppenbart krig emellan Polen och Ryßland, ach gjorde Konung STEPHAN år 1580 ett förbund med Konung JOHAN i Swerige, at de på hwar sin sida skulle angripa Ryßen, och behålla hwad de eröfrade. De Polske intogo på Littauiska sidan Polotzko, och åtskilliga Slott i Ryßland, och belägrade sedan Plescow. De Swenske bemägtigade

tigade sig på Finska sidan Staden och Slottet Kexholm, och gingo sedan ifrån Wiborg öfwer isen til Estland, intogo Slottet Wesenberg och Tolsborg, derefter belägrade de Narven, och när denna Staden genom storm war öfwergången, gaf sig ock Slottet Iwangorod. Deßutan bemägtigade de Polska troppar de fasta Slott, som Ryßen i Lettland innehade, och de Swenske uti Estland. Omsider nödsakades CZAR IWAN söka fred med Konungen i Polen, som ännu war sysselsatt med Plescauiska belägringen, som ock ingecks, med Sweriges uteslutande, emedan de Polske icke woro sinnade, at lemna Estland i de Swenskes händer, utan påstodo af CZAREN försäkring, at han wille skaffa dem Narva och Wittensten igen, som de Swenske innehade, som afslogs. I kraft af denna freden blef Staden Dorpat, som Ryßarne några och tjugu år innehaft, den 24 Febr. år 1582 afträdd til de Polska. Konung STEPHAN tilstadde åter denna Staden ett Tyskt råd at wälja sig, som bestod af 3 Borgmästare och 13 Rådmän, och at bägge Religionerne, den Lutherske och den Påfwiske der skulle tålas, då Jesuiterne icke försummade at åter infinna sig i Dorpt, och uprätta för sig en Schola brede wid S. Mariæ Kyrkja. Och som nu alt skulle i Lifland inrättas efter Polska Regerings sättet, så förordnades en Castellan i Dorpt, en i Pernau och en uti Staden Wenden, hwilke skulle handhafwa Rättwisan i Landet, så widt det Polsk war. Men de som hade i den Dorptiska orten förlorat sina gods, kunde dem då icke återfå, undantagande de twå förrädiske Smickrare Johan Taube och Elerd Krule, utan ämnade Konung STEPHAN

lägga den Dorptiska kretsen, såsom den bästa delen i hela Lifland, til sina Kammar- och Tafel-Gods. Och såsom han tracktade efter, at draga också Estland, som Swerige innehade, under Polen, skickade han sina Sånningebud til Stockholm, som skulle förmå Konung JOHAN godwilligt, at afträda til honom Estland, eller nödgades han taga det med wåld, emedan det tillika med det öfriga Lifland hörde til Polen. Men de blefwo med behörigt swar strax tilbakas wiste, at Swerige långt större och bättre rätt hade til Estland, och följakteligen också til Lifland, än den som den sidsta Livländska Härmästaren Ketler, til at betinga sig et Förstendöme, men icke til at befrämja Landets bästa, magt hade, såsom Riddare Ordens förman, at bortskänka til Polen, med mera. Derefter begynte de Polske gå längre i landet, och der de mötte Swenska Tropper, angrepo de dem fienteligen, och blef altså ett uppenbart krig af emellan Swerige och Polen, och tog alt mer och mera til, sedan Konung SIGISMUNDUS hade bestigit den Polska Thronen och gjort sig förlustig af den Swenska Kronan.

År 1596 hade en hop af ungt folk i Dorpt efter en gammal plägsed, som de alt ifrån hedendomen behållit, antändt en stor, så kallad Johannis eld på Dom-berget, icke långt ifrån Dom-Kyrkjan, til at roa sig, och göra sig derwid lustiga om Midsommarsnatten, hwarigenom den stora och prägtiga S. Dionysii eller Dom-Kyrkjan, hwilkens like i hela Lifland ej fans, och war bygd på samma sätt, som Upsala Dom-Kyrkja med dubbla torn och chorer på sidorna, olyckeligen råkade i brand, och afbrände tillika med åtskilliga andra hus. Kyrkan hade snart åter

åter kunnat hjelpas i stånd, om de allenast förset henne med tak, emedan murarne så til tornen, som wäggar och pelare ännu i min tid woro starke, och war ännu ett stycke af hwalfwet öfwer Högchoret, såsom ock der framman före stod Christi Krucifix med Mariæ och Magdalenæ beläten på en bjelke behållit. De öfrige kostbara beläten, hade man flyttat derifrån til S. Mariæ Kyrkja i Staden, som wroks deromkring.

År 1600, sedan Hertig CARL af Södermanland, sedermera Konung i Swerige, hållit Riksdag i Linköping, for han med ett ansenligt antal af Krigsfolk til Rewel, och bragte hela Estland, så mycket til Swerige hört, under sig, och intog strax Staden Pernau, med Slotten Salis, Oberpalen, Lais och Felin, såsom ock Dunaberg wid Riga. Sedan gick han för Dorpt och kastade med sina stycken 7 famnar af stads muren öfwerända, samt beredde sig til storm. Men som de belägrade icke tiltrodde sig at låta derpå ankomma, gåfwo de sig den 1 Januarii 1601 på nåd och onåd, då Hertig CARL tog 3 Öfwerstar med besättningen tilfånga, och lät sina Soldater plundra Slottet, men borgerskapet ingen skada tilfoga. Härifrån wände Hertig CARL sig til Riga, och benådade Adelen i Dorpts Län med samma privilegier, som Adelen i Harrien och Wirland hade fått. Året efter begaf han sig ifrån Rewel til Stockholm, då ock en swår pest i landet upkom, och en sådan dyr tid blef, at mer än 30000 Menniskor af hunger dödde, hwarigenom, så wäl som ständiga drabbningar med Polackarna den Swenska Krigsmagten mycket blef förswagad. Nu hade den Polska Stor-Cancelleren Zamoiski, som

öfwer wintren legat på Anzen, om wåren dragit ihop sina tropper, intagit Kirumpä, Arzel, så ock Rönneburg, som i brist på underhåld måste gifwa sig, och sedan belägrat det fasta Slottet Felin. Derpå gick ett Swenskt Parti ut ifrån Dorpt til Anzen, der Zamoiski under en stark wakt lemnat sina saker, som högg neder wakten, och kom med ett stort byte tilbakas. Likaledes snappade de Swenske uti Oberpalen opp en hop Polska Troßwagnar, som skulle gå til lägret för Felin, men kom i den dyra tiden de nödlidande Swenska uti Ober-Polen tilgodo. Dock måste Slottet Felin, som de Polske 3 dagar årad förgäfwes bestormade, genom en olyckelig händelse, at eld kommit i krutet, som den tappre Commendanten Arved Willman lagt under Slottet, med en del af besättningen och sjelfwa Commendanten flyga i wädret, och kommo så uti de Polskas händer. Derifrån gingo de Polske, och belägrade det fasta Slottet Wittensten, som efter giort motstånd omsider måste gifwa sig, emedan ingen undsättning war at förwänta, så länge den förswagade Swenska Krigsmagten ingen förstäckning ifrån Swerige fick. Sedan den Polske Generalen Chodewitz åter besatt Slottet med sitt folk, wände han sig til den Dorptiska orten, och lade sin Krigsmagt i winterqwarter omkring Dorpt, samt afskar Staden derigenom all tilförsel, så at nöden omsider blef i Staden så stor, at då han om wåren rykte derföre med sitt Krigsfolck, denna Stad utan serdeles motstånd måste gifwa sig. Altså kom Dorpt år 1603 den 3 Aprilis åter i de Polskas händer, hwilke höllo der illa hus, och

efter

efter deras sed föröswade många wåldsamheter. I synnerhet wittnade derom än i min tid S. Mariæ Kyrkjo dör, som de wid sitt intog med yxor huggit stora spånor utur, men för det mycknа jern-beslaget icke kunnat bryta sig igenom, utan hafwer det wärnlösa folket, som med sin egendom flyktat i Kyrkjan, innantil sjelfwe måst öpna dören och gifwa sig til skötwels. Detta war ännu i min tid hos inwånarena uti friskt minne.

Denna tiden då pest och hungers nöden ödelade landet och förswagade besättningarna, uti de Swenskas slätt och fästen, hade de Polske så mycket friare spel, som de Swenske då intet Krigsfolk hade i fält; men sedan Hertig CARL år 1604 den 22 Martii blef förklarad til Konung af Swerige, och kom med en starck Krigsmagt til Lifland, blef här ett alfwarsamt tåstande af emellan de Polska och Swenska med åtskillig lycka. År 1608 hemtade Grefwen af Mansfeldt några Swenska och Finska Troppar ifrå Swerige, och sedan han intagit Slottet Wittensten, tog han sig straxt före, at belägra Staden Dorpt, och beskjöt den samma häftigt, men som de belägrade icke wille låta twinga sig, gick han med några Troppar derifrån til Wollmar, och lemnade Casper Krule efter sig at hålla Dorpt insperrat, hwilken då han med sitt folck gjorde sig belt säker, öfwerföllo honom Polackarne utur Dorpt och förjagade honom med stor förlust. Nu war ock i Ryßland upkommen en stor oro och buller, genom en falsk Demetrius, som gaf sig ut, at wara Storförstens IWAN WASILIEWITZes Son, den Boris Gudenov mörda welat. Denne falske De-

metrius wille Konung SIGISMUNDUS i Polen förhjelpa på den Ryska Thronen, och sedan med Ryßlands tilhjelp, bemägtiga sig icke allenast Lifland, utan ock hela Konunga Riket Swerige. Han lät til den ändan sin Krigshär gå in i Ryßland, och bragte Stor-Förſten BASILIUS SUSKI i stor ångest, at han nödsakades genom sina Sändningebud söka hjelp hos Konung CARL den IX i Swerige, emot Fästningens Kexholms och tilhöriga Länets afträdande til Swerige til ewärdelig besittning, med mera. Derpå lät Konung CARL 5000 man utwaldt folck, under Gref Jacob de la Gardies och Evert Horns anförande, gå til Ryßland, som genom sin tapperhet och ogemena mandom uträttade stora saker til sitt namns odöd liga åreminne, och tillika på Ryska sidan utwidgade sitt fäderneslands Sweriges gränsor. Imedlertid tumlade de i Est- och Lifland stående Swen- och Polske Troppar friskt omkring, och som Konung CHRISTIERN IV i Dannemark såg sig bästa tilfälle hafwa, medan de Swenske nog hade at beställa i Estland och Lifland, bröt han år 1610 ock lös, och anföll Swerige med Krig, war ock sinnad at uprätta på Ösel en Krigshär och gå med den öfwer til Estland, hwarpå de Swenske gingo på Ösel, sköflade Ön och bragte en hoper bönder med hustrur och barn, samt boskap til Estland, och besatte med dem de ödeliggande Hemmanen. Sedan nu Konung CARL IX war död blefwen, freden med Dannemark sluten, och Konung GUSTAF ADOLF kommen til Regeringen, begaf han sig efter häller Riksdag i Frebro år 1614 til Narva, at wara de Liflandiska saker

ker närmare. Och som Ryßarne begynte at wisa sig fiendteliga mot Swerige, befalte han Gref Jacob de la Gardie at angripa Ryßarna med alfwar, som han ock gjorde, fördref Ryßarna och intog stora Russa. Evert Horn belägrade Augdowa, dit ock Konung Gustaf Adolf sig sjelf förfogade och intog denna orten med storm. Sedan ryckte Konung GUSTAF ADOLF med sitt Krigsfolk för Staden Pleicau, hade ock den samma intagit, om icke Engelske Sändebudet lagt sig ut för Ryßland, och föreſtält Konungen, at ingen fredshandel med Ryßland kunde företagas, innan en wapen hwila wore fastſtält, som Konungen lät behaga sig, och upbröt med belägringen. Derpå fr den år 1617 den 13 Febr. slöts med Ryßland, med Kexholms och Ingermalands afträdande til Swerige.

Men med Polen war icke någon liknelse til fred, emedan SIGISMUNDUS altid lefde i det hopp, at kunna icke allenast bemägtiga sig hela Lifland, utan ock återwinna den Swenska Kronan. Hans Generaler tilbödo sig ofta, at handla om stillestånd, såsom begynnelse til fred, men syftade på intet annat, än at winna tiden, til des de funno sig i stånd, at kunna öfwerrumpla de Swenske orter. Derföre sände Konung GUSTAF ADOLF Ammiralen Göran Gyllenstierna med Flottan, och Nils Stiernsköld med starka Troppar til Windöen i Kurland, hwilka intogo Dynamynde och sedan Staden Pernau. Derefter år 1621 kom Konung GUSTAF ADOLF sjelf med en stark Flotta och 20000 man Krigsfolk ifrån Swerige för Riga, och sedan han dragit sina förut i landet warande Troppar, som Gouverneuren

neuren öfwer Estland Gref Jacob de la Gardie honom tilfört, belägrade han ordenteligen Staden Riga, hwilken i början icke wille gifwa sig, men när det kom til det ytterſta, at alt war färdigt til störm, och ingen räddning för Staden, nödgades Magistraten med Borgerskapet öpna Portarna den 16 Septembris, och gifwa sig, samt ledsaga Segerwinnaren til S. Peters Kyrkja och sjunga: O Gud wi lofwe tig. Efter Staden Rigas eröfring, intogs de öfrige faste orter, som de Polske innehade, utan möda af de Swenska, och gick, medan Konung GUSTAF ADOLF, med större delen af sin Krigsmagt sig til Littauen wände, Fält-Herren Jacob de la Gardie til Dorpat, som den 18 Aug. gaf sig, hwilken stads eftersyn, alla i denna kretsen belägne mindre Slott efterfölgde, så at alt blef Swenskt i detta Landet.

Omsider kom det dertil, at ett stillestånd ingicks år 1629 af Polen och Swerige på 6 år; såsom Fridericus Menius in Prodromo hist. Livon. skrifwer, genom Frankerikes, Engelands och Hollands förmedlande, at skaffa Konung GUSTAF ADOLF fria händer, at wåga en dans med de Keiſerlige, och komma de nödlidande Protestanter i Tyskland til hjelp. Nu som den Himmelska Försynen utsett Konung GUSTAF ADOLF til sitt redskap, at förswara Guds Kyrkja emot de Påfwiskas mordiska ödeläggande, at han kom at inlåta sig uti ett ån swårare krig, så war han icke mindre bekymrad, at sätta sitt härtils genom ständigt krig i blod simmande Est- och Lifland uti godt skick och blomstrande tilstånd; til de förwillade seders förbättrande och Gudaktighetens handhafwande, förordnade

de han Superintendenten i Riga Herman Samſon, at hafwa inseende öfwer Lands-Kyrkjorna i Lifland, och Superintendenten Nicolaus Gaba öfwer Lands-Kyrkjorna i Estland, jemte Dom-Kyrkjan i Rewel. Til Lag- och Rätts skipande uti Lifland förordnade han (f), at såsom Städerne hade sin öfwer- och underrätt, så skulle de ock på Landet hafwa til twistemåls afgörande, sina Land-Domare, (Landrichter) så ock Slotts-Rätter uti de 3 städer Riga, Dorpt och Kokenhuſen. Och efter det war förlångt at gå med de lagwadda saker til Stockholm, så upprättades år 1630 i Dorpt, såsom midt uti Landet, en Hof-Rätt, som der altid hade sitt säte til år 1700 då kriget inföll, men sedan för säkerhetens skuld flyttades til Riga. Men uti Estland hade de sina Hakenrichter och Manrichter såsom Under-Domstolar för frälse Godsen, hwarifrån Lagwaddes til Öfwer-Land-Rätten i Estland, som hölts i Rewel, och Krono-Godsen stodo under Borg-Rättens Lagsaga på Rewels Slott, hwarifrån Lagwaddes til Stockholms Hof-Rätt. Til studiers upkomst inrättades samma tid i Dorpt förſten Trivial-Schola, och sedan på Konungens omkostnad ett Gymnasium, som bestod af 8 Professorer, hwilket Konung GUSTAF ADOLF år 1632 under sin swåra Krigsbörda, då han redan sina segersamma wapen hade fört långt in i Tyskland, lät inwiga til en Academie, som efter honom kallades Academia Gustaviana, och blef förſedd med samma förmoner som Upsala Academia. Detta werket hade den

(f) Se Frid. Menii Prodromus Hist. Liv. §. LXIX.

den högt upłyste och grundlärde Friherren, Sweriges Rikes Råd och General-Gouverneur öfver det Est-Lif- och Ingermanland Johan Skytte icke allenast bedrifwit, utan ock såsom Högförordnad Canceller den 15 Octobris högtideligen låtit få sin fullbordan således:

Samma dag om morgonen församlade sig Professorerne och de tilstädes warande Studenter til Academiens stora Hör-Sal, som med Tapeter eller wäggebonad prydd war, der Academiens Regalier uti blått och gult taft inwecklade lågo på ett bord framför Cathedern. Klåckan 8 ringdes med alla klåckor, då General Gouverneuren, hafwande i följe med sig dem, som ifrån de Liflåndska Provincier och städer woro affände at biwista denna Acten, kom ifrån Slottet, och satte sig uti Hör-Salen med sitt följe på högra sidan om Cathedern, och Professorerne på wenstra sidan. När Musiquen ändades, hölt General Gouverneuren ett wackert Latinskt Tal, deruti han widlöftigt förestälde, huru som förslaget om en Academies upråttande, emot alla mißunnares och lastarenas förmodan, som detta werket hindra welat, wunnit ett lyckeligt utslag, hwarföre man den stora Guden tacka bör, dernäst berömde han tilbörligen den glorieuse Konungens GUSTAF ADOLFS Råd och friköstighet, at han under Pukor och Trompeters klang, då han wäntade på sin fiende Tilli, icke undandragit sig at göra ett gott slut på denna saken, til at betyga huru högt han älskade berkeliga konster, och huru ömer han war om Landets deraf flytande lyckfalighet, at han wille gifwa ungdomen, så af Adel som oadel, jämwäl af bonde-stån-

del,

det, som härtils warit förment at lära något godt, tilfälle at öfwa sig deruti, och främja sin lycka, wändande sig til de närwarande Liflåndska Ständer, dem han förestälde huru angeläget det war, at det martialiska Liftland, måtte wänjas til dygd och sedosamhet, som icke bättre werkställas kunde, än at uti Landet upråttades en werkstad, hwarigenom alt Barbariskt wäsende utsopades, och dygd, lärdom och goda seder införas kunde. Lade dertil, at de som denna wälgerningen icke erkände, borde hållas för de otacksammaste menniskor på jorden; önskandes at denna Academien måtte wara wishetens säte, dygdens Tempel, skickelighetens wåning, och alla wetenskapers marknads plats, och en ewigwarande tilgång för alt folk under Solen. Sist påminte General Gouverneuren Professorerna sin skyldighet, at wägleda ungdomen utan omswep och Theoretisk willoreda til sjelfwa wetenskapen och des bruk, samt Studenterna at nyttja rätt tiden, och genom flit arbeta sig op, och bana för sig wägen til framdeles lycka; öfwerlemnande härmed Professorerna Academiens Privilegier och insignia eller Heders-Teku och skrud.

Efter slutat tal upläste Academie Secreteraren Fundations-Brefwet, gifwet i Kongl. Felt-Lägret wid Nürnberg den sista Junii år 1632, jemte Förteckningen på Professorerna, hwarpå Henric Oldenberg Oratoriæ Professor steg på Cathedren, och efter erhållit långt latinskt Tal, emottog med tilbörlig tacksägelse Academiens Privilegier och Regalier. Sedan det war beställt, lät Musiquen höra sig, och begaf sig derifrån General Gouverneuren med Ständerna til S. Mariæ Kyrkja, som wäl utprydd war,

hållande

ställande sig på den ena sidan i Choret. Professorerne trådde först til bordet, hwarpå Academiens insignia eller Heders-Tecken lågo, togo dem til sig och låto bära dem i Kyrkjan, följande sjelf med en hop Studenter i lika ordning efter, der de stälte sig på andra sidan om Choret. Imedlertid musicerades i Kyrkjan, och när det war ändat, höll Doctor Andreas Virginius en Predikan öfwer den 117 Dawids Psalm: Lofwer HERran alla Hedningar och priser honom alt folk; ty HERrans Nåd och sanning är wäldig öfwer oss i Ewighet, Halleluja. Efter Predikan steg Licentiatus, Georg Manœlius på en framför Altaret upstäld Catheder, höll ett latinskt tal om ett godt samwete, förmälande på slutet, at han hade af Senatu Academico i befallning, at nämna den unga Friherren Jacob Schytte til Academiens Rector och Doctor Virginius til Pro-Rector, at han skulle gå den utwalde Rector Magnificus med råd tilhanda, kallade altså den unga Friherren til sig och öfwerantwarde honom Academiens Privilegier, Constitutioner, Silfwer Nycklar, Sigill, och iklädde honom i röd Sammets med guld spetser besatt kappa, samt gaf honom sjelf spirorna, görande wid hwart och ett stycke nödiga påminnelser, när den nye Rector Magnificus alt detta emottagit, gaf han Spirorna åt Pedellerna at bäras, tackade med et latinskt Tal för den honom updragna åran, förmante Studenterna til flit och sedighet, och trådde sedan til Professorerna, då alt detta war beståldt och Gudstjensten med Psalmen, O GUD wi lofwe tig ꝛc. under Pukor och Trompetter, samt Stycke-skott omkring wallarna war ändad, tog Rector Magni-

Magnificus med samtel. Professorerna sitt afträde, dem följde General Gouverneuren med ståndarne genom de på gatorne upstälda Soldater uti Kuj til Rådhuset, der de blewo med måltid prägtigt undfägnade, och tilbrogte så den öfriga delen af dagen med glädje wid musique och Styckens lossande, som med sitt dundrande kundgiorde glädjen långt omkring.

Men året dereffter den 6 Nov. hade Swerige den olyckan, at Konung GUSTAF ADOLF den Store, litet för slaget wid Lützen, blef hemligen genom en mordisk hand skuten, hwilken död likwäl hans stridbare mån hämnade, at den glorieuse Konungen också i döden segrade öfwer de Kejserliga. Efter hans död, serdeles sedan hans Doter Drottning CHRISTINA afträdt den Swenska Kronan til Konung CARL GUSTAV, begynte åter Konung JOHAN CASIMIR i Polen yrka på sitt gamla påstående, om hans arfsrättighet til Swerige, och lade sig, genom sina til Stockholm affärdade Sänningsbud, emot Konung CARL GUSTAFS antagande til Konung, hwaraf, såsom man säkert sluta kunde, at Swerige intet annat hade af Polen at förwänta, än ett swårt Krig, så rustade sig strax Konung CARL GUSTAF at gå i fält, til at twinga Konungen, i Polen at afstå med sin förmenta Arfs-Rättighet. Hwilket ock så lyckades, at då han år 1655 med en utwald Krigshär war kommen i Polen, och i en höst, så när kastat hela Polen öfwerända, at Konung JOHAN CASIMIR måste fly utur sitt Rike til Schlesien, och hela Europa begynte spänna up ögonen öfwer Konung

CARL GUSTAFS segrar och framgång; då ock afwunden begynte yttra sig och uphitza flera fiender emot Swerige. Och som Ryßland icke war obenägit dertil, så tillät CZAR ALEXIUS MICHAELOWITZ icke allenast sina Ryßar, at tilfoga de Swenska Sänningebud, som woro komne at handla om fredens förlängande emellan Swerige och Ryßland, all förtret, utan satte dem ock i nesligt fängelse, warande ock Dannemark färdigt, at bryta freden med Swerige. Hwarpå CZAR ALEXIUS MICHAELOWITZ i egen person föll med 120000 man år 1656 i Lifland, eröfrade Dunaborg med storm, dock icke utan förlust, belägrade sedan Riga, och lät sin General Alex. Trybetskoi med 40000 man belägra Staden Dorpat, som då slätt befästad war. För Riga uträttade han ingen ting. Men som General Gouverneuren i Rewel, Bengt Horn, som til Dorpts undsättning utrustat en hop Rytteri, och de, när de woro komne når fiendens läger, icke funno sig i stånd, at kunna angripa dem för fiendens myckenhets skuld, så måste Staden, som med Bombers och Granaters inkastande hårt tilsattes, och efter den år 1657 på Tyska af Trycket utgångna berättelsen om Riga Stads belägring samma tid, til sitt förswar icke mer hade än 300 Soldater 100 Ryttare och 200 Borgare, omsider efter en i 10 weckors tid utstånden swår belägring gifwa sig på wilkor, at besättningen, så wäl som de til Hof-Rätten och Academien hörande Personer efterlåts at fara derifrån, då Professorerne af Academien blefwo skingrade och nödgade på andra ställen, at söka sitt uppehälle, af hwilka några där i landet åter blefwo befordrade. Pro-

Professorerne som här wid Academien ifrån början til des undergång arbetat, hafwa följande warit: Doctor Johannes Stalenus, Pro-Cancellarius och Superintendent öfwer Lifland, blef sedan Biskop i Wexiö: Doctor Zacharias Klingius åfwenwäl Superintendent öfwer Lifland. Doct. Andreas Virginius Theol. Prof. tilförene Probst uti Gartz uti Pomern, en Pomersk Adelsman, blef Biskop i Rewel. Laurentius Ludenius J. U. Doctor, Professor Juris, Oratoriæ & Poëseos, har warit tilförene Professor i Greifswald. Johannes Flügel, Reg. Jud. Assess. & Jurium Professor. Johannes Belau Medic. Doctor. Sebastian Würdig Med. Doct. Johannes Raicus Med. Licent. Ejusdemque Professor. Salomon Matthiæ Theol. Licent. Ejusdemque Prof. Georgius Mancellus Theol. Licentiatus och Prof. blef Förstlig Hof-Pred. i Curland. Mag. Gabriel Elfving wärdt Superintendent i Staden Rewel. Mag. Henric. Oldenburg. Mag. Johannes Gezelius, Græc. ling. Profess. och Theol. Adjunctus, blef sedermera Biskop i Åbo. Fridericus Menius Poëta Laur. Historiar. & antiquitatum Profess. Mag. Johan. Erici Strengnensis, sedermera adlader och Stiernstål kallader, wart Vice-Præsident i Dorpts Hof-Rätt. Andreas Sandhagen, Joachimus Schalenius Mathel. Prof. Mag. Johan Crellius. Petrus Goetschenius Thel. Licent. och Ling. Prof. Mag. Michael Savonius. Mag. Petrus Schomerus, blef sedan Prof. Theol. uti Upsala och omsider Superintendens i Calmar. Mag. Petrus Liderius. Mag. Ericus Hollstenius. Mag. Olaus Wexionius.

Medan nu Ryßen hade Staden Dorpat inne,

och Konung CARL GUSTAF nödsakades at lemna Polen, och wända sina wapen emot Dannemark, som hade begynt krig emot Swerige, så plågades så wäl Est- som Lifland wäldigt af de i Dorpat inrotade Ryßar, med sköflande, härjande och brännande. Och fast än man å Swenska sidan sökte at göra dem motstånd, ofta med god framgång, såsom en Öfwerste Lieutenant Tiesenhusen frälste en hoper Handwercks folck, som på 2:ne stora Fartyg eller Strusor med hußrur och barn ifrån Dorpt skulle flyttas til Muscou, och nedergjorde Ryßarna, likaledes General Majoren Fritz von Löwen wid Walck slog Ryßarna, at 1500 blefwo på platsen, och Ryske Generalen dödeligen sårad samt til fånga tagen, så wille det intet stort hjelpa, emedan Polackarne, efter Konung CARL GUSTAFS aftog åter reste sig och tilfogade det i Polen efterlemnade manskap, genom deras mordiska wärdar uti qwarteren, all skada. Gref Magnus de la Gardie, sedan han wid Pernau några Ryska Troppar slagit, ryckte fuller med sitt folk år 1657 för Dorpt och begynte beskjuta Staden, men som han fant sig för swag at kunna der något uträtta, bröt han sig och wände sig til Narven, der han förstärkte sig med de Ingermanländska Troppar, och lade sig för den Ryska Staden Andova, samt brände up några Ryska byar. Ifrån hwilken ort, emedan Ryßen ankom med en stor magt til undsättning, måste han wika, och lemna något folk i sticket, innan han förfölgd af Ryßen, kunde komma til Rewel tilbakas igen. Littauske Fält-Herren Conseuski wille nu icke heller försumma tiden och tillfället,

fället, medan kriget med Dannemark påstod, at göra försök på Riga, som af Pesten war half utdödt, men General Helmfeldt gjorde alla hans anslag til intet, och slog honom tappert, at han ingen framgång hade. Och fast än det lyckades för honom, når han gick in i Lifland, at han kunde öfwerrumpla Slottet Rönneburg, och intog också den lilla Staden Wollmar, så blef han likwäl, når han stormade Pernau, afslagen, at han icke tordes fortsättja belägringen, utan drog sig tilbakas åt Dünaströmen, i mening at förstärka sig efter den wid Pernau lidna förlusten. Men General Helmfelt föll honom der Nyåret 1658 på halsen, eröfrade hans wäl förskanfade läger, nedergjorde större delen af hans folk, och förskingrade de öfriga, och Conseuscki måste fly til Littauen tilbakas och lemna Lifland oroat. Och blefwo derpå de orter, som Polen ännu i Landet innehade, jemte Wollmar af de Swenska intagne.

När ryktet kom til Muscou, at freden i Rotskild war sluten emellan Swerige och Dannemark, drog CZAREN i Ryßland örona åt sig, stälte straxt de fångslade Sänningebud på fri fot, och gaf sin Fält-Herre Cowanski, hwilken med sina Troppar nalkats Narven, i mening at belägra denna Staden, oförmodeligen befallning, at sluta stillestånd med Swerige och draga sina Troppar til Ryßland, hwilket Cowanski genast kundgjorde Gouverneuren Christer Horn i Narven, och slöts den 23 April Stilleståndet med de wilkor, at fångarna å bägge sidor skulle lös gifwas, och fientligheterne uphöra, til des en fullkomlig fred kunde slutas, hwarpå Cowanski med sitt folk aftogade.

gade. Nu hände det sig år 1660 den 13 Febr. at den oförlikneliga Hjelten, Sweriges Store Konung CARL GUSTAF oförmodeligen i Göthe-borg afled, som sig och sitt Rike emot 6 mägtige fiender wäldigt förswarade. Affsknaden för Swerige och des Länder war obeskrifwelig, och gick des inbyggare så mycket djupare til sinnes, som de på alla sidor woro kringwärfde af fiender, och af krigsbördan utmattade. Men som fienden äfwenwäl tröttnade wid krigs oroen, så styrde den gudomeliga Försynen sakerna så, at det blef öfweralt fred, som samma år slöts i Oliva Kloster wid Dantzig och i Köpenhamn, samt året efter 1661 med Ryssen i Kardis uti Estland, medelst hwilket fredsfördrag Ryssen afträdde til Swerige Staden Dorpt, och hwad han eljest ännu innehade i Landet. Sedan när Ryssen hade aftogat ifrån Dorpt, hwilken Stad han denna gången 5 år innehaft, sattes här alt åter i förra Ständ, och började åter Hof-Rätten, såsom tilförene, intaga sitt säte, men med Academiens uprättande drogs det längre ut.

År 1667 den 22 Maji undergick denna Staden en stor wådeld, som kom lös uti en Bryggares ugn, och lade 60 hus i aska, samt itände S. Mariæ Kyrkjotorn at Kläckorna smälte, men Kyrkjan blef likwäl med stor möda räddad. Dock som den allmänna freden war återwunnen, Landet begynte at repa sig, och handel och wandel så wäl här som annorstädes idkas, så wardt denna skaden eftet handen botad, såsom ock alt, hwad igenom de oroliga tider blefwit förstört, åter uprättat. Stads Magistraten hade wäl, til Stadsens barns bästa, inrät-

inrättat en Räkne- och Skrif-Schola, som ock sången wid Tyska Församlingen underhålla skulle, men til deras widare underwisning i bokeliga konster icke tilräckelig war, fördenskuld föreslälte Doctor Johan Fischer, som war en lärd man och stor älskare af studier, hos Hans Kongl. Majt:t, sedan han war blefwen General Superintendent öfwer Lifland, at honom efterlåts at upprätta, så wäl i Dorpt, som Riga, Kongl. Latinska Skolar och förse dem med lärde och skickeliga Schole-Betjenter, hwilket han således efterkom, at uptat Riga hade ett berömligt Gymnasium Urbicum, jemte Under-Schola som Staden underhöll, en Kongl. Schola bestående af 4 Classer der inrättades, som kallades Lyceum Carolinum, och det namnet wäl förtjente, som der förutan Græckiska och Latin, Historien, Theologien och Geographien, lärdes Hebreiska, Syriska och Coptiska, så at de som derutur Skolen kommo, uti Språken ingen underwisning mera behöfde, hwilket alt den lärde Skole-Mannen Johan Uppendorp, som war detta Lycei berömliga mångårige Rector, til des han wid sin lefnads slut blef förordnad til Profess. Ling. wid Dorpts Academie, allena bestridde. En likadan Skola inrättades ock så i Staden Dorpt, hwartil Kronan lät upbygga begwämliga hus, så för Rector som Con-Rector och Collega, at hwar af dem hade sin serskilte Läro-Sal med en Kammare, och derjemte nödige wånings-rum och utrymme för sina hushåll. Til Rector af denna Skola förordnades Michaël Dau, som sedermera blef Professor wid Academien i Dorpt. Skolen blef här af General Superintendenten således inrättad, at hwardera uti sina Läro-Salar un-

underwiste sina Lärjungar hela dagen igenom, ifrån kläckan 7 om morgonen til kläckan 11, och eftermiddagen ifrån kläckan 1 til 4, utan at Rector och Con-Rector, som i Swerige sker, arbetade sina wißa timar uti en Class tilsammans, och det hela året igenom, winter och sommar, utan några långa ferier. Ungdomen af denna Skolan, som bestod af hederliga Måns barn Adel och oadel, war befriad för sången uti Kyrkjan, utan förrättades den af Skrif- och Räkne-Scholan, der de ock i läsande blefwo underwiste. Likaledes woro Skole-Betjenterne frje at understödja Prästerna med predikande, på det ungdomen icke måtte försummas. Derföre de icke heller fikade efter Prestetjenster, utan låto sig nöja med den dem beståda lönen, och qwarters penningar, som ungdomen hwart fierdedels år betalte för sin underwisning, nemligen en specie Riksd. uti de nedre, och Twå uti Rectors Classen. Denna afgift gjorde ock, at Allmogens och gemenare folks barn, som icke råd hafwa at idka studier, icke hade tilfälle at öfwergifwa plogen eller ock lära Handtwerk, hwartil ock qwicka hufwud behöfwes, och upfylla de Latinska Scholar med större myckenhet, än Scholæ-Betjenterne med nytta bestrida kunna, utan behölts altid ett lagom stort antal, af hederligt och förnämt folks barn uti Skolarna. Underwisningen war också inrättad efter de unga åren, at här i synnerhet lärdes hwad som på minnet ankommer, såsom de lärda språken, Chronologien, Historien och Geographien jemte Theologien, och lemnades de Philosophiska wetenskaper, til des de woro komne til mognare år och större omdöme, at läras wid Academier. Här intryktes icke heller lärdomen i Piltarna med hugg och slag, eller beswärades med mycken läsning utantil, som de i framtiden åter förglömma skulle, utan bibragtes dem hwad läras skulle, genom uttydande, förklarande och skälförande, fast det skedde med Lärarenas myckna beswär, men med läringarnas stora nytta, så at de lärde utan möda i grund, det som de eljest utan at förstå, med mycket arbete skulle til minnes föra. Dock hwad nödwändigt ordifrån ord behållas skulle, såsom skriftenes språk och dylikt, sattes dem läxor före hemma om mornar och qwällar at lära, så at Skole-timar intet förnöttes med annat än förhörande, de lärda språkens uttydande och redogörande, samt de hemma dageligen utarbetade skrifters förbättrande, och mera sådant. Hwad nytto en sådan underwisning hafwer, har jag sjelfwer rönt, som i samma Skola icke allenast updragen är, utan ock den samma såsom Rector emot 3 år föreståt, jemte det at jag derhos den Academiska ungdomen betjente, til des Academien til Pernau flyttades.

Sedan Konung CARL XI. lyckeligen slutat det swåra kriget, hwilket han i egen hög Person bewistat, och han på Riksdagen, som år 1680 i Stockholm blef hållen, af samtelige Riksens Stånder förklarades för en Enwälds eller souverain Konung, samt åter indragningen af de ifrån Kronan bortskänkte godsen bewiljades, så lät General Gouverneuren öfwer Lifland Gref Jacob Johan Hastfer år 1687 uppå Kongl. befallning sammankalla til Riga, så wäl Adelen som Prästerskapet och andra ifrån Landet, at aflägga sin Arf-Hyllings- och Tro-

Trohets-Ed, som i Riga den 23 Septembr. med stor pragt werkstältes, och uti de andra under hans Gouvernement belägne städer, genom andra dertil förordnade, såsom uti Dorpt, genom derstädes warande Landshöfding och Öfwerste, Otto Reinhold Taube, hwarest Hyllningen den 14 Oct. för sig geck. Til denna Acts prydning bygdes på Torget en stor några trappsteg hög lafwe, med en uphögd Stol eller Thron, samt skrankwerk, som alt öfwer kläddes med rödt kläde. Sedan Predikan war först hållen och Garnisonen stält sig i gewär, kom Landshöfdingen åkandes, steg på den uphögda Lafwen med sina Lands-Betjente, samt satte sig på den uphögda Stolen, då detta Länets Prästerskap framkom, och stego Probstarne uppå Lafwen, men de öfrige stälte sig när intil, stafwade Lands-Secreteraren Hyllings-Eden och sworo samtel. med upräkta finger Konungen Tro och Huldskap: Dere ter stego Borgmästarena och Rådmännen på Lawen och Borgerskapet, så wäl af det så kallade stora, som lilla gildet eller samhäldet med sina Ålderman och äldsta nära derintil, och aflade likaledes med upräkta finger deras Hyllnings-Ed.

Nu war ock Konung CARL XI. omtänkt, at bringa deßa genom ständigt krig förwillade Länder i godt skick, först och främst, at Gudsfruktan och goda seder skulle komma hos Inwånarena bättre i gång, och Allmogen, som litet eller alsintet af Gud och hans heliga Ord wiste, fatta den sanna Gudens kännedom, hwartil orsaken war, at deras Präster woro mäst alle utlänningar, som icke förstodo Landsens språk, utan det först lära skulle, sedan de blefwit Kyrkioherdar, såsom ock at de uti det

det språket inga Psalm- eller andra Kyrkjoböcker hade, utan hwad de sjelfwe efter Tyskan ord ifrån ord med tilhjelp af en tolk, som ibland war Prästens Hustru, på papper upsatt, och som härutaf intet kunde blifwa annat än ett underligt språk, kallade Bönderna det *Jumala-Kel* och *Kircko-Kel*, det är, Guds Språk och Kyrkjans Språk. Til bättre ordnings hållande wid Gudstjensten och den Christeliga Lärans grundeligare utbredande, lät Konungen också i deßa Länder införas den i Stockholm år 1686 af Trycket utgångna Kyrkjo-Ordningen, och winlade sig några infödde nitiske Präster om, så wäl uti Estniska som Lettiska Lands-Orter, at öfwersätta på Landsens Språk rimwis andeliga Sånger till Församlingarnas tjenst, at de fingo nödiga Psalm- och Ewangelii Böcker. I synnerhet bör den berömlige och af Guds Församling wälförtjente, men på sidlyktone, icke genom eget fel, utan genom sina slägtingars felaktiga och oförsigtiga förseende, olyckeliga Kyrkjoherden Adrian Vergin i Odenpä, med all heder här nämnas, hwilket uti Dorpts-Estniska Språket icke allenast öfwersatte Psalmboken, utan ock hela Nya Testamenten, som af General Superintendenten Fischer i Riga til Trycket befordrades, hwilken och drog försorg, at icke allenast det Nya utan ock det Gamla Testamentet på Lettiska Språket blef öfwersatt och aftryckt. Nu ehuruwäl den Dorptiska orten hade den förmon, at äga Nya Testamentet i Landsens Språk, så kunde likwäl öfwersättningen af det Gamla Testamentet icke företagas, emedan man icke wille hafwa mer än en Bibel uti Estniska Språket, och den Dorptiska mälskilnaden, som icke längt

sträckte

sträckte sig, ej kunde de öfriga Estniska Landskaper påtwingas. Fördenskuld blef hela Bibeln af Presterskapet under Rewels Stift öfwersatt, men kunde icke til trycket befordas, efter som Consistorium i Pernau, sedan Academien war dit flyttad, wille tilwälla sig den hedren, at få låta aftrycka Bibeln, samt öfwerse uttolckningen, fast ingen af des Ledamöter war det Estniska Språket mägtig, och uttolckningen af Rewels eller Estlands Consistorio allena beförgd och fulländad. Hwarmed intet annat uträttades, än at den Estniske Bibeln, under Swensk Regering, icke kunde komma i dagsljuset. Imedlertid nyttjade Församlingen i Dorptiska orten sitt Nya Testament och sina Psalmböcker. Men det wärsta war, at hwarken här eller uti hela Est- och Lifland någon fans, som kunde läsa i bok, emedan de woro stadde uti swär träldom och Herrskaperne på landet tykte för sig nyttigast wara, at bibehålla sina bönder uti okunnogheten, och des bättre njuta des träldoms frukt. Hwarföre de ock wille inbilla alt folk, at den Liflåndske bonden wore af naturen så dum, at det war för honom omögeligt, at kunna lära läsa, til des en Präste son i Lais uti Dorpts Län, Bengt Forselius wid namn, som war Juris Studiosus, af egen drift påtog sig at wisa wederspelet, och at Kongl. Förordningen om Bonde-Scholars uprättande wäl kunde efkommas. Han samlade ihop yngre och äldre bondedrängar, och bragte af dem inom en kort tid öfwer hundrade til en fullkomlig färdighet i läsande. Jag har ock sjelf sedermera erfarit, at en bondegosse i Windo-Prästegård inom 14 dagar lärde sig färdigt läsa i bok.

At

At ock Landsens ungdom måtte hafwa tilfälle til at öfwa sig uti alla goda och nyttiga wetenskaper, och göra sig skickeliga til Konungens och Fäderneslandets tjenst, beslöt Konung CARL XI. at åter uprätta den genom krig förstörda Gustavianska Academien i Dorpt. Och oaktat til den ändan war redan upbygt ett prägtigt hus, såsom ett Slott i Pernau, så hölt likwäl Konungen för betänkeligt, at flytta Academien från den ort, der den store Konungen GUSTAF ADOLF den samma först grundat, utan lät befalla at det afbrända Academie huset i Dorpt åter skulle upbyggas, som straxt blef werkstält, at på en Sommar de gamle murar nederrefwos och ett helt nytt Academie hus från grunden efter nyaste maneret upbygdes, och med alt sitt innanrede af Catheder, bänkjar, samt Läktare uti stora Auditorio, så ock bord och stolar i Consistorii rumet förfärdigades, så at Academien år 1690 den 22 Augusti wardt högtideligen inwigt af des Högförordnade Canceller, Kongl. Rådet, General Gouverneuren, Gref Jacob Johan Hastfer, och kallades Academia Gustavo-Carolina, hwarmed således tilgick.

Til at göra denna inwigningen så mycket ansenligare, lät Kongl. Rådet och General-Gouverneuren sammankalla Ridderskapet och Adelen til en Landdags hållande uti Dorpt, samma tid: Likaledes sammankallade ock General Superintendenten Johan Filcher, som war förordnad til Academiens Pro-Canceller, Prästerskapet i Lifland hit til ett Prästemöte; Jämwäl woro städerne uti Est-Lif- och Ingermanland anmodade, at hit sända sina afskickade til denna Högtideligheets firande,

de,

de, hwilke alle infunno sig, jemte några hundrade andra Personer, som wille hafwa det nöjet, at se och biwista denna fägnesamma Act. Om morgonen den 22 Aug. begaf sig Kongl. Rådet och General-Gouverneuren, klädd uti en silfwerduks klädning, omgifwen af Tolf Ständ-Drabanter, samt beledsagad af samtelige Ridderskapet och Adelen, ifrån Riks-Rådets och Præsidenten Flemmings hus, som han intagit, til Academie huset, och ställte sig med sitt följe på högra sidan om Cathedren eller Lärostolen uti stora Auditorio eller Hög-Salen, hwaräst på ett bord war lagt Academiens Constitutioner och Insignia eller Hederstecken. På wenstra sidan ställte sig General-Superintendenten med Professorerna och Prästerskapet. Det öfriga rummet intogs af främmande åskådare och Studenter, under Puke och Trompeters samt andra musicaliska Instrumenters klang. När Musiquen war ändad, höll General-Gouverneuren och Cancelleren på Tyska ett Tal, om Kongl. Maj:ts Faderliga omwårdnad om deßa Länders wälgång, och sanna wältrefnad, samt des kärlek för goda wetenskaper och stora frikostighet til deras uphjelpande, hwarpå han öfwerantwardade de fram för Cathedern stående Kongl. Constitutioner och Insignia til Pro-Cancellarien och Professorerna, förmanande dem fliteligen at föresta sitt ämbete. Och när Kongl. Restaurations eller upräthelse-Brefwet war upläst, jemte Förteckningen på Professorerna, höll Pro-Cancellarien en Latinsk Oration eller Tal, och emottog berörde Insignia, då ock Professorerne, så många som woro närwarande, aflade sin Embetes Ed. När detta war skedt, lät musiquen höra sig, under

der hwilken man steg up, och bars Academiens Constitutioner och Insignia på tafts Hyenden framför den blänkande Församlingen, som i den ansenligaste Procell efterfölgde til S. Mariæ eller Swenska Kyrkjan, der General-Superintendenten med Professorerna och Prästerskapet intog den wänstra sidan, Academiens Insignia lades på ett bord för en framför Altaret stående Catheder, alt under en stark Musique. Garnizonen stod på den södra sidan i Kyrkjan i gewär, och stadsens Borgerskap på den norra. När Musiquen war ändad, steg Probsten Chilian Raulcher på Predikstolen, och höll på Tyska en Predikan öfwer de 6 första versorna af Salomons Ordspråks andra Capitel: Min son, wilt tu annamma mitt tal, och min bud när tig behålla, så låt tin öron g fwa akt på wisshet och böj titt hjerta ther til med flit; ty om tu far therefter med flit och beder therom, om tu söker efter henne, såsom efter silfwer, och letar efter henne, såsom efter en skatt, så skalt tu förstå HErrans fruktan och Guds kundskap finna; ty HErren gifwer wisshet och utaf hans mun kommer wett och förstånd. Efter hållen Predikan sångs: O GUD wi lofwe tig ꝛc. med Pukor och Trompeter, samt loßades stycken, som woro ställte när til Kyrkjan på Dombacken, så ock omkring hela fästningen i 2:ne omgångar, och gaf hwarje gång så wäl den upstälde Garnizonen, som det i gewär stående Borgerskap sina salfwor.

Efter Gudstjenstens slut steg Pro-Cancellarien på den för Altaret stående Cathedren, och efter ett hållit Latinskt Tal, kallade han Theologiæ Professoren Olaus Moberg, som war utsedd til Rector

Magni-

Magnificus til sig på Cathedren, hängde på honom en röd med guld beprydd Sammets Kappa, och öfwerantwardade honom Academiens Insignia med silfwer-Spirorna, och gaf den nya Rector dem åter åt Pedellerna, at bäras fram för Academiska Processen. Och således slöts denna ansenliga inwigningen med en stark musique af Trompeter och Pukor, och blef General Gouverneuren af samteliga Ständerna beledsagad til det Flemmingska huset, der han låtit tilreda en prägtig måltid at flera bord, och behöld en stor del af dem jemte Professorerna hos sig qwar, hwilka han på det bästa fägnade långt in på natten under Pukor och Trompeters klang, samt Styckens dundrande wid skålars drickande.

Således wardt med detta Wisdoms-Sätets inrättande, grunden lagd til deßa Länders sanskyldiga wälstånd, förmån och prydnad, hwarföre alle Rättsinnige Landsens Inbyggjare högeligen fägnade sig. Men på Adelens Landdag, som samma tid hölts i Dorpt, företogs saker, som icke allenast lände til deßa Länders, utan ock hela Rikets förderf. Uti deras samling funnos några illsinte hufwuden, och ibland dem i synnerhet den beryktade Capitainen Johan Reinhold Patkull, hwilken af naturen war begåfwad med qwickhet och talande tunga, dertil genom studier och resor utomlands förwärfwat sig mycken skicklighet, at han kunnat gagna sitt fädernesland, om han icke låtit sitt högmod och oroliga sinne förleda sig, til trolöshet och skadeliga stämplingar. Han hade redan år 1687 wid Landdagen, som hölts i Riga, då Adeln aflade sin Hyllnings-Ed, medan den af Kongl.

Kongl. Maj:t anbefalta indragningen eller Reductionen af de bortskänkta publique godsen här i Landet påstod, uphißat flera andra, at sätta sig emot reductionen och påstå ändring: hwilket Konungen intet annars kunde än ynädigt uptaga, och lät föreställa dem igenom General Gouverneuren deras förgripelse, och at de så mycket mindre hade ordsak at wisa sig mißnögde, som Kongl. Maj:t lemnat Adeln i Lifland den förmon, framför det i Swerige skedt, at få besittnings-Rätten af de undragna godsen i ewärdeliga tider, med en Tredjedels eftergift eller minskning af den årliga räntan. Denna besynnerliga Konungens nåd oaktat, begynte man på Landdagen i Dorpt, sedan reductionen redan war slutad och til ända bragt, åter röra på den förra strängen och söka ändring uti det som afgjordt war, då de genom Patkulls bedrifwande kommo öfwerens, at de skulle sända sina afskickade med sina Privilegier til Stockholm, at föredraga dem för Konungen, hwartil Landt-Rådet och Assessoren i Dorpts Hof-Rätt Leonhard Gustav Rudberg och äfwen denne Patkull blefwo utsedde: hwilke ock reste til Stockholm. Men som deße privilegier icke befunnos kunna föranlåta någon ändring uti Reductions-werket, så kommo de afskickade följande året 1691 med sina Privilegier mißnögde ifrån Stockholm tilbakas.

År efter, 1692, blef åter i Martii månad en Landtdag hållen i Staden Wenden, då Patkull af arghet och bitterhet, samt begärelse at upwäcka upror, efter han i Stockholm ingen ting uträtta kunnat, tog sig den myndigheten, fast han hwarken war Landtmarskalk

eller Land-Råd, at lägga skriftteligen sina medbröder före några mål, at öfwerlägga om, til at dermed bringa både dem, som ingen ting genom Reductionen lidit, och dem som låto sig nöga med Konungens nåd, och tredingens behållande af godsens årliga ränta, at slå Konungens nåd och alla åtwarningar i wådret, och med de knorrande qwåda en wisa. Hwad de icke förr hade förgripit sig emot sin Höga Öfwerhet, så skedde det i denna Rådplägningen, då de låto öfwertala sig, at låta ännu en gång afgå til Konungen en eftertryckelig föreställning om deras nöd, och igenom Reductionen förordsakade usla tilstånd, som skulle förmå Konungen at ändra det han gjort, eller ock befara swåra påfölgder; Patkull grep sjelf til sin med galla upfylta penna och författade Skriften, deruti han wål försäckrade sina swåra och uproriska utlåtelser bäst han kunde med ödmjuka ord, men förklenade likwål Konungens nåd och til deras bästa gjorda författningar, utbristande omsider uti de swåra ord, at om Gud hade lemnat dem fritt wal, at antingen wilja utstå krig af deras tilgränsande grannar och grymma fiender, eller tåla det betryck, som de nu lefwa uti, wiste de icke om de icke ordsak haft at utwälja det förra. Denna skrift sändes bort med Posten til Stockholm, underskrefwen af Land-Råderna och Marskalken. Men innan Posten kunde dit komma, spriddes afskrifter deraf kring Landet, twifwelsutan til at gjöra saken allmän, och förwitza Sweriges grannar om deras mißnoge med sin Öfwerhet, samt til at upwäcka lystnad hos dem at fiska i grumlot watn, som

som ock sedan skedde. När denna Högttörgripeliga Skrift emot Kongl. Maj:t war i Stockholm ankommen, och det förspordes at Konungen den samme icke annorlunda ån med högsta onåde uptaga kunnat, och at wid då warande Riksdag i Stockholm beslutit blifwit, at den Liflåndska Adelen skulle derföre ställas til answar, och de, som Skriften underskrefwit, infinna sig för en dertil förordnad Commission, hölts åter i Riga en Landdag, på hwilken berörde Skrift blef upläsen, som heller bordt ske innan den blef afsänd; då den minsta delen wille kännas derwid, en del ursäktade sig, at de icke wetat, hwad deruti blifwit anfört, andre at de lagt sig emot det, som obewisligt deruti war anfört, men icke blefwit hörde: andre åter, at de rest ifrån de i Wenden hållna Landtdagar, när de sågo hwad för saker der före hades. Sjelfwe då warande Landt-Marskalcken ursäktade sig, at han såsom Landt-Marskalk icke annat kunnat, ån på Adelens wägnar underskrifwa Skriften, men för sin egen person hade han aldrig samtyckt, ån mindre den samma gillat. Men Patkull, när han såg sig komma at häfta för altsammans, tog han sin Person i säkerhet och reste til Kurland, til at i granskapet se, huru alt wille aflöpa. Men när Land-Råderne, som underskrifwit Skriften, tilfölge af Stämningen reste til Stockholm, förskaffade han sig Konungens Lejde-Bref, och reste dit med; dock när han såg, at hans sak i Commissionen begynte se illa ut, rymde han, Konungens Lejd oaktad, derifrån til Tyskland, och bemödade sig der desto friare at upwäcka fiender emot

Swerige och bringa Lifland under annat Herrawälde, som honom fuller så wida lyckades, at Landet genom ett långsamt och blodigt krig, samt många fienders tilstötande omsider gick förlorat, men innan det dertil kom, Patkull, utan at se frugten af sitt förråderi, måste såsom en förrädare, til sin wälförtjenta belöning, kläda stegel och hjul, hwilket alt framledne Probsten Kelck uti sin andra, ännu otryckta del af hans Liflåndska Historia, utförligare beskrifwer.

År 1693 den 6 Febr. som war Fastlags Söndagen, påböds af Kongl. Maj:ts en Jubel-Fest öfwer hela Sweriges Rike och underliggande Länder, til en tacksam ihogkommelse af Uplala Mötet, deruti för hundrade år sedan den Augsburgiska Bekännelsen blef antagen och stadfästad, samt all Påfwisk surdeg i Swerige afskedad, hwilken således i Dorpt firades, sedan samma Söndag war predikat i Kyrkorna och Psalmen O Gud wi lofwe tig, ꝛc. under Styckens loßande omkring hela Fästningen, sjungen, Orationer hela weckan öfwer blefwo hållne i Academien af Professorerna. och ändades denna Högtidelighet med en Magisterial-Promotion, som war den första efter Academiens åter upprättande, och blef också den sista Promotionen uti Dorpt. Samtelige Professorerne undfingo af Konungen til åminnelse hwar sin Jubel-Penning, nemligen den stora Medaillen eller Skåde-Penningen af fint silfwer, som war präglad öfwer denna Jubel-Festen. Detta året träffade Dorpt tillika med hela Sweriges Rike den stora sorgen, at Sweriges dyre, milde, och för sin Gudsfruktan och andra Kongel. Dygder oförlikneliga Drottning ULRICA ELEONORA, som war en boren Konunga Dotter ifrån Dannemark, den 25 Julii genom den timmeliga döden af Gud blef hådan kallad, at hon icke skulle se och förnimma, hwad jämmer och elende efter hennes död Riket och Landet öfwergått.

Ty den wrede Himmelen lät år 1695 hela Sommaren öfwer, ända til Michaëlis måßan, hwar dag stadigt regna, hwarigenom all slags säd på marken förderfwades, at ingen ting kunde komma til mogenhet; och oaktat de den i axen owanligen af wåta upswulna säden i sina Rior torkade, så blef den samma likwäl så liten och små som kummin, och när den maldes til bröddbakande, wille icke hänga ihop, hwarigenom en obeskrifwelig hungers nöd i landet blef, hwilkens like man i hundrade år icke haft. Hwaraf Dorpt så wäl som de andra städer sin dryga kånning hade, och waro de i de 2 följande åren, emedan de i brist af utsäde besådde sina åkrar med den odugeliga säden, ehuru de den bästa dertil utsett hade, dels och lemnade sina åkrar obesådda, hwarpå intet annat än mißwäxt följa kunde. Hungers nöden blef altså för den följande tiden större, så at husbönderne slåpte ifrån sig alt sitt tjenstefolk, hwilke, ehuru starke och friske de woro, när ingen wille dem til arbete för födan emottaga, måste öka tiggare hopen; ja det blef så swårt, at utaf fattigt folk, männerne öfwergåfwo sina hustrur, och hustrurna sina barn, och gåfwo sig at stryka kring städer och byar, til at få sig en beta bröd, och när det ej fås kunde, sökte de at mätta sig med onaturlig spis, och sluka uti sig rådt kött af hästar och andra kreatur,

som de öfwerkommo. Jag tyss ännu, når jag tänker på det elände och jämmer, som jag den tiden uti Dorpt måste se, huru de nödlidande menniskor, unge och gamle dageligen krälade kring gatorna i större och mindre fläckar, ömkelige til åsynen för deras af hunger swartnade och skrynkeliga ansigten, men obehagelige för öronen med deras jämrande och tjutande så nätter som dagar, som wäl en stenhjertad röra kunnat, om i des förmågo warit at kunna dem hjelpa. Och oansedt efter Kongl. befallning Magazinerne eller Förrådshusen blefwo öpnade, til at komma de hunger lidande til hjelp, och andra milda Människor meddelte efter sin förmågo, hwad de kunde, til deras räddande, så wille det likwäl för den dageligen tiltagande myckenheten alsintet förslå, utan uptogs här dageligen på gatorna döda kroppar, så wäl af dem som ingen hjelp kunnat få, som dem, hwilke kunnat tigga sig til en bета bröd, och så snart de den åtnjutit stupade neder. Detta elände förökтes än mera af den hårda Winteren, och myckna snöen år 1697, som med början af året begynte, at de döda Kroppar, som på alla wägar och i byar stupat, icke kunde nedgräfwas, utan måste blifwa i snön liggande til wåren, at stora gropar kunde gräfwas, och Liken deruti insamlas och jordas. Man håller före, at uti denna Lands-plågan här i Landet, wäl 50000 menniskor af hunger dödt.

Denna bedröfwelsens tid slöts med den stora sorgen, at samma år 1697 den store Sweriges Konung CARL den XI den 5 April under Påskedagen på sitt 42 ålders år saligen afled, deßa Länder, som ock hela Sweriges Rike til största affaknad.

Han

Han tilträdde ett uti swårt Krig inweklat rike, förswarade det i egen hög Person wäldeligen, och lade sedan grunden til Sweriges lyckesalighet och säkerhet genom Krigsmagtens, så til Lands, som til sjös, wisliga inrättande, så at Swerige intet hade at frukta sig för fiender; war ock i begrep at finna utwägar til sina undersåtares uphjelpande genom handel, sjöfart och allahanda slögder; hwilket alt då ofelbart hade blefwit bragt i stånd, om icke döden emellan kommit, och det sedan, genom förbe-rörde Patkulls och hans anhangs stämplingar, upkomna widlöftiga kriget förhindrat hans efterträdare Konung CARL XII, at lägga handen wid detta angelägna werkets fortsättjande. På sjelfwa begrafnings dagen, då denna stora och oförlikneliga Konungens Kongliga Lik den 24 Nov. i Stockholm med Kongl. pragt til sitt Hwilorum beförd-rades, och öfwer hela Riket Lik-Predikningar blefwo hållne, hölts ock i Dorpt samma dag Lik-Predikningar uti Kyrkjorna, til denna stora Lik-begängelsens mera anseende och prydnad om qwällen wid ljus, och betygade Academien de näst derpå följande dagarne sin djupa sorg öfwer en så dyr Konungs affaknad, med Parentationer eller Sorge-Tal, då den första dagen orerade förmiddagen Theol. Professoren och Licentiaten, Laurentius Molin, och eftermiddagen jag efter Consistorii Academici begäran på Latinsk wers. Andra dagen orerade Eloquentiæ & Poëseos Professoren Michaël Dauprose, och eftermiddagen unge Adelsmannen Henric Johán Frejtag. Tredje dagen orerade Logices & Metaph. Professoren Dan. Sarcovius, och slöt denna Sorge-Acten, som Kongl. Hof-Rätten

i full procession altid biwistade, förutan andra förnäma och Academie Staten med de studerande.

Så snart Konung CARL XI hade lagt sina ögon til, tykte Sweriges grannar, hwilke, så länge han lefde, icke tordes röra sig, nu mera icke behöfwa frukta sig för den unga Konungen CARL XII, som allenast war 15 år gammal, når han 20:de dagen efter sin Herr Faders begrafning, näml. den 14 Dec. tilträdde Regeringen och satte Kronan på sig; utan begynte de strax förbinda sig med hwarannan, och göra anläggningar, huru de skulle på alla sidor angripa Sweriges Rike, och slita hwar sitt stycke derifrån: hwarpå ett förderfweligit och långwarigt krig följde, men brast ej ut förr än ett par år derefter, emedan de hade at beställa i tystlet med sina tilrustningar. Imedlertid, ehuru tyst och under wänskaps betygande, samt föregifwit annat sken, de lagade sig til, at utföra sitt skadeliga upsåt, så spordes likwäl, at det Patkullske anhanget altid gläffade något ur sig, hwaraf man sluta kunde något ondt wara på färde. En wiß Adelsman utlät sig för Probsten Kelek, utan at honom war någon anledning gifwen, at spå: det kom honom så före, at Swerige, som hade besuttit Lifland i 100 år, torde det åter mista. Mig skref ock til på Dorpt den tiden en hederlig Student, Eric Timmerman benämd, hwilken långt ut på landet stod i Condition uti förnämt Adeligit hus, som hade dageligt besök af Adelen deromkring, at der öfwer bordet fördes mißtänkeligt tal med förtäkta ord, som han låddes icke gifwa akt uppå, men likwäl så mycket deraf förstå kunde, at de lika som med längtan wäntade på främmande

de gäster i Landet, och war hans begäran, at sådant skulle gifwas General Gouverneuren i Riga Grefw Dahlberg wid handen. Utaf dylika de illsintas hemliga samtal på flera ställen i landet, hwar af altid något utkom, såsom ock de nästgränsande Konungars Möten i Tyskland, begynte hwar ärlig och Swensk sinnad inwånare här i Landet taga räddhåga til sig, at på freden icke war at lita. Academien i Dorpt tykte sig här på Ryska gränsen stå lika som i ulfwens mun, når något fientdeligit blef. Derföre sammansatte sig Professorerne, at göra hos Hans Kongl. Maj:t nödiga föreställningar, och i underdånighet anhålla, at Academien från Dorpt flyttades til Rewel, såsom til en säkrare ort. Härtil styrkte dem i synnerhet deras Stockholmiske Fruer, hwilka sågo sig kunna så wigt ifrån Rewel om Sommaren segla öfwer til Stockholm. Konungen samtykte wäl til Academiens flytning, men höll det för betänkeligt, at flytta henne ifrån den Provincien, der den först af den stora Konung GUSTAF ADOLF war anlagd, til en annan, utan befalte at Academien inom samma Provincie skulle flyttas til Pernau, der ock ett prägtigt Academie-Hus färdigt stod. Dermed wunno Professorerne intet mer, än at de, med förlust af sina fördelaktiga Præbende Pastorater och Hemman, fingo byta sig, i stället för en fet, til en mager ort.

År 1699 den 25 Julii, når Academiens flytning skulle ske, höll Eloq. & Poës. Prof. Michaël Dau, til slut ett bewekeligt afskeds tal, eller Valedictions Oration, som war den sista Academiska Act i Dorpt, och inwigdes den 28 Augusti derpå Academien i Pernau af Academiens Canceller och General Gou-

verneur Gref Eric Dahlberg. Altså miste den gode Staden Dorpt sin stora prydnad, men behölt ännu til en liten tid den Kongl. Hof-Rätten qwar, som sedan drog sig til Riga, då ock Staden Dorpt begynte at luta sitt hufwud neder och afbida sin ändteliga undergång och förstörelse. De lärde Män, som arbetet wid den Dorptiska Academien sedan hon år 1690 åter upråttat blef, hafwa följande warit, nämligen Doct. Olaus Moberg, Theol. Profess. Christinus Jernfeld, Thol. Prof. blef sedan framför Moberg Primarius, oaktat han war äldre i tjensten och Pastor wid Tyska Församlingen i Dorpt. Carolus Lund, Juris Prof. blef sedan Assessor i Dorpts Hof-Rätt. Laurentius Micrander, Med. Doct. & Prof. blef sedan Konung CARL XII:tes Lif-Medicus, och adlad med namnet Liljestolpe, dödde i Polen. Gustavus Carlhielm Moralium Prof. och tillika Assessor i Dorpts Hof-Rätt. Olaus Hermelin, Eloq. & Poës. Prof. derefter Juris Prof. sedan Kongl. Cancellie Råd hos Konung CARL XII, omkom i Pultava slag. Gabriel Skragge, Orient. & Græc. ling. Prof. sedan Theol. Prof. derefter Superintendent på Ösel, omsider General Superintendent i Lifland och Academiæ Pernauiensis Pro-Cancellarius. Gabriel Siöberg, Phil. Theor. Prof. Sveno Cameen, Hist. Prof. sedan Land-Richter på Ösel. Sveno Dimberg, Mathem. Prof. sedan Lagman i Sverige. Johannes Tranæus, Med. Doct. & Prof. sedan Eloq. & Poës. Prof. Laurentius Molin, Theol. Licent. & Prof. sedan Enke-Drottningens Hof-Predikant och Theol. Prof. Prim. i Upsala. Jacobus Fridericus Belou, Med. Doct. & Professor, sedan Med. Prof. i Lund och sist Konung

nung CARL XII.s Lif-Medicus, dödde i Polen. Daniel Sarcovius, Philos. Theor. Prof. Johannes Uppendorff, Græc. & Orient. L. L. Prof. dödde strax derefter. Laurentius Braun, Med. Doct. & Prof. sedan Felt-Medicus i Curland och omsider Ammiralitets Medicus i Carls-Crona, adlades med namnet Braunersköld. Daniel Eberhard, Græc. & Or. L. L. Professor.

Äfwen detta året 1699 begynte Sweriges grannar på röra sig, dock så, at ingen skulle kunna gissa, hwarpå de egenteligen syftade, som sägs af de utkomna obekanta skåde-penningar med gåtor uppå. Den nye Konungen i Polen och Chur-Fursten i Saxen, FRIDERICUS AUGUSTUS hade låtit sina Saxiska Regementer gå til Polen, at brukas emot Turken; men som freden slöts i det samma emellan Turken och Polen, wille han, som hade widlöftiga förslag i hufwudet, efter Polakarnas ständiga påyrkande och påstående, icke låta dem gå tilbakas til Saxen igen, utan lät dem draga sig til Littauen, at der inqwarteras. Omsider drogs de tilsammans uti ett Läger i Juniski, närmast til Riga. Imedlertid sökte man på alt sätt söfwa in den Swenska Ministern wid Saxiska Hofwet, Baron Moritz Velling, med allahanda höfligheter och dyraste försäkringar om fredens obrottsliga hållande, at han ingen ting skulle förnimma om de Saxiska Troppernas rörelser i Polen. Ja, Konungen i Polen lät, genom sittl sänningebud Galezki, sjelf försäkra Konungen i Sverige om sin beständiga wänskap, som bestod deruti, at Staden Riga under en förstälo wänskap, innan man wiste af

nå-

något krig, skulle öfwerrumplas och intagas, då ock hela Landet efter Patkulls försäkran skulle tilfalla Konungen i Polen. Ifrån det Saxiska lägret reste som oftast några Officerare til Riga, at se sig om, och förnimma hwad der för händer hades, och der de sägo at på wallarna alt war tilreds lagat, Pikar och morgonstjernor urstälte, förundrade de sig storligen, at man i Riga tagit räddhåga til sig för dem, der de likwäl intet ondt hade i sinnet emot Riga. Och när deras Generaler i Lägret förnummo, hwad för anstalter i Riga woro gjorde, förargade de sig der öfwer, och förtröt det dem mägta, at de icke kunde förblinda den waksama gamla Fältmarskalkens och General Gouverneurens Gref Dahlbergs ögon, hwilken ock låtit ställa på gräntzen en Postering af Ryttare at hålla wakt. Icke des mindre inbillade de sig, at bedraga honom genom deras ämnade krigs list: de låto förljuda, at deras General Major Carlewitz wore befalter af deras Konung, at resa såsom Ambassadeur til Muscou, och såsom han ärnade resa genom Riga til Lifland, begärte han General Gouverneurens Gref Dahlbergs Rese-Paß för sig och sitt följe, hwilket Gref Dahlberg lät honom straxt få, men gjorde sig derföre icke säker, emedan han såsom en gammal förfaren General wäl förstod, hwad för konster under sådant sken spelas plägar; de Saxiske Generalerne lagade nu sig til, emedan den breda Duna-Strömen för Riga ännu låg och isen stark war, at utföra sitt arga förehafwande och göra sig utan manssspillande mästare af denna wäl befästa och ansenliga Staden om natten, för

Fastelags Söndageu den 11 Febr. år 1700. De laßade uti sitt läger på sådar Granater, Stormstegar och allahanda stormredskap, som på långt håll skulle anses för den föregifna Ambassadeuren Carlewitzes bagage och låto ett starkt parti förut gå, som uti största stillhet skulle kringränna den Swenska Posteringen på gränsen, så at ingen skulle komma undan och beboda deras upbrott i Riga. Men anstalterne woro redan sådane förut gjorde af Ryttmästaren Diedricsen, som commenderade Posteringen, at några wisse skulle stå färdige, der Saxarna skulle anfalla Posteringen, at i flygande rida til Riga och förkunna deras fiendtelighet. Då de hade kringränt Posteringen och tagit Ryttmästaren med sitt folk til fånga, hunno ock de öfrige Saxiske Regementer til samma ställe, och gladdes högeligen öfwer en så lyckelig begynnelse. Men under denna gläjdjen fingo de straxt oförmodeligen höra, at i Riga sköts larmskott och ringdes med alla kläckor. Då begynte de hiskeligen at swärja och utropa, at de woro förrådde. Fast harmen war stor, at deras kloka förslag så skändeligen föll i putten, så togade de likwäl til Dunaströmmen, men fördristade sig icke gå deröfwer. I Riga åter, så snart larmskotten skedde, sprang hwar man til walls, til at möta dem, som på dem rusa wille, och när det om morgonen dagades, fingo de se de rödklädda Saxar rida af ock an på stranden, som sedan berände staden. Således war freden år 1700, då hela Europa hade fred, först bruten af Saxiska Konungen AUGUGSTUS II, och hela Lifland satt uti skräck, at folket begynte

te flyckta ur hus och byar åt Estland, uti hwilkas efterlemnade lediga hus, andre längre ifrån kommande åter satte sig såsom uti säkerhet. Uti Staden Dorpt, når tidningar et par dagar derefter kommo ifrån Riga om Saxernas infall, blef fruktan ännu större, emedan man befarade at Ryssen tillika skulle anfalla denna orten, derföre Land-Rätten, som då äfwen hölts, bröt af sina Rättegångs saker, och för samma dag ifrån Dorpt. Hof-Rättens Ledamöter bidade icke heller länge, utan begäfwo sig derifrån. Jag, fast jag war en ledig person, lät såsom andra också fruktan intaga mig och reste derifrån, hälst jag desutan emot sommaren war sinnad, at taga afsked af min der hafde Skole-syssla och resa utomlands.

Så snart Konung FRIEDRIC IV hade tillträdt efter sin Fader Regeringen i Danmark, begynte han samma år krig emot Hertig FREDRIC af Hollstein-Gottorp och belägrade Tönningen, det hans Fader året förut war i fullt begrep at göra, om icke döden emellan kommit, mäst i anseende dertil, at komma dymedelst här ihop med Swerige, emedan han wäl wiste, at Konungen i Swerige icke annat kunde, än tilfölge af förbindelse komma Hertigen til hjelp, och skydda honom wid det Altonaiska fredsfördraget, emellan Hollsten-Gottorp och Danmark, af år 1689. CZAR PETER ALEXIOWITZ åter blef fuller af uproret, som Hans i Kloster sittjande Syster SOPHIA i hans frånwaro emot honom upwäckt, något hindrad at fullfölga hwad hon i sinnet beslutat hade emot Swerige, men så dämpade han strax efter sin hemkomst ifrån sina utländska re-

ser uproret, med sådan grymhet, at Ryssarne ehuru misnögde de med honom woro, intet widare tordes stämpla något emot honom wid annat tilfälle. Och som han hade lärdt af sin trogna Bundsförwant Konung AUGUSTUS, at dölja sin fientlighet under en falsk wänskap, så stadfäste han uti den stora Swenska Ambassadens närwaro i Muscou den 24 Nov. 1699 den ewiga emellan Swerige och Ryssland warande freden icke allenast, utan sände ock sitt Sänningebud Chilkoff om wären til Konungen i Swerige, som skulle försäkra honom om fredens obrottsliga hållande på Ryska sidan, och tillika båda honom, at den stora Ryska Ambassaden skulle snart efterfölga, hwilken ock wid sin genomresa i Narven gjorde med sina många Edeliga betygelser Commendanten Horn dersädes så säker, at han aftonen för Ryssarnas infall, då några bönder woro ifrån godset Corovia inkomne, och begärte krut och gewär at förswara sig med, emedan Ryssarne hade så starkt församlat sig på gränsen, swarade, at han wille sätta sitt hufwud i wad; derom jag hafwer så mycket wissare kundskap, som jag den tiden råkade wara i Narven, och war bekant i huset der Commendanten bodde; men han fick morgonen derpå annat förnimma.

Sedan CZAREN hade afsänt bemälte Chilkoff, lät han besätta hela gränsen på Swenska sidan med starka wakter, at hwarken Posten eller andra resande kunde komma utur deß Land, under förewändning, at han wille låta slå efter några förrädare, som ställt efter hans Lif; men imedlertid lät han förbättra wägarna och hela sin krigs-

magt

magt tåga i stillhet til Ingermanländska gränsen, närmast til Narven med sitt swåra Artillerie, och när de församlat sig, skedde inbrottet den 9 Sept. år 1700; och begyntes fientligheterne wid Retking 5 mil ifrån Narven, då Ryttmästaren Marqvard med wår swaga Postering wid gränsen måste wika och belägrades strax derpå den 13 Narve och Ivangorod. Deruti bestod den af falskt hjerta dyrt försäkrade wänskapen. Konung CARL XII i Swerige, när han förnam, at Konung AUGUSTUS i Polen brutit freden och fallit i Lifland, lät han genast sina finska Troppar bryta opp, och ifrån Finland genom Narven, under Gouverneurens i Narva och Generalens Otto Wellings öfwer-Befäl, toga til Lifland emot Saxarna, och undsätta Riga. Och som Konung FRIEDRIC i Dannemark nu ock hade uptändt krigslågan i Hollsten, och fara war, at den samma snart skulle utbreda sig til Sweriges gränsor, gick Konung CARL XII, til at göra sig ryggen fri, med sin Krigsmagt i egen hög Person, först til Danmark, landsteg lyckeligen på Seland och twang Konungen i Danmark at sluta fred den 23 Aug. med Hertigen af Hollsten i Frauendal, och sitta stilla. Medan Konungen ännu war sysselsatt på Seland, fick man oförmodeligen förnimma, at i stället för den förut förmodade stora Ryska Ambassaden, som skulle sändas til Swerige, CZAR PETER låtit sin stora Krigsmagt, som han i stillhet församlat på Ingermanländska gränsen, såsom ofwan förmält är, falla in i Ingermanland, och rycka ett par dagar derefter strax för Narven, samt på det starkaste deromkring förskantsa sig, som war en stor lycka för staden, at de icke uti den största skräcken, då alt war i förwirring, genom flyttningar ifrån förståderna til fästningen, rusade strax på Portarna, utan togo sig ett långsamt arbete före, med sitt lägers förskantsande efter bästa konst.

Så snart Konung CARL på Danska sidan bragt saker na til slut, skyndade han sig, at komma sina bekrängda Länder på östra sidan tilhjelp. Han gick med några sina Regementer, som han hade haft med sig, om hösten samma år til sjös, och anlände den 6 Octobris til Pernau, sina betrykta undersåtare til en obeskrifwelig glädje. Hwarifrån sedan han förnummit, at CZAREN sjelf tilfört 30000 man förstärkning, i Lägret för Narven, och ansatte staden med största ifwer, besåg han i största hast öfwerlefworna af de illa medfarna Finska Tropparna i Rüjen, och gaf deras General Otto Welling befallning, at begifwa sig med dem, til den midt emellan Rewel och Narwen belägna lilla staden Wesenberg. Sjelf gick han med sitt medbragte folk til Rewel, der han ankom den 26 Oct. Wid denna tiden hade ett utskott af Swenska Troppar, utom Dorpt wid Peipus sjön, upsnappat några Ryska Lodjor, lastade med Lifsmedel och allahanda förnödenheter, som skulle gå sjöledes ifrån Pleskau, til Ryska Lägret för Narven, och derpå funnit en stor Provincial fana, hwilken twifwels utan skulle brukas wid deras ämnade Frögde Fest öfwer Narvens eröfring, men blef af Öfwersten Schlippenback sänd til Rewel, då det hände sig, at samma tima, Konung CARL red in genom Slotts Porten i Rewel, genom en annan Port, denna Ryska fanan inbragtes, och lades för Konungens fötter, som

alle anságo för ett lyckeligt tecken. När nu Regementerne woro ifrån Pernau framkomne, drog han ihop så mycket krigsfolk, som han i huset kunde, med hwilka han straxt förfogade sig til Wesenberg, utan at afbida flere Regementers ankomst ifrån Swerige. Ifrån Wesenberg fortsatte han den 13 Nov. genast marchen med sin lilla Armée, som allenast war 8000 man stark, åt Narven, til at undsättja denna uti ytterste nöden stadda stad, hwilken CZAR PETER så mycket mera sökte at bemägtiga sig, med det snaraste, som han förnam, at Konung CARL war i antog. Han lät redan förut sin General Scheremetoff besätta paßen wid Pyhajoggi och Sillamoggi, med 6000 Man Ryttare och Dragoner, som i Landet deromkring höllo ett bedröfligt hus, med röfwande, pinande och dräpande. Men när Konung CARL nalkades dem, och lät loßa några stycken på dem, togo Ryßarne en sådan skräck til sig, at Scheremetoff öfwergaf med sitt manskap bägge Paßen och flygtade til Ryska Lägret för Narven. Den 19 November hant Konung CARL til Lagena, halfander mil ifrån Narven. Der han med Swenska lösens skjutandet gaf de belägrade tilkänna om undsättningens ankomst, som åter i Narven besvarades med Swensk lösen utur stycken. Natten derpå öfwergaf CZAR PETER, som tyckte för sig icke rådeligit wara at längre bida, sitt läger, och reste i några få Personers följe til Ryßland, lemnade i sitt ställe Öfwer-Befälet öfwer hans hela Armée skrifteligen til Hertigen de Croij. Om morgonen derefter, på den märkwärdiga dagen den 20 Nov. på hwilken Gud wille wisa sig intet behaf-

hafwa til de blodgiriga och falska, rykte Konung CARL, förlåtandes sig på Guds hjelp och sin rättfärdiga sak, med sitt Krigsfolk närmare, och när han war kommen på flacka-fältet, ställte han sin lilla Krigshär i slagtordning, och genom Swensk lösens skjutande af 6 Stycken wid paß kl. 10 om dagen, fordra Ryßarna ut til slag. Men de tykte för sig säkrare wara, at förswara sig, utur deras wäl förskantsade Läger, och begynte med Stycken wäldigt at skjuta. Kl. 2 wid lag gick Konnng CARL löst på Ryßarna med sådant hjeltemod, som hela werlden förundrat sig öfwer, bestormade deras wälbefästade Läger lyckeligen, nedergjorde Ryßarna i hela Lägret, tog deras hela Generalitet til fånga, samt med deras Artillerie och Felt-Cassa, och lemnade hela det rika Ryska Lägret sitt folk til byte, och wardt således den högst beträngda Staden Narva lyckeligen undsatt och friad.

Efter denna härliga seger, när Konung CARL hade mot 14 dagar hwilat sig i Narven, bröt han up med sin Krigsmagt, och togade längs wed Pejpus Sjöstrand åt Dorptiska orten, til det gamla förstörda Slottet Lais, där han tog sitt hufwud-qwarter, och lade sina Regementer i byarna deromkring i Winter-qwarter. Saxerne wid Riga gjorde sig ännu hopp medan Wintren påstod, at kunna bemägtiga sig Riga, de lagade til Storm-stegar, och hwad annat behöfdes, til at kunna bestiga wallarna; men Gref Dahlberg hade ett wakande öga på dem, och lät flitigt isa up Dunaströmmen och Stadsgrafwarna hela wintren igenom, at de icke tordes nosa dit. Dock wågade de sig, när wintren begynte at gå af, och förnummo 20000 Ryßar

woro komne på gränsen, med ett utskott af Koßaker och Saxar, at gå in i Lettland til Ronneburg, at fånga den Swenska Partigångaren, Ryttmåstaren Lorents, som esomoftast gjort dem stor skada; men blefwo af berörde Ryttmåstare så emottagne, at de måste med blodiga hufwuden wika tilbakas, och lemna förutan döda, en sårad Lieutenant och många gemena til fångar. Konung CARL, som för den långsama wintren och mykna snöen skuld, icke kunde röra sig, utan måste afbida wåren, företog sig så länge wid blidare dagar små Regements Mönstringar, och allahanda Krigs-öfningar. Och som nu nyttfylings Manskap eller recrüter, och åtskilliga friska Regementer ifrån Swerige, begynte anlända til Sjö-städerna, lät Konungen dem komma til Dorpt, såsom en sammelplats, dit ock de kring Lais liggande Troppar begåfwo sig. Den 29 Maji fick Dorpts inwånare den obeskrifweliga glädjen, at se sin stora, milda och makalösa Konung CARL XII komma til sig och hedra deras stad. Och som nu redan några regementer woro ankomne, och brist på foder där war, at de ej på fältet Campera kunde, lät Konungen förlägga dem i byarna däromkring, och Drabanterna taga sig qwarter i Staden Dorpt; men Konungen sjelf camperade med sin Hofstat en half mil ifrån staden, och sysselsattes af de efterhanden ankommande Swenska Regementers mönstrigar och sina Troppars fördelande, hwilka skulle gå til Ingermanland, och hwilka skulle gå til Ryska gränsen bakom Dorpt och betäcka Estland.

Då det war beslått, bröt Konung CARL up med sin Krigsmagt den 17 Junii år 1701, som war hans

hans födelse-dag, då han fylt sina 19 år, at frälsa Staden Riga, som Saxerne höllo insperrad. När Förtropparne nalkades Riga, drogo Saxerne sig öfwer Dunaströmmen, förskantsande sig der på det bästa, och bygde batterier på stranden, til at hindra Konungen, at komma öfwer stranden. Och i Riga försummade icke heller Gref Dahlberg, at bygga Blockhus och beslyckade Promar, samt at anskaffa Strußer och båtar, på det alt skulle wara tilreds wid Konungens ankomst, hwilken den 5 Julii, innan solen gick up, infant sig i få Personers medfölge uti Riga, och red omkring wallar, och besigtigade alt innom Staden, innan det kunnogt wardt, at Konungen war ankommen. Så snart Konung CARL alt stålt i god ordning, och ifrån Kyrkjotornet sjelf tagit fiendens skantsar och batterier, på andra sidan om den breda Dunaströmmen, i ögnasigte, steg han den 9 Julii kl. 4 om morgonen med sitt manskap, så til häst som fot, på fartygen, så många som på en gång öfwerföras kunde, for så lyckeligen öfwer, oaktat Saxernas häftiga skjutande, och landsteg med Guds hjelp och sådant hjeltemod, at han den Saxiska Feldt-Marskalken Steinau, som med sin hela Krigsmagt och 24 battailloner Ryßar i full slagtordning anföll Konungen, så emottog, med det manskap af Infanterie och sina Drabanter, och 50 Ryttare af Lif-Regementet, som med Konungen först kommit i land, at Steinau måste draga sig tilbakas, och oansedt han strax andra gången anföll Konungen, så kommo imedlertid flere Regementer i Land, då det blef ett skarpt fäktande, och måste omsider Saxarne taga til flygten,

ten, och lemna sitt wål inrättade läger med upslagna tält, rikt förråd och stort bagage eller träss, så ock stycken och fanor i segerwinnarens händer, utan at taga det ringaste med sig. Efter slaget anlände de öfrige Swenske Regementer, och måste Saxerne uti deras upkastade Felt-skantsar och batterier, jämwål Cobrona-skants, antingen strax gifwa sig, eller ock förlöpa dem. Blefwo också några 100 Ryßar uti en skants på Lätzaus holm uti Dunaströmmen, emedan de ingenstånds komma kunde, nedergjorde. Altså want Konung CARL åter genom Guds hjelp en härlig seger til sina trogna undersåtares glädje, och sina modiga fienders blygd, som föraktat hans ungdom och derföre ingen försyn haft, at bryta en helig hällen fred. Men säkerheten för framtiden war ännu icke härmed wunnen, utan måste Konung CARL nyttja sin seger, och fördrifwa Saxerna från de orter, som de i Granskapet uti Curland innehade, och förfölja dem inuti Polen, der sedan långdantsen begyntes med Konung AUGUSTUS i Polen och hans Saxser, hwilken så länge warade, til des Konung CARL, efter långt jagande ifrån den ena Polska Rikets ända til den andra med stadigt segrande, omsider gick in i Saxen och twang Konung AUGUSTUS, at nedlägga Polske Kronan, och lemna henne åt den nykrönta Konungen STANISLAUS.

I medlertid fick CZAR PETER rådrum, at samla nya krafter och repa sig, efter den uti Narva slag lidna skadan, och begynte orva de Swenska Posteringar, så wål i Ingermanland, som på gräntsen bakom Dorpt wid Rappin, Callawitz och Rauge,

Rauge, til des han dragit ihop en stor swärm af Ryßar, Tartarer, Kosaker, och Kalmuker, med hwilka hans Fältmarskalk Scheremetoff öfwerrumplade de Swenska, til detta Landets förswar lemnade, och i nästa byarna kring om Erreſtfer i qwarter liggande Troppar, under General Major Schlippenbacks befäl, som hade sitt hufwud-qwarter i Erreſtfer. Och som det war Juletiden, så hade och General Majoren besök hos sig af sin fru och döttrar i de dagarne, och glömdes icke bort Julekar och plägningar i lägret. Men det blef i det samma en annan lek af; ty fast än man uppå ryktet, som der gick, at Ryßen war i antog, hade utsänt ett starkt parti til at förnimma, om något å färde war, och man innan des återkomst kunde wara tämmeligen säker, så lyckades det likwäl ej bättre, än at Partiet, när det war kommit bak om en skog, fant Ryßarna upställta och färdiga, at göra sig följe til Erreſtfer tilbakas, då så många som i första drabbningen icke omkommo, tillika med fienden i dagningen den 29 Decembris, infunno sig åter i byen, innan Krigsfolket, som der låg i qwarter, kunde komma i gewär och til häst, och innan General Majoren kunde få flera Regementer utur de nästa byarna til sig. I medlertid förtsummade Ryssarne sig icke, at nedersabla mycket folk i qwarteren, och gjorde sedan Gen. Maj. Schlippenback, med så mycket folk, som han i hast samla kunde, alt mögeligt motstånd, så mycket han förmådde, til des han efterhanden fick mera manskap til sig, då han hela dagen täflade med fienden, men som fienden förstärcktes med folk och stycken, och den ringa hopen icke förslog, at kunna emotstå den

mycket öfwerlägsna myckenheten, måste Schlippenback wika och draga sig til Sagnitz, som skedde med förlust af en stor del af Infanteriet, som Ryssen nedsablade, och Artilleriet, som han borttog. Schlippenbacks fruntimmer frälste en Adelsman, benämd Vadenfelt, ifrån faran, hwilken samma morgon war kommen til Erraskfer i egna ärender, at tala med General Majoren, och när larmet begyntes, tog fruntimren med sig och for sin wäg. Ryssarne åter togo en skräck til sig, när samma afton Öfwersten Campenhausen, som låg länger bort i qwarter, och skulle komma at ombyta wakten i hufwud-qwarteret, owetande hwad den dagen skedt war, med sitt hela Regemente och med klingande spel, kom togande til Erraskfer. De mente icke annat, än at de ånyo skulle angripas, efter de kommo så modigt framtogandes, och Ryßarne deßutan sågo sig med sina utmattade hästar, der intet foder war at tilgå, sedan alt war upbränt, icke uthärda kunna, skyndade sig til sitt Land tilbakas, och lade byar och gårdar under wägen i aska. Således slöts detta med frögd begynta året med en olycka, som satte hela Landet, och i synnerhet den i gapet liggande Staden Dorpt, i skräck och fruktan.

Med det följande årets 1702 begynnelse, begynte beswärligheterne här i Landet blifwa swårare, ty Konungen war långt frånwarande, och i de Polska saker inwefwad, och des här i Landet til försvar lemnade General Schlippenback hade ingen lycka med sina anstalter; öfwer Peipus sjön kommo Ryßarne och afbrände Herregården Allaskiwi, så ock Kyrkjan med kringliggande byar, och hade gått längre, om icke töwädret gjort isarne osäkra.

Gene-

General Majoren Schlippenback inrättade, efter nederlaget i Erraskfer, åter ett läger i Sagnitz, och samlade der folk ihop. I Dorp bygdes små Krigsskepp eller Brigantiner, dertil man låtit Skeppstimmermän, så ock Båtsmän och Officerare ifrån Carls-Crona komma, med hwilka Commendeuren Carl Gustav Löcher i April månad första gången ifrån Dorpt gick til segel i Peipus sjö, och betalte på andra sidan om den samma, all den skada, som Ryßarne med brännande och härjande på denna sidan gjordt, med lika förfarande, och kom med byte tilbakas. Den 24 Maji gick åter Commendeuren Löcher ifrån Dorpt, med 5 Skepp til sjös, nämligen Carolus XII, vivat, Wachtmeister, kallade, och Jagten Flundra, samt ännu en liten Jagt. När de kommo en half mil når Ismeen, blefwo de warse wål 100 Ryska Lodjor, besatte med 30, 40 til 50 man, men 3 allenast hade stycken. Oaktat de woro många, angrep likwål Löcher dem, Capitain Hökenflygt gick först på dem med Skeppet Vivat, och så de andra, då Jagten Flundra, som allenast hade 4 stycken, kom ibland de många Ryska Fartyg i klämman, men slog sig likwål igenom med en mans förlust, förutan några sårade, och måste, efter några timars slag, Ryßarne draga sig tilbakas til sin strand på Ryska sidan. Derefter blef Jagten Flundra afsänd til Dorpt, efter mera krut och lod, hwilken Ryßarne förfölgde med 40 båtar, och när han dem icke undankomma, ej heller, för det stilla wädrets skuld, de andre skeppen henne til hjelp komma kunde, kastade Lieutenanten, som den förde, sina 4 stycken i sjön, och sprang med sitt manskap i land, men Jagten togo Rys-

sarne bort. När wädret åter begynte blåsa, skyndade Commendeuren Löscher at gå på Ryßarna, gjorde med sina stycken dem stor skada, at de med sina sönderskutna Lodjor måste söka den Ryska stranden. De frestade också uppå, at bemägtiga sig blockhuset i Åmunnen, at de Swenske skulle afstängas at löpa i Dorpska åen och berga sig, men Commendeuren kom med sina skepp Bläckhuset til hjelp, och blef der den 1 Junii ett skjutande i 2 dygn å ömse sidor, til deß Ryßen, med sina många genombårade och slarswiga Lodjor, icke utan stor mans spillan wände sig tilbakas. Dock kommo Ryßarne snart igen, sedan de ån mera förstärkt sig med fartyg och manskap, wiljande med all magt göra sig mästare af åmunnen, då den lilla Swenska Flottan d. 12 Junii höll med dem ett hårt sjöslag, och oaktat de genom fiendens myckenhet mycket lidit, slogo de sig likwäl tappert igenom, och kommo allesamman til Dorpt i säkerhet. Men Capitain Hökenflygt, som förde skeppet Vivat, kom, medan han täflade med Ryßarna, olyckeligen på en sandråfwel, då så många Ryske fartyg, som kunde få rum, begynte entra med honom. Han förswarade sig med granater, så länge han kunde, manneligen, omsider när Ryßarne begynte bestiga hans skep, tände han eld på krutkammaren och sprängde sig och Ryßar med sitt och deras widhängande fartyg i luften.

Medan sådant på Peipus sjö förelopp, så drog den Ryske Feltmarskalken Scheremetoff utur Ryßland en faselig Krigsmagt tilsamman wid Pleicon, til at göra infall uti Est- och Lifland. Wid slutet af Junii månad rykte Ryßen för det gamla

gamla ej serdeles befästade Slottet Marienburg, bekom det in med accord, men tog den lilla besättningen, så ock Borgerskapet af den öpna Lands-Staden, med deras Probst Glück och des hela hushåll, til fånga, och förde dem til Ryßland. Hwarwid märkeligt war, at Ryßarne togo där den, som skulle bli derefter deras Herrskarinna och Kejsarinna öfwer hela Ryßland. Ty Probstinnan hade utaf medlidande i de swåra åren uptagit et flickebarn, Catharina wid namn, som gick omkring och tigde sig ett stycke bröd, och för flickans qwickhets skuld upfostrat henne i sitt hus, til des hon blef gift med en Corporal. Hon blef då tillika med Probstens husfolk bortförd, och war sedan de Ryska Generalernas, omsider Sjelfwer CZAR PETERS Gunst, at Hon genom Guds serdeles försyn tjente sig up til Kejserinna. Sedan gick Ryßen djupare i landet ifrån Marienburg, och ankom den 16 Julii til Erraftfer med hela sin magt, til at gå lös på General Schlippenbacks läger wid Sagnitz, och wiste sig redan deras förtroppar för Schlipbacks förposter, hwilken, i anseende til fiendens myckenhet, fant rådeligt at öfwergifwa den orten, och draga sig öfwer åen Emback til Hummelshof. Men Ryßen följde straxt efter, fast Schlippenback hade låtit straxt nederrifwa bryggorna efter sig, och kom d. 19 Julii honom så snart på halsen, innan han hade fått folk i full slagtordning, at han af fiendens myckenhet blef öfwermannad, Infanteriet dels nedergjort, dels til fånga taget, Artilleriet förlorat, Cavalleriet tog efter ett litet motstånd til flygten, och Schlippenbak sjelf med, som sedermera icke kunde hålla ständ i fältet. Fien-

den

den som nu mera intet hade at frukta sig före i fältet, tog sig nu före med sina Kalmuker och Tattarer at skösla och härja Landet, brände af i Dorptiska kretsen åtskilliga Kyrkjor, wäl 100 Herre- och 1000 bondegårdar, slog utan åtskilnad mycket ihjel jämwäl Boskap, som han icke med sig föra kunde, och det som det bedröfweligaste war, förde många hundrade barn til Tattariet, at drifwa handel med. När han således tyranniserat hade, gick han tilbaka til Ryßland, utan at någon jagade honom. Ingen kunde utgrunda, hwarföre han icke blef qwarstående i Landet, om icke derföre skedde, at han drog öronen åt sig, när han samma tid förnam, at hans Bunds-Förwant, Konung AUGUSTUS i Polen, lidit af Konung CARL XII wid Clifcou mägta stort nederlag.

I Ingermanland begynte det nu ock se bistert ut, i det den Ryska magten war der också den lilla Swenska hopen öfwerlägsen. Scheremetoff, sedan han ruinerat de Swenska under Schlippenback stående Troppar i Lifland, gick til Ingermanland, belägrade Fästningen Nötheborg och twang den der warande Commendanten, Öfwerste-Lieutenanten Schlippenback, at öfwergifwa Fästningen den 12 Oct. 1702 medelst accord. Wären derefter kom CZAR PETER sjelf med friskt manskap i April månad til Ingermanland, och belägrade Nyenschantz den 26 April, wiljandes med storm strax intaga denna lilla-Fästningen, men Commendanten deruti, Öfwersten Johan Appolloff, som war af Ryss afkomst, slog stormen tappert af, dock måste han den 1 Maji gifwa sig och sluta accord wed Scheremetoff, då CZAR

CZAR PETER want sin åstundan, at komma i Österssjön och bygga der Staden Petersburg. Derefter begynte Ryßarna gå widare och nalkas Jama ström. Då de i förstone blefwo tilbakas slagne, men sedan intogo det gamla Slottet Jama, 3 mil ifrån Narven belägret. I Dorptiska orten föll denna tiden in en Ryss Öfwerste, Iwan Iwanowitz Ruckawitzikoff, med Rytteri och fot folk, och brände af Anzen och Ullen, tog mycket Bondefolk til fånga, och dref bort deras Boskap, til des man i Dorpt fick förnimma d. 24 Maji, at bemälte Öfwerste med sina sammanslåpade fångar och byte, stod bak om Hasselbuska bryggan 1 mil ifrån Dorpt, då Commendanten i Dorpt Carl Gustaf Schytte, utsände Majoren Freudenfeldt af Carelska Regementet med 169 Finska Ryttare och några frimilliga emot honom, och följde sjelf med til berörde brygga. Nu oaktat fienden hade dragit sig något tilbakas, så hant honom likwäl Freudenfelt icke långt ifrån strömmen, hos sig hafwande 600 Ryttare, och war hans folk på andra sidan om strömmen. Freudenfelt grep sin starka fiende modigt an, slog honom på flygten, nedergjorde en hop af dem, jagade en hop i strömmen och befriade en stor myckenhet fångna menniskor, samt bragte fiendens troß, tält och 300 hästar och den Ryska Öfwersten sjelf, men dödeligen sårad, in i Dorpt, der han ock blef död. Medan detta på landet sig tildrog, så försökte Ryßarne på Peipus sjö sit bästa, nämligen at de efter deras wana, hwareft de anlände, brände och sköflade på Swenska sidan, derföre den Dorptiska Flottan, som altid föröktes med nya tilbygda skepp, måste åter löpa til sjös, under

under Löschers commando. När han blef warse, at de Ryske Fartygen lågo wid Harrewall, förfölgde han dem inunder Pleſcou, och tände eld på dem, sedan Ryßarna sprungit i land. Därifrån seglade han halftredje mil til Muſtalar, der han fick 6 fångar, den ena war Pater Prior ifrån Cloſtret Pitſchuer, den andre en Munk och 4 bönder. Sedan gick han med Flottan til sjös igen, lät folket här och där gå i land, och brände up 14 Ryska byar, såsom Ryßarne på Swenſka sidan gjort. Den 2 Julii kom Ryßen åter i sjön med 50 Lodjor til Harrevall, då den Dorptiſka Flottan gick straxt på dem, men de flydde undan, och förfölgdes af Flottan, til des natten skilde dem åt, serdeles som de drogo sig dit, der lågt watn war, och Flottan icke kunde komma åt dem. Derefter lät Commendeuren stiga sitt folk i land, 2 mil ifrån Pitſchuer, och bränna up alt hö, åtskilliga fiendteliga Fartyg, och en hop til Skieppsbyggeri sammanbragt timmer. Derpå wände sig Flottan til Waskinarwa, och som der icke hördes något om fiendens företagande, gick Flottan tilbakas til Linnilar, och brände up 13 byar, hö och bergad säd på åkren, samt många Lodjor. Straxt efter skedde landstigning i Soina, der de funno fiendteligt parti af Ryttare för sig, som straxt flydde, uår några skott på dem skedde, och lemnade byarna der i neigden at afbrännas.

Och såsom denna gräntse orten i Dorpts Län war förlåten af Krigsfolk i felt, ty Gen. Major Schlippenback drog sig efter nederlaget wid Hammelshoff med Cavallerier, som ännu beſtod af 3500 man, til Eſtland; så wille Commendanten i Dorpt, Öfwerſten Carl Guſtaf Schytte, bjuda til at möta fienden

fienden så mycket han kunde, tog så uppå erhållen kundskap, at ett starkt parti Ryßar war ankommet til Mörsakatz i Wendoſka församling, 1000 man Infanteri och 500 man Cavallerie och 4 stycken med sig, samt Öfwerſte Lieutenanten Schlenterfelt, Majoren Freudenfelt och andra Officerare, lemnade Gommendantskapet så länge til Öfwerſten Magnus Gabriel Tielenhuſen. När detta Partiet war den 10 Julii utgånget, och Ryßarne derom fått kundskap, skyndade de sig tilbakas til Pitſchuer, der fienden bak om ett paß stält sig på en backe. Här wille Öfwerſten gripa dem an, lät gifwa fyr på dem, de skuto och emot, men afbidade icke, at man med wärjan i hand kunde angripa dem, utan togo sin undanflygt i skogen, och når de der eftersattes, drogo de sig under Stycken i Pitſchuer, och måſte således Öfwerſten Schytte wända om igen och gå til Dorpt tilbakas. Så nitiſk som denna Öfwerſten war för sin Konungs tjenſt, at göra fienden motstånd, så illa blef det uttydt af dem, som illa segtat i fält, och lemnat landet utan förswar, at han gått utur fästningen och tagit en stor del af besättningen i så farliga omständigheter, til at wisa dem i förtret sin mandom. Argheten gick så wida, at de, för det han altid hade at tala på deras slätta förhållande i fältt, wille göra honom mißtänkt för otrohet och förråderi, och köpte dertil en skälm, som de sade sig hafwa fått fatt på uti sitt läger, och befunnit wara en Spion, hwilken ock bekänt, at han åtskilliga gångor gått, med hemliga bref emellan Woiwoden i Pleſcou, och Öfwerſten Schytte i Dorpt. Men når han skickades til Dorpt, och på Rådſtugan skulle wisa, hwilken af de 3 namngifna

gifna Personer, Öfwersten, Borgmästaren och Linwäfwaren, som skolat gömt honom, hwar gång han war i Dorpt, uti sin källare, war Öfwersten, och hwilken som war Linwäfwaren och Borgmästaren, så kände han ingendera, utan tog den ena för den andra, hwarpå han sattes i fängelse, der han tilstått sig wara köpt dertil; men saken kom icke til laglig ransakning och dom, emedan Staden derefter blef belägrad, och af Ryßen intagen.

General Major Schlippenback hade dragit sig med Cavalleriet, som han hos sig hade, til Welenberg, och hjelpte til med sina hästar, at förtära alt det foder, som den fattige Allmogen deromkring hade. Och såsom han med sina Officerare hade roat sig med gästabud och plägande, hela wintren igenom i sina qwarter, så företogs om sommaren allahanda roligheter och tidsfördrif, til des det spordes, at Ryßen slagit utan hinder wid Woski Narva en brygga öfwer Narwa ström, och samlat der en faselig myckenhet med folk, med hwilka Ryska Feltmarskalken Scheremetoff kom öfwer, wid slutet af Augusti månad, när säden inbergades, och när han genom kärr och skogar kommit til ett fast och jämt fält, slog den 1 Sept. sitt läger op. Därifrån han strext lät en del af sitt folk gå längs med Peipus sjöstrand, bränna och skösla, slå ihjäl folk utan åtskillnad, samt fängsliga bortföra dem de skonte. Den andra delen gick til Wirland, och gjorde sammaledes, så at hela Landet wid Purts, Semi och Maholm stod i ljusan låga. Schlippenback drog sig ett stycke bort om Welenberg, men trodde sig icke heller der wara säker, utan några timar derefter bröt åter op, sedan han lätt tända eld

eld på sitt förråds hus i Welenberg, och for ända til Jeglecht ett par mil ifrån Revel. Ryßen skyndade sig strax til Welenberg, tog der sitt läger, och lät derifrån gå ut på alla sidor små partier af 10, 15 och 20 man, som brände op de wackraste Herregårdar och största byar, och om aftonen åter kommo til lägret med byte och fångna menniskor. Härifrån gick han til Jerven och lade åtskilliga socknar med den lilla Staden Wittenstein i aska. Widare gick han med lika grymt förfarande til Oberpalen och Fellin, röfwade, brände, slog neder folk och fänad. Omsider gick han på samma sätt genom Dorptiska kretsen, öfwer åen Embäck til Marienburg, och så i sitt land, men förlorade på detta widlöftiga toget knapt 20 man, dem bönderne i skogarna kunnat slå ihjäl. Hwad jämmer och elände härigenom förorsakades i Landet, kan icke beskrifwas. Aldenstund förnäme, så wäl som gemene kommo at lida stor nöd. Och härmed tog året 1703 uti detta Landet en beröfwelig ända.

Sedan Ryßen således hade illa tilpyntat landet, och ödelagt större delen deraf, lät han icke härwid bero, utan satte sig nu före, at bemägtiga sig gräns-fästningarna Dorpt och Narwen, men sände, likwäl först, wid begynnelsen af det följande året, sina Mordbrännare och Röfware, bestående af några 100 man ryttare och dragoner, til at härja och afbränna, hwad som än öfrigt war omkring Lais, hwilka gingo ut ifrån Waskinarva, och så ut med Peipus sjö til Torma socken, som foro fram efter theras namn, och släpade mycket folk halfnakna med sig, deraf många under

der wägen fruso ihjäl, och de som intet orkade gå, stoppades under isen. Nu hade CZAR PETER i Muscou rustat sig hela wintren igenom, och wiste sig redan Ryska Partier i begynnelsen af April månad för Narven. Den 27 i samma månad kom Ryska Generalen Opraxin med 4000 Dragoner, på Ingermanländska sidan til Narva, och satte sig wid ämun, til at hindra, at sjöledes inga lifsmedel til Narven kunde föras, derpå denne Staden stor brist hade. Til denna ämun kommo wäl sedan åtskilliga skepp med Spannemål, men för sent. Och at icke heller något deraf landwägen skulle til den nödlidande Staden inkomma, slog fienden wid Kutterkylla en brygga öfwer än. I medlertid samlade sig flera fiendteliga Troppar för Narven, togo bort stadsens boskap på betesmarken, och dref dem til sitt läger öfwer strömmen på Ingermanländska sidan.

Medan sådant wid Narva skedde, rykte och oförmodeligen en Krigsmagt för Dorpt, och gjorde en stor skada, innan han lät se sig för staden. Man hade förökt genom flitigt byggande den Dorptiska Flottan, som de förra åren gjort i Peipus sjö god tjenst, til 14 skepp större och mindre, under följande namn: Carolus, Ulrica, Wachtmeister, Vivat, Victoria, Dorpt, Narva, Horn, Schlippenback. Schytte, Nummers, Strömfelt, Hafrun, Elefant. Deraf ett förde 14 Stycken, 2 andra 12 Stycken hwardera, än 2 10 Stycken, twå 8 Stycken, twå 6 Stycken, och de öfriga 4 små Stycken hwardera. Besättningen bestod af 320 båtsmän och 250 Soldater. Den 3 Maji år 1704 satte Commendeuren Löscher von Hertzfelt sig före, at gå til Sjös med Flottan, men wille först göra sig

sig en glad afton, och bjöd ut til sig åtskilliga Officerare utur Staden och andra wänner på flottan, dem han fägnade på det bästa, och dundrade under Trompeters ljud med sina Stycken hela natten igenom, men torde hafwa bättre warit, om han spart detta gästabudet til des han med god förtäring tilbakas kommit, och i det stället utsändt antingen utför åen eller landwägen några på kundskap til at förnimma, hwad som i åen och ämunnen af fienden hördes. När de nu hade plägat sig wäl, gick flottan til segels en half mil utföre; och morgonen derpå til Lunia gård en mil ifrån Staden, owetande, at fienden war i nejden, och då de af några fiskare fingo förnimma, at Ryssen med några hundrade Lodjor och båtar låg i ämunnen, skyndade Commendeuren med fulla segel at gå på dem, men när han efter en tima kom twå mil ifrå Lunia, fann han emot förmodan, at Ryssen, der som åen trängast war, dragit bjelkar öfwer åen och sina Lodjor bakom dem och 9000 man Infanterie på bräden. Och som både wind och strömmen dref flottan utföre, utan at kunna wända sig tilbakas, war ingen räddning för dem, som woro komne lika som uti säcken. Commendeuren Löscher bjöd wäl först til at förswara sig, men som det icke wille hjelpa, sprängde han sig och skeppet Carolus. En del Officerare och gemene sprungo på andra sidan åen i land, och kommo af dem 240 båtsmän och en hop Soldater helbregda til Dorpt. De öfrige skeppen jemte 2 Capitainer 5 Lieutenanter och andre flera föllo i fiendens händer, och wardt så Ryssen mästare af Peipus Sjö, och betjente

sig sedan af wåra skepp och sina egna Lodjor at öfwerföra ifrån Pleiscou til Waskinarva allehanda förnödenheter til Narva Stads belägring.

Efter denna stora skadan, at den Dorptiska Flottan fått en så olyckelig ända, kunde den gode Staden Dorpt intet annat föreställa sig, än en hård medfart af Ryssen, serdeles, som man fått efterrättelse, at en stor Krigsmagt församlat sig wid Kirumpä, och låt förbättra bryggorna. Commendanten i Dorpt, Öfwersten Carl Gustaf Skytte försummade sig icke, at skaffa säkert in de 300 wagnar med malt, som kommo ifrån Pernau, och taga i Edsplikt dem, som ännu icke swurit Konungen tro och huldskap, samt fördelte besättningen på sina påster, med Förwakters ställande utom Staden. Den 7 Maji flygtade Öfwerstinnan Skytte och andra förnäma fruer ifrån Dorpt til Rewel, och andre ifrån Landet, med en hop bonde folk åter i stället til Dorpt. Den 4 Junii om Pingest natten anföll Ryssen den Dorptiska förposten, och dref dem under Stycken, och lät se sig tämmeligen stark nära wid staden; men blefwo af Canonerna på wallen, så ock 120 Ryttare utur Staden, så bemötte, at de 300 wagnar med malt lyckeligen inkommo, och fienden tilbakas drefs. Första Pingesdagen d. 5 Junii blef man eftermiddagen warse, at fienden kom mycket stark til Herregården Ropkoi, och drog sig derifrån widare. Om aftonen såg man honom wid Hasselou komma öfwer, och den 6:te kunde man se fiendens Troppar rundt omkring, då nöden fordrade, at Commendanten måste låta tända eld på förstaden, den han altid för Ryssens parti för-

förswara sökt, begynnande med sin egen gård; som han der hade, at ock andre så mycket willigare skulle tola denna förlusten af sin egendom. Och fast än fienden sökte at hindra denna afbränningen, blef han likwäl med Stycken ifrån Wallarna tilbakas dreswen. Och som man såg at fienden hade samkat en hop med boskap genom röfwande deromkring, blef Majoren Brömsen utsänd, med sina Dragoner at taga bort dem och drifwa til Staden, hwilket han ock lyckeligen uträttade. Commendanten lät ock afbränna byggningarna, af det når in til Staden belägna godset Teckelfer, och genom Magistraten upteckna alt det folk, som ifrån landet inkommit, så wäl bönder, som annat folk, och huru mycket de til sitt lifsuppehälle med sig bragt, samt göra anstalt til sjukdomars förekommande, och de många flygtingars hysande, hwilka han fördelte i Compagnier, så många som kunde bära gewär och friska karlar woro, och satte dem Officerare före af sjelfwa flygtingarna, ja han gjorde alt det, som af en försigtig och tapper Commendant fordras kunde.

Den 7 Junii kom fienden ifrån Ropkoi och wille öfwerfalla Ryttare wakten, och borttaga Stadsens boskop, som gick når wid staden i bete, då Commendanten sjelf war der ute på feltet; men då Stycken ifrån Wallarna loßades på dem, och Commendanten befalte wakten gå på dem, drog fienden sig hastigt tilbakas.

Den 8:de kom fienden med sina fartyg upför Strömmen Embäck, och lade sig wid Ropkoi, der de slogo en brygga öfwer åen, och lägrade sig ömsa sidor om åen, nämligen wid Ropkoi på

Rigiska wägen och Rats Hoff eller Rådets Hof wid Narwiska wägen. Den 11 Junii förfärdigade fienden Batterier på Råd-Hofska sidan wid galge-backen, och gjorde om morgonen derpå 33 Styckeskott på Staden. Deremot försummade man sig icke på Fästningen at skjuta på fienden, och des arbetare, när man såg, huru han sökte at förskantsa sig, så wäl wid Råds-Hoff, som på dyngebacken på andra sidan om åen. Öfwerbefälet hos fienden hade Geueral Feltmarskalken Knes Boris Petrowitz Scheremetoff, och tyktes den Ryska Krigs-hären wara 20000 man stark. Den 12 Junii gjorde Skeps-Lieutenanten Rotelius, som war en god Artillerist, sig til en skelm, och rymde öfwer til Ryssen midt om ljusa dagen. Strax derefter, när Artillerie Capitainen Gustav Månpenne besigtigade hans lemnade post wå Ryska porten, och lät loßa ett laddat Stycke, en 18 punding, på fienden, sprang Stycket, slog Constapeln ihjäl, och sårade något Capitainen och en Constapel. Och som emot natten en stark dimba gick up, och fienden under den sammas skygd starkt arbetade, kastades några bomber på honom. Deremot fienden på Rådhofs sidan sköt starkt på Stadsmuren, och kastade jämwäl bomber, som föllo ned utom Ryska Porten. Den 13 Junii om morgonen såg man, at fienden oaktat alt skjutande war kommen med sina skants-korgar i Hakelwerket eller förstaden, då icke allenast Rytteriet ifrån Staden inlät sig i Drabbning med honom, utan begynte man ock med Stycken ifrån wallarna spela på honom hela den dagen, så ock natten och följande dagen. Och det med så god werkan, at

at man ifrån Rådhus-tornet grant se kunde, huru han war syßelsatt med sina dödas bortsläpande. Den 14 Junii sedan fienden ock på Rapkoiska sidan wid dyngebacken upkastat bröstwärn för sig, der han bak om backarna uti groparna med Rytteri och fotfolk betäckt stå kunde, begynte han ifrån bägge sina läger starkt at beskjuta Staden och inkasta bomber, altid 8 tillika, så at den natten och dagen derpå föllo några 60 bomber i Staden, som gjorde på hus och menniskor stor skada. Och som många derigenom blefwo sårade, lät Commendanten hwar borgare gifwa åt fältskärerna ett lakan til pläster-dukar. Ifrån den tiden blef ett ständigt brakande, så wäl på fiendens som de belägrades sida, både natt och dag, hwarigenom tornet på Ryska porten blef obrukbart, at inga Stycken derpå upföras kunde. I det stället lät Commendanten upkasta en halfmåne framför berörde port, och besätta densamma med Stycken. Han lät ock den 15 Junii kasta bomber på fiendens batterier, som han om natten emot Tyska porten anlagt hade, och emedan det starkt skiöts på fienden, så sprang ett stycke på bastionen, som kallades larmposten, och slog ihjäl en Constapel och en skeppare; den 19 Junii ansatte fienden med ett alt för swårt skjutande, och kastade den dagen, som war en söndag, öfwer 200 bomber i Staden, hwarigenom många menniskor, och i synnerhet Swenska Kyrkjan, med derwid liggande Skole-husen blefwo illa medfarne, och föll en bomb i Kyrkjan, medan Prästen stod för altaret, och utdelte HErans Nattward åt Öfwerste Lieutenant Taubes Battailon.

Samma dag slog fienden op sitt 3:die läger wid Teckelfer, sedan han der ock slagit en brygga öfwer åen til Qvistendal, så at han ofwan och nedan för Staden sitt folk draga kunde, på hwilken sida han wille. Dagen derefter fortsatte fienden sin skarpa bombardering, och oansedt Capitain Månpenne lät skarpt skjuta på fiendens Löpgrafwar, så grof han sig så djupt neder, at han icke des mindre kom Staden alt närmare och närmare. Den 21 Junii beskjöt fienden med 16 grofwa Stycken ifrån dyngeberget, den andra och tredje bastionen, och kastade bomber i en sådan myckenhet, at de på twå dagar räknades til 500. Hwarigenom eländet blef så stort, at de arme menniskor icke wiste huru de sig berga skulle, utan hwart ögnablick wäntade sig at blifwa ihjäl- eller i stycken slagna. Jämedlertid utstodo de första och andra, jämwäl på tredje och fjerde bastionen en swår bombardering, at alle deras batterier woro fast ruinerade, men så förbättrade de straxt, hwad förderfwat war, och höllo i at skjuta emot, til des de för fienden ruinerat några skottanglar, at han med sitt skjutande innehålla måste. Om natten begynte fienden åter at skjuta, och kastade 190 bombar på den 3:dje och 4:de bastionen, och på Dom-Portens Corps de gard, der Commendanten hade sitt tilhåll. Den 22 Junii föll en bomb på Domen, allenast några steg ifrån Commendanten, men skadade hönom likwäl icke. Mot aftonen blef åter en stark bombardering, som warade hela natten och följande dagen igenom, då 382 bomber inkastades, deraf en föll i Magazinet, och några i Tyska Kyrkjan.

Den

Den 24 Junii eller Midsommars dagen, kastade fienden förmiddagen 167 bomber in, deraf några på Domen under Predikan kommo Commendanten tämmeligen när. Han kastade ock eldkulor in, som straxt af de dertil förordnade släktes, eftermiddagen kastades innom 4 eller 5 timmar 60 bombar in, mästendels åt Dombacken, hwarigenom de derunder liggande husen mycket kommo at lida. Om aftonen sköt fienden i den gamla afbrända Dom-Kyrkjan, som war fyld med hö, så at höet tog eld och begynte på brinna, men straxt derpå kom en stark regn-skur, som släkte ut elden. Eljest kom fienden med sina löpegrafwar denna natten den femte bastionen och Jacobs porten tämmeligen när. Den 25 Junii beskjöt jämte bombers inkastande fienden den femte bastionen grymmeligen, och hände sig at några bomber derpå föllo, och slogo in den starka dören, til de hwälfde gångar under wallen, contraminer kallade, dit några hundrade menniskor hade tagit sin tilflygt under bomberna, hwarigenom twå personer blefwo ihjälslagne, och byggmästarens hustru illa sårad. Emot natten kastades 84 bomber i staden, deraf en föll uti Swenska Kyrkjan, och sönderslog den nya kostbara Predikstolen, som min salig Fader hast omak före, at bygga låta. Den 26 Junii fortfor fienden med sin bombardering, så at den dagen och natten 240 bomber, förutan eldkulor inkastades, derföre Commendanten ånyo starkt befalla lät Brandmästarna, at gifwa flitig akt på den inkastade elden. Samma dag kom åter den fiendteliga Flottan med klingande spel opför Strömmen seglandes, och hade

Ryssen på de i hans händer olyckeligen fallna Swenska skepp, satt röda flaggor.

Och som det såg ut, at fienden, som så starkt arbetade wid Jacobs porten, torde der wåga en storm, der ock fästningen war så swag, at han med sin stora magt lätteligen genomtränga kunde, så höll Commendanten ett samråd med Regements Officerarna och Borgmästarna, at göra ett utfall utur berörde Jacobs port på fienden, som af de fläste samtyckтes, och den 28 Junii om morgonen werkställtes; och gick så Öfwerste Lieutenanten Brandt med 500 man til fot, jemte en hop frifwilliga af Borgerskapet, och Majoren von Brömsen, med 120 man til häst ut, med befallning, at den förra skulle framför Porten angripa fienden, och den senare skulle gå ut med löpegrafwarna, och ofwanför anfalla honom; men det misslyckades, emedan fienden strax blef förstärkt med friskt folk, och måste de utfallne draga sig tilbakas, efter en timas fegtande, sedan Öfwerste Lieutenant Brandt, Capitain Brookman, en Lieutenant, 3 Fendrikar, och 30 man Under-Officerare och gemena blefwo slagne, samt 2 Capitainer sårade och fångne. De slagnas Lik lät fienden sedan affölga, näml. Öfwerste Lieutenant Brandts och Capit. Brookmans Lik, kistlagde och med grönt kläde betäkte, men de öfrige nakne, skolande fienden sjelf hafwa tilstått, at de i de få dagar, skola så wäl genom detta utfallet, som stycken ifrån wakterna hafwa förlorat mot 400 man. Om aftonen begynnes åter bombarderingen, som warade hela natten igenom, och blefwo 107 bomber inkastade i Staden. Den 30 Junii lät Commendanten anhålla hos

hos Ryska Fältmarskalken Scheremetoff, at med Bombarderingen måtte innehållas, emedan man wille begrafwa låta de slagna Officerare. Det lofwades, men höllts icke fylleſt, utan kastades då och då om dagen några Bomber in, men natten derpå inkastades 200, och kom fienden med sina skants-Korgar, så när Jacobs Porten, at han war knapt 30 steg derifrå. Imedlertid wille fienden icke försumma sitt wanliga härjande i landet, utan sände ut ifrån lägret Öfwersten Bauer, med tre Regementer til Estland, som brände af några Herre-gårdar, röfwade och tog landfolket til fånga, och kom så med sitt rof til lägret igen. Här fortsattes arbetet flitigt, och begynte den 1 Julii med sina grofwa Stycken, til at öpna sig en ingång, och kullkasta den gamla lutande Stadsmuren, emellan Jacobs Porten och Pintornet, så ock Ryska Porten, der ännu på denna sidan inga wallar eller bastioner woro anlagde. Samma dag kom ock den Ryska Flottan åter med trummor och spel opför Strömmen seglandes, och speltes med Stycken och Fyrmysarne på alla sidor på Staden, samt inkastades den natten 130 bomber. De belägrade sparde icke heller krut och lod, och fast än batterierne på 5:te bastionen blefwo ruinerade, så bragte likwäl den tappre Capitainen Månpenne dem snart i ständ igen, och kastade med sina Stycken och Mörsare fiendens Skants-Korgar öfwerända, och gaf således honom nytt arbete at uprätta dem igen. Den 2 och 3 Julii kastade fienden eldkulor i Staden, hwarigenom några Trähus wid Swenska Kyrkjan råkade i brand, som itände träbyggningarna i min

sal.

sal. Faders Christer Mollers gård, och i aska lade också sjelfwa Stenhuset. Samma natten afbrändes också Material-huset, som war upfyllt med allehanda tråwaror för Artilleriet.

Den 5 Julii öpnade fienden nya löpegrafwar ifrån Rådeshoffs sidan, utför backen åt Hakelwerket, at hånga dem wid de förra, och anlade batterie med skotanglar emot Ryska Porten. Den 7 Julii eftermiddagen, begynte han grymmare än tilförene bombardera, och med 31 grofwa Stycken, at skjuta på Ryska Porten, Pintornet och murarna der emellan, så wål som emellan Jacobs porten. Och blef eländet i Staden så stort, at de arma menniskor i sina hus och på gator blefwo ned- och sönderslagne, och wiste icke, huru de skulle berga sig med sina små barn och sjuka, för Bombar och granater, samt eldkulor. Den 8 Julii om natten gick fienden ifrån Jacobs porten med sina skants-korgar, utföre åt åen, Pintornet förbi emot Ryska Porten, der han upkastade sig ett bröstwärn emot åen, och kastade med sina Stycken stadsmurarna omkull på 20 famnars widd, som han sedan ännu widare kullslog, och ruinerade de bestyckade torn och rundelar. Commendanten der emot gjorde så mycket större flit, at sätta sig i förswars stånd, brukande också qwinfolk til arbete, at förskaffa sig bröstwärn emot fienden, och ruinerade för honom med Stycken och Fyrmörsare ifrån Fästningen hans batterier, dem han strax åter förbättrade. Sådant skjutande på ömse sidor warade dag och natt til den 13 Julii, och räknade man af fienden denna tiden öfwer 9450 Styckeskott på Stadsmurarnas kullfallande gjort, och 2310 bombar i Staden inskutne. Emot

Emot aftonen begynte fienden innehålla med skjutningen, och göra sig färdig til storm, som man några timar derefter fick erfara. Ty då om aftonen kl. 7 wakterne i Contracharpen blefwo aflöste, och Commendanten ridit ifrån Domen til Tyska porten, hördes hastigt ett smattrande af musqueter wid Ryska Porten. Då skyndade sig Commendanten genast dit, och befant at Lieutenanten, som der wakt hade, war med den påträngande fienden i fullt arbete, och hade redan nästan förskjutit sig, fast hwar man war försedd med 24 skott. Fienden bemägtigade sig genast Pallisaderna, och gjorde sig en öpning, då i hastighet manskapet drogs dit, som der nära wid war, så ock de, som färdige stodo, at aflösa wakten i contracharperna, jemwål Regements Qwartermästaren Tollsten med Grenadererna, hwilke satte sig emot fienden bäst de kunde. Och som fienden altid starkare på dem kom, så blef der ett skarpt fegtande utaf, at de belägrade förlorade många af sina Grenaderare, och Musqueterarnes gewär blef så hett, at de med mull och gyttja utur när wid liggande dammar, måste kyla sina musqueter. Under närwarande drabbning kom ock Öfwerstен Tiesenhusen dertil med sina Grenaderare, och Musqueterare; så ock Öfwerste Lieutenant Mejercrantz med sina underhafwande; och stod Öfwerste Lieutenant Taube med sitt manskap utan för brechen, eller gapet, den nederskutna Stads-muren, och innom Pallisaderna. Medelst det, at fienden altid förstärktes med friskt folk, blef fegtandet hårdare och skarpare. Och sedan Commendanten drog ifrån alla Poster manskap

til

til sig, fegtades på bägge sidor manligen, och träffade en förflugen musquet-kula Commendanten i hufwudet, at blod ur örat kom, och han signade neder, och måste låta bära sig bort, lemnandes Commando til Öfwersten Tiesenhusen; Oaktat fienden förlorade mycket folk, så for han likwäl fort med sitt stormande, aldenstund han hade altid friskt folk, at sätta til, och de belägrade gjorde tappert motstånd, at det kostade honom mera än han hade förmodat. Emot morgon stunden kl. 2, sedan Commendanten wedersatt sig något, kom han til sitt folk igen, och befant, at de redan blifwit twungne, at draga sig innom ryska Porten, der fienden trängde sig in efter dem; men han fick stadna uti Porten, och bada der hett af granater, som ofwanifrån på honom kastades. Likaledes war ock Öfwerste Lieutenanten Taube, som manneligen förswarat sig emellan Palliserna och Jacobs Porten, twungen at draga sig tilbakas, sedan des folk intet mera kunde bruka sina musqueter, utan måste förswara sig med stenar. När nu det war kommit så wida, at det war omögeligt, at widare kunna hålla sig, och folket war så utmattat, at det knapt en half tima längre kunde uthärda, måste Commendanten tänka på Stadsens upgifwande, at icke borgerskapet, och många hundrade inflygtade främmande måste upofras fiendens grymhet. Han öfwerlade saken med Öfwerste Tiesenhusen, och lät en Trummeslagare stiga up, och slå chamade, eller eska-samtal, men han blef strax nederskjuten. Derpå lät han en annan Trummeslagare stiga up, och

och det gick honom lika så, emedan fegtandet då som bäst påstod. Omsider ställtes en hwit Fana ut, och gafs tecken med en Trumpet, då ifrån fiendens läger åter med en Trompet swarades; derpå blef Majoren Hein, med Trompetaren utsänd, at begära Stillestånd, som ock erhölts. Commendanten lät strax Borgerskapet, som hade sin post på fierde bastionen nedkomma, til at förstärka den posten, lät också ställa några Stycken på gatan emot ryska porten; han sjelf med Öfwerste Tiesenhusen och Regements Officerarna gick på Domen, och höll Krigs-Råd uti det så kallade Basiliewitz-Tornet, om man förswarligen kunde söka accord, som alla bejakade och höllo för det rådeligaste; han lät ock genom Öfwerste Tiesenhusen, Borgmästarena Michaël Bohl, och Johan Remmin, få del här af, at fordra deras utlåtelse, och hwad de på egna, och Borgerskapets wägnar åstundade, at betingas skulle. Hwarpå Majoren Hein åter blef affärdad til Fältmarskalken Scheremetoff, med berättelse, at man til undwikande af widare blodsutgjutelse, wäl wille ingå ett skäligt accord, om Fältmarskalken behagade insända 2:ne Regements Officerare, då åter 2:ne ifrån Staden skulle til lägret utskickas af lika character och heder. Han sände så in en Ryss Öfwerste-Lieutenant och Major, och fick tilbaka til sig Öfwerste Lieutenanten Taube och Majoren Wrangel. Knapt wore Ryske Officerarne inkomne i Staden, innan de drefwo häftigt på at skynda med accordet, och som man med accords-punkterne icke så hastigt kunde blifwa färdig, så sände Scheremetoff bud på bud, och lät säga, at han icke

öfwer

öfwer halfannan timma derpå wänta kunde, begärte ock, at få win ut til sig för betalning, som man honom straxt efterfölga lät. Middagstiden kl. 11 utsändes Majoren von Brömlen, och en Borgare, Lange wid namn, som förstod Ryska Språket, til Lägret med de föreslagne accords-punkter, så ljudande:

1.

Begärar Commendanten, at han sjelf, jemte under hans Commando stående milice, så wäl af Artillerie och Fortification, som til häst och fot, utan åtskilnad af hwad Nation de äro, med Pukor, Trompeter, klingande spel, brinnande luntor, kulor i mun, jemte 24 skott krut och lod, flygande Estandarer och Fanor, 6 metal Canoner, med alt hwad dertil hörer, öfwer och under-gewär, pick och pack, hustrur, barn, tjenstefolk, betjente och Pagage utan visitering aftoga måtte, och underhåll för den aftogande gvarnisonen, efter Kongl. Maj:ts och Sweriges ordinance på en månad utfås, och aftoget ske genom brechen, gapet, eller hwarest det lägligast ske kan.

2.

Til sådant aftogande, åstundar Commendanten nödig skjuts för Artilleriet, de sjuka och sårade, samt Officerarnas pagage, jemte en månads Proviant, och at det innom 8 dagar, eller dessförinnan om mögeligt är, måtte anskaffas.

3.

Begärer Commendanten, at han med sin Garnizon, gina wägen til Rewel under säkert Convoje åt Piep och Johannis Kyrkja, och så widare den wanliga Landswägen får toga.

4.

4.

Åstundas, om några Officerare skulle wilja föryttra sina Mobilier, eller sätta dem neder, at dem det tilstädes utan hinder, och framdeles efterlätes, at dem wid tilfälle afhämta.

5.

Förbehålles och betingas, at ingen Soldat til häst eller fot, af högre eller nedrigare ständ, under hwad förewändning det ock måtte wara, måtte uppehållas, angripas, eller med list och wåld deboucheras. Och der ock någon af de gemena skulle söka at desertera, skal hans Officerare icke hindras, at honom derifrån med godo eller wåld afhålla.

6.

Alle Arrestanter och Delinqventer skola under arrest medtagas.

7.

Åstundar Commendanten, at alle Kongl. Maj:ts af Swerige undersåtare, Adel, Kongl. Civil-betjente, Präster, Amtmän, och Landt-folk, med deras hustrur, barn och tjenstefolk, samt egendom tillåtas med säkerhet fara bort.

8.

Åstundar Commendanten, at Stadsens Magistrat jemte Prästerskapet, måtte wid deras privilegier, Religion och friheter, såsom de den af Kongl. Maj:t i Swerige allernädigst erhållit, skyddas, och de samma dem oqwalde lemnas.

9.

I fall några af Stadsens Råd, Präste- eller Borgerskapet, med sin egendom wille flytta härifrån bort, det må wara hwart det wil, antin-

gen til Riga, Revel eller Pernou, at dem sådant under säkert beledsagande tilstädjes, jämwäl at wid Hans CZARIske Maj:ts milices intogande uti denna Staden och wid deras afresa, ingen revolte, eller olägenhet måtte begynnas.

10.

Skulle och några af Magistraten, Präste- och Borgerskapet finnas, som sina hustrur, barn och egendom bordtsändt hade, och åstundade dem åter hitkomma låta, at sådant dem af Hans CZARIska Maj:t måtte förunnas.

11.

Åstundar Commendanten, at på Hans CZARIske Maj:ts wägnar måtte försäkras, i fall Fästningen framdeles åter skulle til Hans Kongl. Maj:t i Swerige afträdas, den samma då med sina werk oförderfwade, samt med Artillerie, Ammunition och gewär-sorten i lika stånd, som de nu emottagas, åter aflefwereras måtte efter Inventarium, som af wisse dertil förordnade männer deröfwer kan upräcktas.

Sedan Ryske Feltmarskalken Scheremetoff dessa accords-punkter en timas tid i händer haft, skickade han Öfwersten Ridder til fots til contracharpen af femte bastionen, der han af Auditeuren Gustav Blom blef emottagen och förd til Commendanten, samt med all höflighet bemött, til hwilken han ett skrifteligt swar på de utsända accords-Punkter af sin Fältmarskalk aflefwererade, med begäran, at blifwa strax igen affärdader. Swaret ljuder som följer.

1.

Wi undre mycket, at Herr Commendanten gör så

så hög anfordring, emedan Hans Stor-CZARiske Maj:ts milice redan befinner sig i Porten, och man har nog at göra, at afhålla dem ifrån deras ifwer. Om han warit sinnad, at erhålla ett sådant accord, så hade han det bordt förr söka: nu är det försent. Men til at handla Christeligen, så lemnas Herr Commendanten, hans Officerare, och hela Garnizon, och de öfrige af hwad stånd de äro, med hustrur och barn, så ock egendom, ett frit aftog, utan någon wisering, tillika med en månads proviant; derhos alle Officerare af Garnizonen med gewär, och 3 Compagnier, antingen til fot eller häst allena, men de öfrige inget, med öfwer- och under-gewär, ej heller med krut och bly ut marchera kunna.

2.

Hwad den andra Punkten beträffar, så skal til deras aftog så mycken skjuts gifwas, som upbringas kan.

3.

Och skal ock Herr Commendanten, med hans Garnizon genaste wägen til Rewel under säker Convoje beledsagad warda.

4.

Angående Fjerde punkten, så skal den samma efter begäran erhållas.

5.

Och skal ingen, antingen til häst eller fot, genom list eller wäld uppehållas. Men i fall några frywilligt wilja blifwa här, så skal dem en fri wilja lemnas.

6.

Hwad Arrestanterna angår, så får Herr Commendanten det obehindrat med sig föra.

7. 8. 9. 10.

Skal efter ingifwen skriftelig begäran hållas.

11.

För den 11 låte wi den aldrahögste förja, som alt tilkommande wet.

12.

På deßa beswarade Punkter, har Herr Commendanten skyndesamligen at yttra sig, om han dermed är tilfreds. Skulle det honom icke anstå, så begäre wi wåra Officerare få utwäxlade, och i fall utwäxlingen uppehålles, ärnar man icke wänta derpå, utan fortsättja den begynta stormen.

13.

Men skulle deßa ofwanrörde punkter antagas, begäres utan genságelse, at åt wåra wakter på alla bastioner, Rundelar och Portar deras Post genast inrymmas, dermed alla berörde Punkter ett fullkomligt nöge sker.

Såsom nu Commendanten och närwarande Regements Officerare icke woro nögde med denna Förklaringen, emedan deruti icke nämdes om Stycken, Fanor och Gewär, och derföre lät ännu upsätta ett Memorial til Fältmarskalken Scheremetoff, och begära des tydeligare Förklaring på det som utelemnat war, så yrkade Öfwersten Ridder på en Cathegorisk Resolution, och de Ryska insända Officerares utsläppande, men lät likwäl öfwertala sig, at gå med detta Memorial til Lägret, och inhändiga det Feltmarskalken Scheremetoff. Efter en fjerdedels tima kom åter Öfwersten tilbakas,

bakas, med en på Ryska skrefwen Resolution på Memorialet, at Garnizonen skulle behålla tredjedelen af gewäret och tu Stycken. Men Commendanten war icke heller härmed tilfrids, och wille icke heller släppa ut de Ryska Officerare; då Öfwersten Ridder begärte, at Commendanten på Paroll kommo ut på Fältet til hans General, försäkrandes på sin åra, at hans General skulle honette bemöta honom, och träffa en hedersam riktighet. Härpå red Commendanten Skytte och Öfwersten Tiesenhusen ut til General Scheremetoff, och kommo efter tre fjerdedels timma tilbakas med Scheremetoffs underskrefna och med des Signet bekräftade Resolution. Då han efter det aftal, som han med det samma mundteligen gjort, at den Swenska Garnizonen skulle få blifwa ännu 4 dagar på Domen, begaf sig dit, och några Ryske Regementer til fot, marcherade in uti Staden, ibland hwilka CZAR PETER sjelf incognito, såsom Öfwerste Lieutenant inmarcherade och fick så Staden Dorpat i sina händer den 14 Julii 1704. Dock icke utan stor Manspillan, i det han efter hans egen utländska Officerares berättelse, derföre förlorat emot femtusend Man, och hade öfwer 3000 sårade i sitt läger, och skal CZAREN sjelf skakat på hufwudet efter Hans maner, och sagt, at denna Staden kostat honom förmycket, hwilket länder Commendanten Skytte och hela Garnizonen til ewärdeligt beröm, för deras manliga förhållande och tapperhet, at de en så swag och ofullkomnad Fästning til det ytterste förswarat, och uti sjelfwa stormen twungit fienden, då han redan hade fattat Post i Porten, at ingå accord.

Men huru accordet blefwet hållet, ses häraf: så snart fienden hade togat in i Staden, och besatt wallarna, blef Commendanten Skytte sjelf, så wäl som alle Öfwer- och Under-Officerare, twert emot den första accord-punkten, på det nogaste visiterad, under sken, at nyligen til Garnizonens afbetalning ifrån Riga kommit til Dorpt 40000 Riksd. dem de wille hafwa utlefwererade. Och som det icke så förhölt sig, och i penningar ingen ting fans, så måste likwäl wid utmarchen, som skedde genom tyska porten, hwar och en wid visiteringen emot sin wilja afstå til Ryska General Adjutanten, och andra Officerare, hwad dem anstod af deras saker. Desförutan blef för Commendanten hans Regements Fältskär, Hoboisten, och hans Kåck med wäld ifrån honom tagne. För det andra skulle Garnizonen, enligt accordet, tredje delen af gewäret och 2 Canoner, få med sig taga, men stycken blefwo icke allenast förhållne, utan togs ock alt gewär ifrån dem, under förewändning, at det skulle betalas; men i stället för betalning, sändes til dem gammalt odugeligt gewär, som Commendanten icke wille emottaga, utan heldre blifwa sådane förutan. För det tredje blefwo de många dagar uppehållne på fältet, innan för manskapet proviant kunde utfås, då de omsider icke annat fingo, än torra tråndet, der de likwäl efter accordet skulle också bekomma victualier. Ja det blef dem förment af Ryska wakten, at ösa watten ur brunnen, köpa bröd och dricka af bönderna.

Efter munteligt aftal skulle Garnizonen i fyra dagar hafwa sin ro ock hwila på Domen i Staden; men andra dagen blefwo de öfwer hals och huswud

huswud utdrefne, och måste på Takelferska fältet lägra sig, och wid utmarchen togs bort Rytta-rena Pistoler. Den 18 Julii blef den uttogade Garnizonens Campement rundtomkring med wakt besatt, och begärtes, at Ryttarena skulle utställas, at de efter Generalens befallning skulle räknas. Då det skedde, togs ifrån dem hästar, sadlar och stöflar. Strax derefter, när Öfwersten Simon Krapotawa wakt hade, lät han de aftogade all wäldsamhet tilfogas, röfwa och bortföra menniskor, både man ock qwinkön, så ock hästar, och sökte Ryssarne at läcka til sig de gemena Soldater, och der en Officerare eller någon annan hade en god häst, måste han aflåta den samma, och taga emot hwad han kunde få. Således blefwo de ifrån den ena dagen til den andra plågade, oweta-nde, hwad de på sidlyktone med dem företaga wille. Medan nu den Swenska Garnizonen stod så godt som under Arrest på feltet, så hände sig den 21 Julii något underligt på Himmelen, wid en klar dag kl. 4 eftermiddagen, då på den ljusa och rena Himmelen war intet mera än en enda liten moln fläck. Ett godt stycke derifrån wiste sig ett stort strek, lika som af eld, som warade en god fjerdedels timma. Sedan kom wid ändan af detta eldstreket en eldkuhla, så stor som solen wisar sig wid up och nedgången, fram, och wältrade sig längs med eldstreket, med sådant brusande, som en flygande styckekula, lemnande efter sig på begge sidor eldstrålar, och när hon for in i moln fläcken, gaf hon 2 gånger på rad så starkt smäll, som hade man skutit med Cartauer Swensk lösen, at fenstren i Staden darrade, och röken länge syntes

tes i luften, hwaröfwer så wäl Ryßarne, som de Swenske förskräcktes, och har detta owanliga Himmelsteknet synts icke allenast wid Dorpt, utan ock i Riga, och annorstädes.

Den 24 Julii måste de i Dorpt qwar blefne inwånare af Adel, Präster ock Borgare hylla CZAREN, oaktat han emot Sariska Envojéen der utlät sig, at han denna Staden hans Principal tilgodo intagit, och förut uti sina på Tyska, Fransyska och Latin utspridda univerſalier gifwit tilkänna, at han wille återställa sin Bundsförwant Konungen i Polen Est- och Liſland, som hörde Polen til, och Konungen i Swerige inkräktat sig. Men sedermera, når han deßa Länder inbekommit, glömde han bort altsammans, och behölt dem sjelf. Sedan Hyllnings Eden war aflagd, hade inwånarena i Dorpt frihet at resa ut och in til den 20 September. Sedan blef Porten stängd, och fick ifrån Landet ingen komma in, ej heller någon ifrån Staden ut. Samma dag den 24 Julii, sände Öfwersten Bauer sin Major til Öfwersten Skytte, och lät förkunna honom, at de om aftonen skulle få deras Convoi, och straxt bort marchera, derpå de fingo allenast 30 skjuts hästar, och räknades åter öfwer, huru många menniskor de woro. Nu war wäl Öfwersten Skytte glad med sitt sällskap, at blifwa en gång förlöst ifrån alt ofog, som de härtils lidit; men gyckleriet fick ännu icke ända, utan kom General Majoren von Wreden med Öfwersten Bauer och en annan Ryſk Öfwerste Wotkonski, samt några hundrade man, emot aftonen til Campementet marcherande, emot hwilka Öfwersten Skytte med de sina sig upställa måste. Här förkunnade General Majoren CZARENS ordres wara, at 2 delar af den Swenska Garnizonen med Commendanten skulle til Narva, och tredje delen med Öfwersten Tiesenhusen til Riga marchera, fast tredjedelen af berörde Garnizon redan af Ryßarna blefwit bort plåckade.

Den 25 Julii foro de sin wäg, som skulle til Riga och gafs dem Convoi med; men knapt woro de en half mil derifrån komne, så begynte sjelfwa Convojen plundra dem, och når de kommo til Ringen, 6 Liflandska mil ifrån Dorpt, togs det öfriga ifrån dem, afkläddes också qwinfolken och åtskilliga Hustrur och Jungfrur måste wid sådant afskedstagande blifwa dem til Rofs. De lemnade altså dem, som de Convojera skulle, uti största osäkerhet, och foro med sitt rof ifrån dem tilbakas, så at de omsider uti största uselhet framkommo til Riga. Men Öfwersten Skytte med sitt följe, antingen han wille, eller wille icke, måste blifwa Ryska Krigshären, som hölts än wara 12000 man stark, följaktig til Narven. Der bemelte Öfwerste i Ryska Lägret ifrån den ena dagen til den andra blef uppehållen, och blefwo hans Officerare här och där hos de Ryska Officerare fördelte såsom fångar, och hördes ingenting om deras ställande på fri fot. Derföre lät Öfwersten och Commendanten Skytte inhändiga CZAREN en afskrift af hans erhållna accord, jemte en böneskrift, deruti han föreställte, at icke en enda punkt honom blifwit hållen. Kongl. Swenska Garnizonen, som under Convoi skulle marchera til Revel, har blifwit söndrad, Regements öfwer- och underS 5 der-

der-Officerare haswa blifwit skilde, jemte de gemena ifrån sina Regementer och battailloner, och den mindre delen sleptes, at tåga til Riga, och de öfrige blefwit såsom Krigs-fångar slepade hit til Lägret, begärande, at såsom accorder och Capitulationer i hela werlden heligt hållas, och Garnizonen i intet mål sig emot accordet förbrutit, Hans CZARIske Maj:t täktes utan uppehåll låta dem samtelige, så wäl af militair som Civil Staten, få fara bort, och förse dem med tilräckeligt underhåll, Convoi och skjuts. Härpå Resolverade CZAREN, at den Dorptiske Garnizonen skulle marchera til Wiborg, men Commendanten och Öfwerste Lieutenanten Wrangel skulle där qwar blifwa. Garnizonen feck ock den 6 Aug. ordres, at gå öfwer Narva ström på Ingermanländska sidan, och så til Wiborg. Men strax derpå ställte Menzikoff ordres, at allenast en Capitain, 2 Lieutenanter och 300 gemene skulle gå til Wiborg, de öfrige skulle så gå til Rewel.

I deßa dagar, emedan Ryßen starkt bombarderade på Narva, och sökte med sina swåra Stycken at fälla bastionen Victoria, til at få sig der hål och öpning, men förgäfwes, så hände den stora olyckan, at bastionen Honor, utan at derpå ett skott gjordes, utaf sig sjelf sank neder och ramlade omkull. Hwaröfwer CZAREN högeligen gladde sig, at han fått utan beswär en nog stor öpning. Derpå gick CZAREN sjelf i approcherna, och måste Öfwersten Skytte följa honom och tala med Officerarna på Wallen, warande derwid tilstädes Danska Envoiëen Hein, och fast alle Ryske Generaler. Öfwersten Skytte talade til Officerarna, och frågade dem huru det gått dem, derpå de swarade, rätt wäl. Det är mig kärt, sade Skytten, Gud stärke Eder; Huru det mig gått, kunnen i se. Och så måste Skytten med CZAREN och Hans följe gå tilbakas til Lägret igen. Den 28 Aug. blef Öfwersten Skytte med Hans förnämsta Officerare buden til måltids hos CZAREN. Under måltiden, ibland annat tal, bad Skytten, at honom, på wägen til Rewel, inge Cossaker skulle efter skickas. CZAREN swarade, nej. Det skulle icke ske på god Tysk parolle: Skytte swarade: Swensk parol wore äfwen så god. Sluteligen dräck CZAREN honom til hans Kungs skål, och räkte honom til afsked sin hand, men krystade med all sin magt Skyttens hand, til at wisa dermed sin högt utropade Kropps styrka, som Skytten höll ut, utan at wisa den ringaste känning deraf. Sedan måste han ännu dricka några glas med Mentzikoff, til des han fick af General Majoren Rönne Convojen, och anträdde så sin march til Rewel. Men på denna marchen måste hans folk wäldigt swälta, emedan genom det stora flygtande i Landet för fienden, wid Landswägarna ingen ting fans, hwarmed de sin hunger stilla kunde.

Huru det sedan gick den goda staden Dorpt, måste jag widare fullfölja. Jag har nyß berättat, at sedan den 20 Sept. blefwo Portarne stängde för Stadsens inwånare, at ingen fick komma ut, derwid förblef det, til des Ryßen gjorde ända både på Stad och folk. Hwad elände de arme Borgare der utstått, är icke at beskrifwa: de woro som fångar instängde, kunde ingen handel drif-

drifwa. eller på något sätt söka sin näring, utan måste alt dyrt af Ryßarna köpa både bröd och wed. Och den som inga penningar hade at köpa före, måste sälga alt det han hade til Ryßarna, och taga emot, hwad de wille gifwa. Och som några Präster ifrån Dorpt, som flygtat undan fienden ifrån Landet in i Staden, och utstått den swåra belägringen, fingo lof, sedan de hyllat CZAREN, at gå til sina Församlingar, så hände Kyrkjoherden i Odenpå, Adrian Virgin, den stora olyckan, at hans Syskonebarn, Capitain af Rewelska Garnizonen Vergin, förlofwade en sin Under-Officerare, at gå til Odenpå, i Dorptiska orten, och gaf honom bref med til bemälte Kyrkjoherde, hwilken kastade straxt brefwet på elden, och wille icke weta af någon brefwäxling. Men Under-Officeraren tog sig qwarter hos Kläckaren, som han war slägt med, och begynte fiska efter förrymda Soldater, som deromkring uppehöllo sig. Detta blef straxt förebragt Öfwer-Commendanten i Dorpt, hwilken lät genast taga honom, såsom en Spion för hufwudet, och pina honom til döds; men kunde intet mer få weta af honom, än at han haft bref til Kyrkjoherden Vergin, derpå blef Kyrkjoherden fängslig den 1 Oct. år 1704 införd til Dorpt, och som han icke kunde framskaffa brefwet, hwilket han redan hade upbränt, och intet innehållit något hwad det allmänna ingick, utan allenast helsningar ifrån sina wänner, och oskyldiga önskningar, til en god wältrefnad, så skulle han genom marter och pina twingas, at bekänna något ont på sig, som intet ondt gjort eller tänkt at göra, och icke rådde derföre, at honom ett bref

blefwit

blefwit tilskickat. Han blef så på det grymmaste sättet efter Ryska maneret några gånger uti en wippgalga wippad, utaf bakbundna händer högt updragen och hastigt nedsläpt ett stycke utföre, at armarne drogos utur led bakom ryggen, och stodo i wädret. Men denna pinan war icke nog, utan blef han ock sedan piskad med Knutpiskan, så at han blef både til Kropp och lemmar aldeles förderfwad, lam och bräckelig. När de nu med alla deßa grymheter icke kunde få honom emot sitt samwete at bekänna på sig något brott, sattes han i fängelse, der han på andra året måste uthärda, til des han omsider år 1706. den 28 Junii blef halshuggen. En sådan olyckelig ända skulle denne nitiske, och af Guds Församling och den Estniska Kyrkjan wäl förtjente mannen, genom andras förwållande oförskylt få. Hans Lik blef likwäl aflåtit at föras til Camby Kyrkja, och nedsättjas i hans faders graf, som der warit Kyrkjoherde.

Sedan Ryßen war kommen i besittning af Staden Dorpt, lät han derifrån esomoftast utgå Partier, at ströfwa omkring Landet, och göra den fattiga Allmogen stor skada, hwilke ock gingo in uti Jerven i Estland, och öfwerrumplade Presten af Turgels Församling, Deutenius, medan han på en gård i skogen höll Gudstjenst, med der församlade bönder, samt förde honom meden del af hans åhörare bort med sig. Åter kom ett annat Partie och gick til Kosliska Socknen, och så det ena Partiet efter det andra, hwilke icke kommo altid helskinnade tilbakas, utan blefwo af Swenske Partier, då de kommo öfwer dem, ofta slagne, serdeles wid Pitka filda, at få af dem kommo til

Dorpt

Dorpt tilbakas, utan fördes en Major och en Ryttmåstare samt några gemene fångne til Rewel, och de som flygtade i skogen, dem slogo böndern ihjäl. Til at hindra Ryßarnas ströfwande, blef Öfwerstien Brockhusen med 1500 Ryttare wid slutet af året 1705 commenderad af General Gref Lejonhufvud at insperra Dorpt, som icke allenast all Spannemål, som Ryßarne på Herregårdarna deromkring hade, lät föra til Pernau, och de Swenska Förråds Husen, utan hölt ock Ryßarne i Dorpt instängde hela wintren igenom, at ingen tilförsel dem kunde ske, hwarken ifrån Landet deromkring, eller ifrån Ryßland. Den 18 Januarii följande året 1706, blef den käcke Majoren Freudenfelt, som med sina många lyckeliga Drabbningar på den orten gjort sig wida namnkunnig, utsänd med 300 hästar, at gå til Ryßland. Han gick oförskräckt Staden Dorpt så när förbi, at man ifrån Wallarna och Tornen sköt med Stycken på honom, til gården Lunia, der han brände up Ryska båtar och fartygen, säd och hö.

Och som han fick kundskap om ett Ryskt Partie af 400 Bojarer der i neigden, satte han efter dem, och hant dem emellan Pleicou och Pitzur, uti en by, der han slogs med dem på isen, och nederlade 50 Bojarer, och jagade de öfrige til Pleicou, men förlorade sielf icke mer än en Ryttare, 2 Dragoner bleswo sårade, så ock en Capitain och en Lieutenant.

Nu fordrade Gref Lejonhufvud åter Cavallerier, som stod omkring Dorpt, tilbakas, och blefwo Öfwerste Lieutenanterne Lieven och Brömsen der qwarstående med sina Ryttare och Dragoner,

den

den ene på den ena, och den andre på den andra sidan om Dorpt, som låto den eftrösade säden föras til Swenska Magaziner eller Förråds Hus. Uti Septembr. månad tog Majoren Zoge med sitt Partie 39 hästar bort under Dorpt, och lät också all slags säd föras til Swenska Magazinerna.

Uppå all den wedermödo och den hårdaste medfart, som den gode Staden Dorpt, i deßa åren utstått, följer nu den bedröfweligaste tiden, som gör omsider en ynkelig ända på denna, af sin grymma Herskare, lika som i sjättrar slutna Staden. Ty när CZAR PETER erfor, at Konung CARL XII år 1706 d. 14 September slutat fred med Konung AUGUSTUS i Polen uti Alt Ranstad, såg han sig intet längre mera kunna blifwa ägare af Dorpt, och andra af honom intagna orter, och wille fördenskull förderfwa hwad han icke behålla kunde. Han lät så följande åren 1707, först bortföra ifrån Dorpt til Ryßland med Lodjor om wåren alla de, som tilförene warit betjente af Kronan Swerige eller Swensk födde. År 1708 derefter kördes utur Staden alt bonde- och gement folk, de fingo gå på landet hwart de wille. Den 9 Februarii måste Pastor Grotjahn wid Tyska Församlingen af Predikstolen förkunna Hans CZARISKE Maj:ts wilja och befalning wara, at de allesammans, som woro inwånare i Staden, skulle bortföras til Ryßland, som de med stor bestörtning, gråt och jämrande måste förnimma. Den 16 begingo de sista gången HERRans Nattward i Kyrkjan, under gråt och suckande. Nu skulle de efter befallning strax sälja bort alt, hwad de med en eller 2 hästar icke kunde med sig föra. Men til

hwem

hwem skulle de sälja, når Portarne woro slutne och ingen köpare kunde från Landet komma i Staden, utan til de i besättning liggande Ryska Soldater, hwilke icke behöfde köpa det, som de bortförde nödwändigt måste efter sig lemna; ty huru mycket skulle deße olyckelige kunna utom sina egna Personer, utaf sina saker och bohags tyg, med en eller 2 hästar med sig bortföra, der 10 och 20 hästar för de förmögnare icke kunnat wara tilräckelige? den 19 Februarii, måste de alla fara utur Staden uti den swåra winter kölden, friske och sjuke, hafwande qwinnor, de som gingo i sina wäntande dagar, gamle orklöse, små och späda barn, utan skonsmål, och måste ock gamla Rådmanskan Hagetorn, som låg i sitt ytterste, och drogs med döden, göra följe. Om någon Christelighet warit hos Ryßarna, så hade de kunnat haft fördrag til den instundande wåren, då det beqwämligare kunnat ske med båtar och Lodjor, både för folk och saker. Men de skulle straxt bort. Jag kan icke utan ryssande skrifwa härom, huru denna ynkeliga utfart skedt med jämrande, gråtande och tjutande. Lyckelige woro i den olyckan de, som hade egna slådar. De andre måste sättja sig på arbets slådar, och små kälkar, som de kunde få, och binda dem bakom andra slådar, och släpas så bort. Ifrån morgonen i dagningen blefwo de upropade, alt derefter som de i Staden bodt, och släptes efter den ordningen utur porten, som warade in til kl. emot

emot 10 om aftonen, och då den sista war kommen utur Porten, loßades Stycken.

Sedan det war beslut, plundrades alt hwad de bortförde efter sig lemnat, och gingo sedan Ryßarne ut på landet, och sålde åt bönderna fint Lärft för en Kupek eller en styfwer alnen, ett Lispund fint garn för 12 styfwer, ett stort Tenfat för 4 styfwer, sängeklåder til en oppbäddad säng för en Rubel eller 100 styfwer, och så för en ringa penning andra saker mera. Nu hade Ryßarne ännu 2 fångna Rådmän, nämligen Maresin och Kropp hos sig qwar, hwilke Öfwerste Lieutenanten Brömsen genom ett förseende gjort olyckeliga, i det han den tiden, då han med sina Dragoner stod wid Dorpt, til at hindra Ryßarnas ströfwande på Landet, gifwit åt Bönder, som föro med sina wed Laß til Staden, en öpen sedel til deßa Rådmän, såsom sina gamla bekanta wänner, med begäran, at de wille köpa åt honom Juchter eller Ryß-Läder, och sända med Sedelhafwanden ut til honom. Men i Stads-Porten fick Wakten Sedlen i sina händer, och behöfdes icke mera til deßa hederliga Männers öfwertygande, at de correlponderade med fienden, än at en Sedel warit til dem skrefwen. De måste nu wara skyldige. Derpå blefwo de fängslade, åtskilliga gånger grymmeligen pinte, lika som den förr omtalte Kyrkjoherden Vergin, och omsider den 19 Maji i Stadsens Galga uphängde, så oskyldige som de ock woro. Wid detta bedröfweliga tilfället inkallades min Swåger, Probsten Johan Svenske ifrån Wendo, til at betjena deßa dödsfångar med HErrans Nattward, och trösta dem uti deras ytterste med GUDs Ord. Nu til at fullborda den goda Staden Dorpts sista ödeläggning, infant sig om Wåren Ryske General Lieutenanten Bauer wid

Dorpt med 7000 Man Cavallerie, och 8000 Man infanterie, och låg der 3 weckor på feltet, hwilka plägade Bondefolket deromkring hiskeligen, men brände intet. Utu Staden fördes bort, alt hwad som bortföras kunde, och i Husen fants. Tyska Kyrkjo-Tornet, som hade en hög spets, och war öfwer klädt med hwit Jern-Bleck, aftogs Blecket, och fördes med Kläckor, Ljuskronor och annat mera til Ryßland, och när alt war uttömt, commenderades några 1000 man, som skaffade neder bröstwärnen af Wallarna, och sprängdes den murade Wallföten och Contraminerna med Krut, och tändes i Julii månad år 1708 eld på hela Staden, och afbrändes i grund, som war en paßelig hederlig gerning. Efter så wäl beställta saker, bröt det Ryska Krigsfolket op, och togade til Ryßland. De kastade up bryggorna efter sig, lika som någon hade jagat efter dem. Och som deras wäg gick Wendo Pastorat förbi, så blef min Swåger Probsten Johan Swenske i Wendo strängeligen anbefalt, at hålla sig färdig, och med pick och pack följa de Ryska Tropparna, men han begick saken så hos General Bauer, at han stelte en Lieutenant med några gemena til wakt hos honom, til des Ryßarnas march war förbi, då han skulle lika som följa efter marchen til Ryßland, men lemnades sedan på fri fot, at fara med sina pålaßade wagnar, hwarest han wille i säkerhet. Det war et Christeligt stycke af General Bauer.

Efter den olyckeliga Stadens förstöring, sedan Ryßen aldeles öfwergifwit den Dorptiska orten, infunno sig några af denna Staden Dorpts inwånare, som til andra orter flygtat, i hopp at sättja sig der neder igen, och ibland andre reste Rådmannen Lorentz Flack, och Köpmannen Vergin från Pernou til at

at bese huru det såg ut i den förstörda Staden, menande, at det nu skulle blifwa fred: När de dit kommo, funno de der en myckenhet bönder, som gräfde efter penningar, silfwer, och hwad de bortförde inwånare i sina hus kunnat nedgräfwa, hwilke ock funnit både silfwer och penningar, i synnerhet uti Rådmannen Ollraus Källare. Och som der af blef ett stort rop i Landet, reste berörde Rådmans hustru, som hade flygtat til Revel, dit, at få sitt igen af Bönderna, och fick så en del igen. Imedlertid kom ock ryktet derom til Ryßen, hwilken förde 30 Lodjor til Dorpt, den 16 Aug. med folk, som skulle gräfwa, och et parti Ryttare, som skulle ströfwa kring Landet, och betäcka dem som grofwo i den förstörda Staden, för Swenske Partier. Deße grofwo alt hwad de kunde, skonade icke heller grafwarna i Kyrkian, utan afklädde nyß begrafna Lik Swepningen, och stälte Liken emot Kyrkjo-wäggen. Alt hwad de således finna kunde, förde de på sina Lodjor, ja stenar och flisor, med allahanda Rask, och foro så sin wäg, jämwäl Rytteriet, som röfwat och plundrat på landet. Derefter höllo sig Ryßarne tämmeligen stilla, och innom sina gräntsor, men det warade icke länge, utan fattade de åter mod genom det olyckeliga Pultawiska slaget år 1709, at komma igen, och omsider tilskynda Sverige en obotelig skada. Sådant som nu beskrifwit är, har warit den namkunniga och i sinom tid florerande Staden Dorpts Öde, ifrån början til des beklageliga förstöring, hwilken Stad Ryßarne wäl wilja berömma sig af, at hafwa aldraförst anlagt år 1030 under namn af Jerjew eller Jerjewgrod, såsom i begynnelsen af denna Beskrifning förmält är, men som för de der anförda ordsakers skuld, dem det icke megifwas kan, så bestri-

der dem ingen det beröm, at hafwa förstört och ödelagt den behållna Staden Dorpt med folk och inwånare.

Men sedan den Himmelska Försynen gynnade de Ryska Wapnens framgång, at de bemägtigat sig alla Sweriges på östra sidan belägna Länder och Städer, så torde förderfwaren hafwa ångrat, at han förstört en Stad, som han kunnat draga god nytta af. Derföre wiste han nu omsider en mißkundsamhet emot de usla til Ryßland bortförda Borgare, som längtade och suckade at komma derifrån, at dem efterlåts, at begifwa sig til sin förra ort igen, och intaga sina i aska lagda hus. Så många, som nu lefde, foro til Dorpt, och som de utblottade och utarmade uslingar intet råd hade, at upbygga sina afbrända och förstörda hus, så hafwa de i förstaden eller Hakelwerket bygt sig efter sin lägenhet Trähus och en Träkyrka med Halmtak. Om häraf kan med tiden bli någon beskedetig Stad, står der hän, men aldrig blifwer der mera någon Fästning, fast orten i anseende til näringen hafwer sina stora förmoner.

Til Est- och Liflands Beskrifning.

Pag. 2. lin. 18 står giöra, läs gjärna. p. 11, l. 29 Levi, l. Livi. p. 14. l. 9 Trim, l. Crim. p. 15, l. 19 Kiovis, l. Kiov. p. 19, l. 7 Varide, l. Vari. l. 23 giß, l. gißning. l. 25 nammest, l. namnets. p. 21, l. 35 l. Sund, l. Acad. p. 22, l. 25 Volochi, l. Valachi. l. 30 Ron, l. Von. p. 23, l. 3 Mascovier, l. Moscovier. p. 26. l. 11 Danilon, l. Danilov. p. 27, l. 13 Rors, l. Rosf. p. 28, l. 9 inträgande, l. inträngande. l. 13 Wennetane, l. Wennelane. l. 20 WenneCaine, l. Wennelaine, p. 30, l. 20, 21 Adria Tyska, l. Adriatiska. l. 28 Vinide, l. Vinidi. p. 33, l. 7 Peuca, l. Peuce. p. 36. l. 28 Hiänner, l. Hunner. p. 39, l. 18 Waßar, l. Waßer. p. 40, l. 10 Estedonerna, l. Essedonerna. p. 40, l. 13 lämnat, l. bemärker. l. 15 Öste och pon eller pun, l. Öster och Don eller Dun (det är thon eller thun.) l. 27 wistas, l. wistats. p. 42, l. 8 Öster l. öfwer. p. 44, l. 30 och Plinius, l. hos Plinius. p. 45, l. 11 Littaur, l. Littauer. p. 46, l. 3, 4. Livanena eller Livana, l. Livanema eller Livama. l. 6 Erwesland l. Lebesland. l. 25. Rolsk, l. Polsk. p. 48, l. Poleck, l. Polsk. l. 27 undutsch, l. undeutsch. l. språk, l. språk. p. 50, l. 24 Aricer, l. Arier. l. 25 Nocharvaler, l. Naharvaler. l. 31 Aramærna, l. Arameerna. l. 32 Masagæiska, l. Magogeiska. p. 51, l. 14 Scythers, l. Scyther. p. 52, l. 8 Senska, l. Swenska. p. 53, l. 14 Hæmut, l. Hæmus. l. 31 Sverchers, l. Svercherson. p. 54, l. 10 Warblana, l. Warblane. l. Rejat, l. Rejet. p. 55, l. 11. 12 Wörvig, l. Wöringe. l. 25 Rocala, l. Rotula. p. 56, l. 20 och l. af. p. 58, l. 11 Olotaka, l. Alotaka. l. 18 Ursprung at, l. ursprung. p. 61. l. 25 26 Polzarna, l. Polzama. p. 63, l. 33. så hafwa, l. så hafra. p. 32, l. 33 Φοισος, l. Φοιβος. p. 76, l. 17 Progel, Pergel. p. 79, l. 13, ända, l. ända til. p. 80, l. 19 Rantsa, Rantha. l. 21 Neimen, l. Niemen. l. 26, Nami, l. Nemi. p. 84 l. 26 Weßo, l. Weßi. p. 85, l. 13 rof, l. raf. p. 89, l. 22 Kåri, l. Kåre. p. 92, l. 29 Duna-strömen, l. Donau-strömen. l. 31, stör, l. stor p. 93, l. 13, Saous, l. Savus. l. 21, Moesie, l. Mæsien. p. 96 Titelen: Om Schyter, l. Om Scyther. p. 99, l. 10 war, l. wara. p. 103, l. 24 Scytirod, l. Scythiod. p. 105, l. 21 Kirchari, l. Kircheri. p. 116, l. 3 innefallit, l. innefattat. p. 122, l. 28 inwinklande, l. inwiklade. p. 125, l. 21 Nicudu, l. Nicudur. l. 24 Nåcke, l. Nåcki p. 124, Titelen: Scithiska, l. Scythiska. p. 135 l. 2 Oldentom, l. Oldenthorn. p. 139. l. 27 Arimasilmåpuoli, l. ARIMASilmåPUoli.

PUoli. l. 30 Arimasilmäpuoli, l. Arimaspu; p. 145, l. 32 gen-nig, l. grenig. anrt, l. aart. p. 146, l. 17 Opertum, l. Aperтum. p. 147, l. 31 Karr, l. Karo. p. 151, l. 5 licteus, l. luteus. p. 152, l. 22 Lati, l. Lahti. p. 153, l. 12 fundo, l. funda. l. 26 back, l. backe. Keximä, l. Ketimä. p. 155, l. 10 motten, l. motlen. l. 13 löftets, l. förnuftets. l. 24 Mets l. Meto. p. 156, l. 22 Verco, l. rete. l. 24 Eng, l. ung. p. 157, l. ult. graciles, l. gracilis. p. 158. l. 1 refica, l. resina. l. 14 på, l. pu. l. 19 abturamentum, l. obturamentum. p. 159, l. 1 Patis, l. Pati. l. 7 Rac, l. Rae. p. 161, l. 8 Siel, Sieb. p. 164, l. 16 Waldsmene, l. Waldsmän. p. 165, l. 6 werne, l. warne. l. 12 manus, l. munus. p. 166, l. 3 afgamla, l. åfgamla. NB. p. 49, l. antepen. Uti noten (l) står aeqil, l. equil. Wid slutet af denna noten tillägges detta: Och synes utan twifwel at Rogön med wiken Rogerwik, i de ålsta tiderna fått namn af Rog eller Rug på gammal Swenska, på Estniska Rugki, emedan mycken råg eller spanmål ifrån denna wiken der den bästa hamnen i hela Estland är, fordom blifwit utskeppad, så at åboerne på ön såsom hela landet derutaf Rugier blifwit kallade, om hwilka efteråt kommer at talas.

Til Dorpts Beskrifning.

Pag. 4, lin. 5. står Jurjuo, l. Jürgev. l. 6 beslutit, l. besutik. l. 29 oförmodeligen, l. oförnekligen. p. 5, l. 4 blottat, l. blotat. l. 19 här, l. har. l. 21 Kerila, l. Karila. p. 6, l. 15 upbraga, l. uptaga. l. 20 uttryckning, l. uttolckning. p. 8, l. 14 Clairiment, l. Clairement. l. 15 Göts, l. Gots. l. 30. Kätterkulla, l. Kutterkülla. p. 17, l. 9 bragte, l. bragtes. l. 26 Dem Decunus, l. Dom Decanus. p. 18, l. 16 Pluttenberg, l. Plettenberg. p. 21, l. 22 Fogde bref, l. Feide bref. p. 23. l. 19 förstäckning, l. förstärckning. p. 25, l. 29 NB. Wid orden Czar Ivan tillägges: så at han sände til Städerna Riga och Revel och begärte. p. 26, l. 13 Geslers, l. Ketlers. p. 27, l. 29 Ryska, l. Tyska. p. 30, l. 6 Ulmar, l. Wolmar. p. 33, l. 16 Dunaberg, l. Dunaborg. p. 34, l. 12 Ober-Polen, l. Obre-Polen. l. 23 förstäckning, l. förstärckning. p. 36 l. ult. Frebro, l. Februarii. p. 39, l. 3 Gaba, l. Gaza. p. 42, l. 13 Manoelius, l. Mancelius. p. 45, l. 18 Elfving, l. Elfring. l. 25 Stiernstål, l. Stierustråt. p. 46, l. 24 sig, l. upp. p. 50, l. 15 Qwarters, l. Qvarals. p. l. 54, l. 32 Windo, l. Wendo. p. 56. l. 11 Hög-Salen, l. Hör-Salen. p. 57, l. 9 i Kyrkian, l. om Kyrkian p. 59, l. 11 undragna, l. indragna. l. 22, Rudberg, l. Rudberg. p. 62, l. 8 Kelck, l. Kelch. p. 68, l. 7 arbetet, l. arbetat, l. 11 primarius. (detta ord flyttas på nästföljande rad efter ordet i tiensten.) p. 72, l. 9 för, l. for. p. 74, l. 14 Retking, l. Retkina. p. 75, l. 28 Schlippenback, l. Schlippenbach. p. 76, l. 3 huset, l. hast. p. 80, l. 33 Cassavitz, l. Cassaritz. p. 85, l. 14 war, l. wann. p. 87, l. 13 Hasselbuska, l. Hasselauska. p. 89, l. 3 Mörsakatz, l. Moisakatz. p. 91, l. 38 namn, l. wana. p. 112, l. 15 Hoboisten, l. Hoboister. l. 27 trådet, l. bröbet. p. 123, l. 11 Matesin, l. Muresin. p. 124, l. 10 skassade l. skyffade.